

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГРЕПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

12

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає
Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No. 12 (429), December, 1983, Vol. XXXVI

Редатре Колегія

Відповідальний Редактор — *Ілля Дмитрів*
Заступник Відповідального Редактора — *М. В. Поврозник*
Члени Редакційної Колегії:
проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай, Ю. Заблоцький,
проф. д-р М. Кушнір, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,
проф. Б. Романенчук, д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий.

Редакція і Адміністрація
200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1983-й РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окреме число
Австралія	30 дол.	15 дол.	8 дол.	3 дол.
Австрія	500 шіл.	260 шіл.	150 шіл.	55 шіл.
Аргентина	250.000 пез.	125.000 пез.	70.000 пез.	25.000 пез.
Бельгія	1,200 бфр.	650 бфр.	400 бфр.	150 бфр.
В. Британія	15 ф.	8 ф.	4.50 ф.	1.50 ф.
Канада	40 дол.	22 дол.	12 дол.	4 дол.
США	35 дол.	20 дол.	12 дол.	3.50 дол.
Німеччина	70 н.м.	40 н.м.	25 н.м.	8 н.м.
Франція	150 фр.	80 фр.	50 фр.	20 фр.
Швеція	150 кор.	80 кор.	50 кор.	20 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 12 (429)

ГРУДЕНЬ, 1983

Річник XXXVI

Зміст XII-ої книжки

З матеріалів VI ВЗ ОУН

- НА ФРОНТІ КУЛЬТУРИ: КИЇВ ПРОТИ МОСКВИ 1411
У 100-річчя народження
і в 10-річчя смерті сл. п. Д. Донцова

Анатоль Бедрій: СВИТОГЛЯДОВО-ІДЕЙНА БІОГРАФІЯ Д. ДОНЦОВА ДО
1913 РОКУ (Закінчення, 2) 1415

Роман Разманний: ДЕРЖАВНИЦЬКА * СЛАВА УПА 1431

Василь Бородач: ОБНІЖКАМИ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА 1441
З міжнароднього фронту боротьби

А.В.Б.: ІДЕЙНО-ДИПЛОМАТИЧНИЙ УСПІХ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ
ПОЛІТИКИ У ВАШІНГТОНІ 1447

— XVI КОНФЕРЕНЦІЯ СВІТОВОЇ АНТИКОМУНІСТИЧНОЇ ЛІГИ (ВАКЛ).
Резолюції 1457

Матеріали й документи з поневоленої України

- Новий документ з України (Про закордонні радіопересилання в Україну) — 1463; В обороні С. Скалича — 1464; Репресії в Україні продовжуються — 1466; Про розстріли в Україні — 1466; З дому неволі — 1466; Документ всесторонньої русифікації та затиску («Постанова Колегії Міністерства Освіти УРСР») — 1468.

Поезії з нескореної України

Михайло Осадчий: КАРПАТСЬКЕ ІНТЕРМЕЦЦО 1477
Вогдан Лавра: ЧАС ВИЗВОЛЕННЯ З НЕБЕС ПРИЙШОВ 1480

З творчості наших поетів і письменників

Юрій Буряківець: Мога — 1481; Андрій Лезіт: Вдарте гучно, словесні струни — 1482, Гетьте, сумніви, розпачу шашлі — 1483, До сонця — 1483, Лети, нескорена душе — 1483; Ніна Тарасюк — Мій край — 1483.

Наука, досліді

Теодор Терен-Юсків: НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНА МОТИВАЦІЯ ТВОРЧОСТИ С. ЛЮДКЕВИЧА (Продовження, 5) 1485

Д-р Бляшка Ержабкова: ЛИСТУВАННЯ І. ФРАНКА, В. ГНАТЮКА ТА О. КОВІЛЯНСЬКОЇ З ЧЕСЬКИМИ НАУКОВЦЯМИ 1495

Оксана Керч: ЗУСТРІЧ З ПОЕЗІЄЮ (VI) 1506

Огляди, рецензії

Б. і О. Шкандрії: ПИСЬМЕННИК, ЕТНОГРАФ, ПРИРОДОЗНАВЕЦЬ (70-ліття з дня народження Олекси Івановича Воропає) 1508

Д. Жилицька: МОЄ ЖИТТЯ В ПОНЕВОЛЕНІЙ УКРАЇНІ (Спогад) 1516

— ПОЖЕРТВИ НА ДАЛЬШУ РОЗБУДОВУ УВС 1519

Роман Кузар: ІВАН ФІЛИПЧАК — призабутий письменник (1871-1945) 1520

МОВНИЙ ПОСІВНИК для школи й суспільного вжитку 1522

З ПАМ'ЯТНОЇ БУВАЛЬЩИНИ 1523

Ст. Радіон: ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ІСТОРИКІВ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ 1524

*
— Пожертви на Пресовий Фонд «Визвольного Шляху» 1526

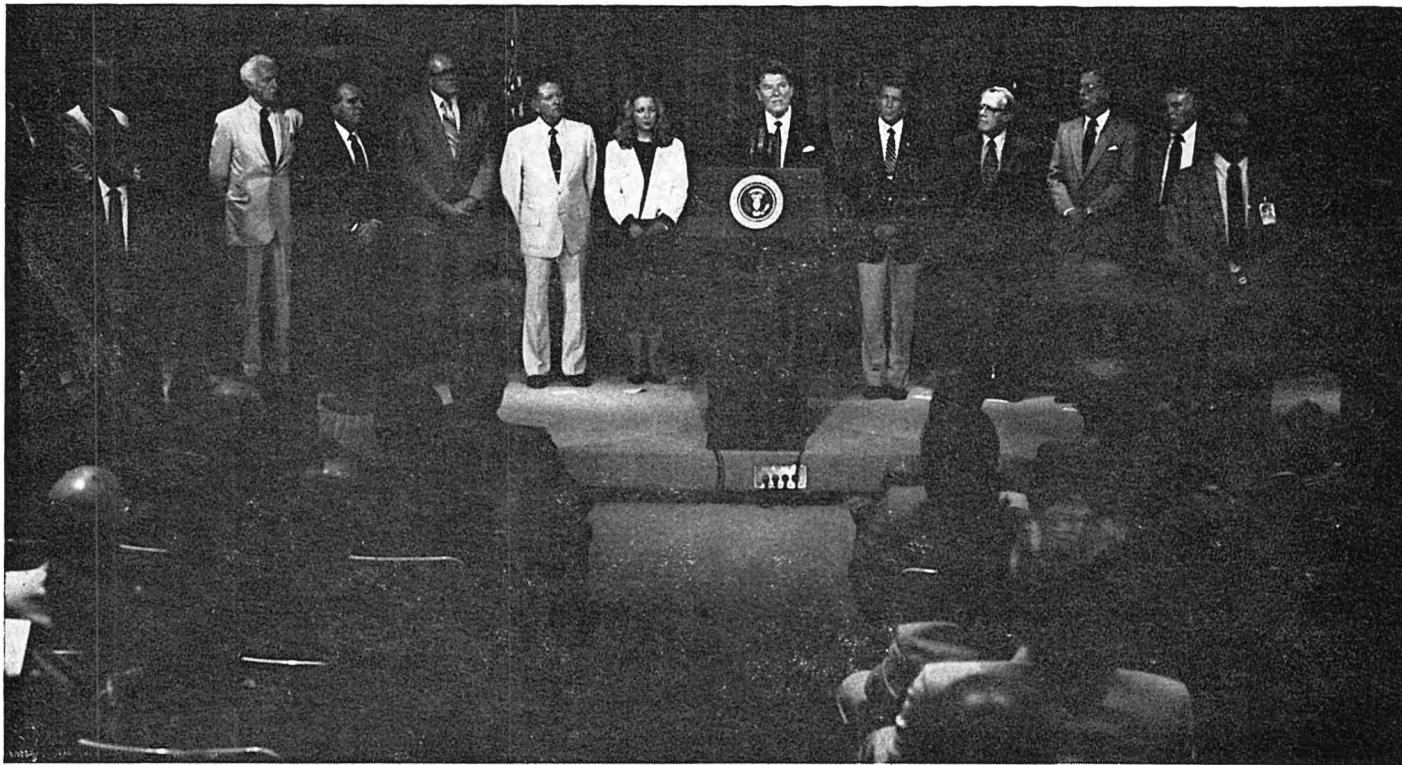
(Замість некрологу): Сл. п. Альберт Газенбрукс-«Західний» 1527

— Виправлення помилок 1528

— Зміст журналу «Визвольний Шлях» за 1983 рік 1529

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»
ЛОНДОН

Знімка зроблена під час святкувань 25-ліття ТПН і 40-ліття АБН, де промовляє до гостей президент США Роналд Реган, і яку він переслав з його найкращими побажаннями Голові УДП 1941 р. дост. Я. Стецькові.

*To Yaroslav Stetsko
With best wishes,*

Ronald Reagan

НА ФРОНТІ КУЛЬТУРИ: КИЇВ ПРОТИ МОСКВИ

Найважливішою метою нашої боротьби в наші часи є вимога здобути українському народові державність. Волю народові і державність може й мусить здобути сам український нарід. Це завдання він виконає тільки в умовах свідомости своєї національної окремішности та місії, до якої він покликаний Творцем.

Національну відрубність в кожному народі визначає його культура. Ми живемо в такому часі, коли в окупованій Україні ворог не обмежується до самого грабунку багатств України, до колонізації її земель своїм етнічним елементом, що в деяких областях творить половину населення, до вивозів українського молодшого елементу на терени чужі поза Україною, але, що найгірніше, окупант проповідує, що його політика етноциду — народовбивства, є в інтересі самої жертви.

Операція, яку окупант проводить на живому тілі українського народу, буде лише тоді успішною, коли йому вдасться спараліжувати мозок українському народові, приспати його на операційному столі, щоб провести вівісекцію.

Ми саме спиняємося тут на найголовнішому фронті боротьби, який накинув нам ворог, на *фронті культури*.

Намагаючися створити на московській основі й культурі «нову» історичну появу — «советський народ» з його «батьківщиною ССРСР», головний удар ворожого фронту спрямований в основні сили поневолених народів — у їхню культуру. Ліквідація самобутніх культур (національних за змістом і формою) йде по лінії їх «зближення» аж до повного заперечення методом соціалістичного реалізму у «злитті культур», а це означає «злиття націй».

Опір Московщині може ставити лише нація, що зберігає всі вирази свого незалежного життя у всіх видах культури, неінфільтрованої ворожими впливами. Це відноситься до Церкви, що в Україні є підпільною, або офіційною на службі ворога; до літератури, що є підпільною або самвидавною або на службі московської пропаганди — затроювання душ. Так є з усіма галузями мистецтва.

Українська незалежна культура заборонена цензурою й вона через це не може пробитися до офіційних публікацій, як верблюд не може пролізти кризь дірку в голці.

Щоби український нарід убити духово, а його тіло зілляти з московським, Москва затроює українську спільноту в діаспорі вільного світу тією ж метою й пропагандою, що на теренах, окупованих нею її силою.

На еміграції, що є мозаїкою різних поколінь та нашаруванням різного періоду розвитку національної свідомости та ідеологічних

впливів і виховання, проникання московських впливів удоступнене кількома силами, що їм співчують і відкривають їм двері. До перших зараховуються коляборанти різних часів окупацій, що в нових умовах »демократизувалися«, щоб окупити старі гріхи. До других треба включити продукт марксистсько-московської школи американської науки про Східню Європу та ліберально-космополітичних тенденцій і безпринциповости, що виявляється заявою: »краще бути червоним ніж мертвим«. До третьої зараховуємо московську агентуру червоного кольору, що діє відверто у легальних організаціях і в останню чергу приходять з демократичною ввіскою чорносотенна хвиля всесоюзних дисидентів.

На всіх фронтах маємо потужного ворога. Він усюди диспонує вишколеними силами і спеціалістами у своїх ділянках. Найчастіше діє він приховано під патріотичними гаслами, часом навіть ніби в інтересах української культури, а навіть із патріотів зібраними фондами.

Найважливішим засобом перекидання московської отрути, загроювання душі спільноти в діаспорі є т. зв. »культурний обмін«.

Ми його поборювали, поборюємо й будемо поборювати. Ми уважаємо, що посланці т. зв. »України« є посланцями Москви, стисліше кажучи посланцями КГБ. Справжніх діячів української культури за кордон на обмін не висилають.

Ми кажемо: УССР — це московська колонія, а його уряд інструмент нищення українського народу і визиску Московією України. УССР — антипод УНР.

Агентура каже: УССР — це українська держава, перемниця уряду УНР.

Ми кажемо: наука і всі мистецтва на службі УССР є на службі Москви і відбирають народові історичну пам'ять, проповідують йому »єдність« з московським народом у Київській Русі, яка »відновилася« у Переяславі, а тепер злиття з Московією в ССР.

Агентура кричить про досягнення науки в ССР, про розвиток економіки УССР, про розвиток шкільництва, продукцію видань, про соціальну й медичну опіку, про розквіт України у цифрах. Рівночасно агентура шепче про еміграційну знижку в культурі, про відсталість науки.

Ми проти перещіплювання літератури й офіційних мистецтв з УССР і проти зустрічів з письменниками — пропагандистами будови московського комунізму: »чуття єдиної родини«.

Агентура передруковує їхні твори, захоплюється »гвинтиками« імперії, друкує на їх пропаганді для молоді хрестоматію з літератури, плеще в долоні Павличкам і Драчам за поеми на прославу Леніна.

У советському образотворчому мистецтві ми додаємо пропаганду будови імперії, показуємо на зник національних стилів, на

заник естетичної культури. Агентура закладає галерії советського мистецтва, поширює московських зразків виробу народніх промислів і пропагує їх.

Ми говоримо про дегенерацію народнього мистецтва в Україні та заміну його московським. Агентура кричить про розквіт культури в Україні.

Ми обороняємо українську мову, незаражену московською ментальністю у харківському правописі.

Агентура пропонує «київський», обмосковлений, апелюючи патріотично: «Один нарід — одна мова! Не відтинайтеся від України!»

Ми говоримо про генезу української нації в тисячах років до народження Христа. Агентура починає нашу історію від Козаччини.

Ми пропонуємо вивчити нашу державність, найстаршу серед слов'ян, наших предків антів і Київської Руси-України.

Агентура зараховує антів до готської держави, а Київську імперію відписує норманам або москалям, залежно від господарів, для яких працює.

Ми організуємо діячів української культури на захист народу і його культури.

Агентура кричить про «свободу» творчости в науці й мистецтві, щоб просувувати свої радяно- і москвофільські ідеї.

Ми ставимо першочергові завдання в науці, що заборонені в Україні, проблеми археології, антропології, історії Києва та українського народу. Приєднуючися до проскрибованих найвизначніших українських археологів, що рахують столиці України 2000 років від постійного поселення, ми їх підтримуємо.

Агентура кричить про 1500-річчя Києва, бо так проголосила Москва, щоб Київ наблизити до появи перших слов'янських колоністів на теперішніх московських землях, тоді заселених фінами і балтицькими народами.

Так звані «вільні й незалежні» науковці (з проф. О. Пріцаком на чолі) ширять наклеп, що націоналісти навмисне зайнялися ювілеями української державности й Києва, йдуть на руку Москви, щоб притемнити ювілей 1000-ліття офіційного Хрищення України-Руси, вдаючи, що не знають дати «хрищення», яке припадає аж у 1988 р. Чи має бути порожнеча до того часу?

«Вільні й незалежні науковці» досліджують і шукають — хто перший з українців прибув на землі Америки, Канади, Аргентини чи Бразилії й на якому місці стоять українці перед індіанами та ескімосами.

Ми пропонуємо нашим читачам писати праці про історичну боротьбу України з Москвою під гаслом «Київ проти Москви». Опортуністи організують конференцію українців з москалями, як замінити імперію червону на «демократичну».

Ми говоримо про потребу фінансування дослідів боротьби за

державність у ХХ столітті. Так звані «вільні й незалежні вчені» друкують томи про культуру та історію турецької мови.

Ми висуваємо потребу опрацювання етнічного та історичного огляду країн української землі на півночі і півдні, заході і сході, а не обмежуватися виключно регіоналізмом своїх повітів і сіл, часто поминаючи в них події загально національного значення.

Ми знаємо, що людина найкраще працює, коли робить те, що вона любить, або про що знає. Українська наука і культура в цілому може охоплювати усі ділянки життя людини і так буде у вільній українській державі, так є у всіх вільних народів.

Ми кажемо: *поневолена нація*, якій життя zagrożене, бо вона є в стані війни, *усі таланти й матеріальні сили повинні концентруватися на першочергових проєктах, що скріплюють її силу, духову спрямованість на визвольну боротьбу*, хоч не відкидаємо успіхів наших визначних творців і там, де лише ім'я українця підносить престиж нації і гордість його земляків.

Але не буде мудро, коли спільнота, коштом ідей і визвольної боротьби, буде захоплюватися й фінансувати науку про роди хрущів в Україні, метеликів у Карпатах чи грибів на Поліссі, або роди української пшениці в Канаді. Гриби, метелики та хрущі будуть існувати в Україні навіть і тоді, як останнього українця вивезуть з України, а її заселять москалями й їм співатимуть українські соловейки та цвістимуть українські вишні.

Уважаємо, що культурний діяч, учений і кожен патріот є воїном революції як кожен інший революціонер з його обов'язком жити для України.

Ми діяли через систему Організації, її засобами вияву, діяли органами наших зовнішніх фасад — формацій. Через визнавців наших ідей ми впливали на опінію спільноти в громадських інституціях і їх надбудовах, а також у наукових і мистецьких установах та організаціях.

Ми інформували ті культурні одиниці, що ставили першочергові завдання і включалися ідейно в боротьбу з окупантом в Україні та його союзниками у країнах вільного світу.

Ми не підтримували й не підтримуватимемо інституцій, фінансованих в добрій вірі навіть нашим патріотичним громадянством, коли ті інституції залежні від чужих впливів і їх діяльність не включається в першочергові завдання народу, чи протидіє їм.

Ми поборювали й будемо поборювати інфільтрацію Москви та опортуністичні українські сили, що свідомо солідаризуються, або й несвідомо з акціями ворога, або сили, що розкладають мораль та свідомість нації. Засобами нашої преси, наших видань, наших наукових конференцій та постійної інформації ми інформували про стан української культури в Україні, на нових поселеннях у світі та про наші завдання на цьому відтинку й нашої боротьби.

Анатоль БЕДРІЙ

СВІТОГЛЯДОВО-ІДЕЙНА БІОГРАФІЯ ДМИТРА ДОНЦОВА ДО 1913 РОКУ

(В сімдесяту річницю історичного значення виступу у Львові)

(Продовження, 2)

5. Один день в жовтні 1905 року рішальний в житті Д. Донцова

У зв'язку з програмою війною, в російській імперії наростала під кінець 1905 року революційна ситуація. Українська Студентська Громада в Петербурзі включилася в біг подій. Зорганізовано й проведено ряд політичних віч. Про одне таке віче пише Дмитро Донцов: «Разом з старшими українцями над Невою (О. Лотоцьким, Лаврентієвим, Л. Бичем, пізнішим головою Кубанського Крайового уряду в 1918) ми влаштували восени 1905 р. в актовій салі Університету перше українське політичне віче з *жаданням незалежності України*. За це віче, як один з промовців, я був арештований і перевезений до Лукіянівської тюрми в Києві, де мене мали 'пришити' до судового процесу київських РУП-істів»²¹.

Доцільно зауважити, що в книжці М. Сосновського²² фальшиво пов'язано виступ Д. Донцова з резолюцією, прийнятою на іншому вічу, організованому українськими проросійськими марксистами, що відбулося 12 жовтня під керівництвом соціал-демократа Василя Павленка. Згадана резолюція уложена в автономістично-федералістичному дусі згідно з тодішньою програмою УСДРП. Але Дмитро Донцов був засуджений за свій виступ з ідеєю окремої незалежної української держави, а не за пропаганду автономізму. В Петербурзі, як уже згадано, відбулося продовж короткого часу кілька віч організованих українськими студентами, а віче, на якому виступав Донцов, було зовсім певно те, котре відбулося 4 жовтня під керівництвом Сергія Тимошенка.*

В одній своїй статті Донцов зазначає, що віче, на якому він виступав, відбулося «на початку жовтня»²³. Найкращим доказом

21) «Рік 1918, Київ», стор. 120-121.

22) «Дмитро Донцов...», стор. 70.

*) Тимошенко був керівником РУП в Петербурзі 1903 р., але він деактивізувався коли РУП прийняла соціал-демократичну і антирежимницьку платформу.

23) «Пам'яті В. В. Радзิมовської», стор. 21.

того, на котрім вічу виступав Донцов, була інформація в лубенському «Хліборобі», подана Миколою Міхновським. Зазначено, що на вічу лунали самостійницькі та протиросійські промови. А такі виступи зовсім певно не лунали на соціалістичнім вічу, що внісло автономістично-федералістичну резолюцію, протилежну до ідеї незалежної української держави. До інформації в «Хліборобі» редакція додала свою заввагу: «Незабаром наш приспаний народ прокинеться від вікового сну, зрозуміє ганебні відносини до нас усіх станів російського народу від урядовців до соціал-демократів, до свсеї долі»²⁴.

З приводу самостійницьких виступів і статті в «Хліборобі» соціалісти-русофіли зчинили велику пресову бучу, щоб їх зганьбити та боронити «поступову Росію». Відомий соціал-демократ Іван Стещенко писав на сторінках одного русского часопису²⁵ слідує: «І що ж практично сказати про таку поведінку 'Хлібороба'? Порадити бути поміркованішим, берегтися шовіністичних переборщувань? Звичайно так, звичайно ми б це порадили, коли б наша порада мала для редакції 'Хлібороба' бодай якесь значення. Але ми тим часом цілковито безсилі; ми є свідками виступу на відкриту політичну арену українського шовінізму, який належить до того самого типу, що вже закінчений і яскраво виявлений у брехливій газетці 'Самостійна Україна', яка виходить у Галичині. 'Хлібороб' лише перша ластівка цього шовінізму».

Доцільно нагадати, що осінню 1905 р. Микола Міхновський (з рамені Української Народної Партії) видав у Львові одиноке число журналу під назвою «Самостійна Україна», в якій поміщений «Маніфест до українського Народу» від УНП. Там читаємо, м. ін.: «Ми виходимо на боротьбу не за інтереси якоїсь кляси чи верстви суспільства, бо не віримо, щоб та чи інша частина суспільства мала більші права, ніж друга. Ми виходимо на боротьбу за інтереси всього народу українського, себто за інтереси робочих мас українських . . . Ми йдемо — годі з цим ховатись — до збройного повстання за визволення українського народу з-під економічного та національного рабства . . . Москалі, поляки, жида, німці, мадяри сидять на нашому народові, як паразити, їдять хліб, зароблений кривавим його потом. Нехай сила розв'яже там, де даремні всі поклики й благання правди та справедливости».

Події 1905 року мали дуже важливий вплив на дальше формування політичних поглядів Дмитра Донцова. Факт, що перший арешт 22-річного студента-сироти, сповненого шляхетними патріотично-романтичними почуваннями, був арештом за явний виступ у столиці російської імперії з пропагандою ідеї державної самостійности України та відмежування її від Росії, закарбувався глибоко в душі Донцова. Це пережиття вплинуло на розгорнення ним

24) Гляди Мухин, Михайло, «Більше світла» у «Визвольний Шлях», Лондон, квітень 1960, стор. 395-6.

25) «Кієвські Отклики», 4 грудня 1905.

з бігом років прапору безкомпромісової ворожнечі до всіх родів російських завойовників України.

Події 1905 року унааявили ворожнечу всіх російських політичних угруповань до концепції незалежної української держави. Це негативне російське наставлення почало викликати в молодого Донцова сумнів щодо того, чи будь-котра російська група є дійсно прихильником українських національних інтересів. А якщо жодна така група нам не сприятлива, то значить, що між обидвома народами є розбіжність національних інтересів. Але тому, що всі російські угруповання та суспільні верстви виявляли бажання панувати над українським народом, Донцов почав схилитися до переконання, що між обидвома народами є національний конфлікт, бо росіяни — панують, а українці — ними поневолені. Кілька років пізніше він навів спостереження Булгакова* про «російську революцію»: «Я — людина спокійна і назагал народолобно настроєний, але в мені тоді клекотіли обридження і несмак». Донцов доповнює ці слова Булгакова своїми міркуваннями: «Подібні думки нуртували в мені, коли в Лук'янівці у Києві в 1905 р. довелося вступити в контакт з російськими і жидівськими революціонерами. Ціле їх середовище, ментальність, зробили на мене *відпихаюче вражіння*»²⁶. При іншій нагоді Донцов підкреслює виразніше, що тодішні події викликали в нього антагонізм до російського окупантського режиму в Україні і спонукали піти на шлях безкомпромісової боротьби з ним: «Чому ж міг у стані тиняння на вигнання десятки років втримуватися Орлик і ціла наша перша мазепинська еміграція? Чому він не кланявся цареві? Чому не *мирилася* з царським режимом наша друга еміграція, та, що *мусіла кинути край* по першій революції 1905-6 рр.»²⁷ Конфлікт між Дмитром Донцовим і українськими соціал-демократами заіснував та почав побільшуватися на пункті відношення до російських соціал-демократів: Донцов почав трактувати їх за неприятелів визвольної боротьби України, а вони — за приятелів.

6. Роки 1906-ий і 1907-ий у Києві

Дмитро Донцов опинився вперше в Києві завдяки тому, що був привезений до в'язниці. У Лукіянівській тюрмі він «в політиці стрівся з київськими РУП-істами 1905 р.»²⁸. Це були Олеснинський і Сікора. Але в тюрмі їх усіх довго не тримали, бо «вибухла революція, з'явився конституційний царський маніфест і амністія політична»²⁸. Про цей час він згадує так: «Київ в жовтні-грудні 1905 року носив сліди щойно минулих бурхливих днів. Нагору вийшло

* С. Н. Булгаков, 1871-1944, належав до групи т. зв. легальних марксистів разом з П. Б. Струве, М. І. Туган-Барановським і Н. А. Бердяєвим — А. Б.

26) «Рік 1918, Київ», стор. 91.

27) Його «Емігрантська 'сменовеховщина'» в «Літературно-Науковий Вісник», Львів, 1922, липень, стор. 82.

28) «Рік 1918, Київ», стор. 37-38.

‘підпіле’: наше і російсько-жидівське. Одверто шмирляло вулицями кримінальне шумовиння. Вийшов на політичну арену ‘Союз руського народа’, зародок свсерідного російського ‘фашизму’ або царської ‘компартіі’...»²⁹.

В листопаді 1905 р. Донцов повернувся до Петербургу. Проте там він перебув короткий час, бо вже »від січня 1906 р. я оселився на стало в Києві«, — інформує сам Донцов³⁰. Можливо, що рішення переїхати до Києва Донцов зробив тому, бо петербурзькі українці зустріли його неприхильно, мабуть були застрашені рускими з огляду на самостійницькі виступи самого Донцова і його групи. Аргументом для цього може бути стаття українського соціал-демократа Івана Личка, ще недавнього студентського товариша Донцова, в однім новозаснованім місячнику³¹, в якій Личко гостро заатакував похвальний коментар »Хлібороба« на виступ Дмитра Донцова на жовтневім вічу в Петербурзі. В цій статті читаємо: »Боронь Боже, нести в народні маси ‘націоналізм’ ‘Хлібороба’. Він веде до братовбивства, до татарсько-вірменської різни, він стане на перешкоді культурного розвитку української нації, він, і це найголовніше, затримає поступ клясової свідомости українського пролетаріяту...« Новий місячник, в якому писав Личко, видавали М. Порш, Л. Бич і К. Арабажин, всі ще донедавна товариші Донцова.

В той час, коли Петербург відштовхував Донцова від себе, Київ манив. Донцов знав з історії, що це місто було старовинною столицею української нації. Тут він часто бував у домі Радзимовських, що »був одним з небагатьох, в ті часи, осередком національного українського життя в Києві«³². Його товаришка Валентина Яновська одружилася з гімназійним учителем Радзимовським. Там він пізнав її матір Любов Яновську, відому новелістку, редактора »Київської Старини« і директора гімназії Науменка, доцента А. Яницького, книгаря Степаненка та інших. Бажаючи пізнати краще Україну, Донцов виїздив до Лубень на Полтавщині та в околиці Білої Церкви на Київщині. Отже, цей 22-річний студент, що походив з далеких периферій української землі, опинився в колі провідної української столичної консервативної інтелігенції.

Дмитро Донцов став хресним батьком першої дитини Радзимовських, Лесі. Ці дані підсувають думку, що М. Сосновський помилявся, коли писав у своїй книжці, що »ставши членом УСДРП, Донцов включився в революційну діяльність партії у Петербурзі в 1905-7 рр.«³³.

Побіч контактів з автономістичною, консервативною інтелігенцією, але національно-думаючою, Дмитро Донцов запізнався та-

29) »Пам’яті В. В. Радзимовської«, стор. 22.

30) »1906 рік в Києві« в »Наш Голос«, Львів, 1911, р. 2, ч. 6-8, стор. 367.

31) »Вільна Україна«, ч. 1-2, 1906.

32) »Пам’яті В. В. Радзимовської«, стор. 22.

33) »Дмитро Донцов...«, стор. 69.

кож з людьми, приналежними до УСДРП. Щойно ці люди намовили його стати членом підпільного Київського комітету УСДРП, що він сам потверджує: «Ближчу участь в партійнім житті України я зачав брати лише з 1906 р.»³⁴. У статті-спогаді про 1906 рік Донцов зауважує, що українські соціал-демократи співпрацювали тісно з російськими і жидівськими, що йому, одначе, не сподобалося. В іншій своїй студії, Донцов стверджує: «Відтоді ж почалися мої політичні розходження з ними. Вони уважали російську демократію за нашого союзника, я — за ворога такого ж, як і царат. Я писав про це і в тім самім 'Слові'...»³⁵ Тут мова про тижневик «Слово», орган УСДРП, видаваний від травня 1907 р. М. Поршем, С. Петлюрою і В. Садовським, до якого дописував Донцов. Осінню 1907 р. його редактором став С. Петлюра. Відтоді цей тижневик почав приділяти більше уваги українському національному життю, а менше марксистській пропаганді розбивання українського народу на базі викликання штучної й протиприродної клясової боротьби³⁶. Донцов погодився стати формальним членом УСДРП з наміром використовувати форуми партії, зокрема пресові, для ширення своїх поглядів, вже тоді викристалізованих в заавансованій формі. Цей момент відмічує біограф Симона Петлюри: «В 'Слові' зробив свої перші літературні кроки і Дмитро Донцов»³⁷. Бажання використати УСДРП для здійснювання національних інтересів, так як Донцов їх розумів, відмітив також чільний тодішній соціал-демократичний діяч В. Садовський³⁸. В 1907 р. вийшло два числа журналу «Наша Думка» і на одного з його редакторів був запрошений Дмитро Донцов³⁹.

Царський режим заходився 1907 року ліквідувати всі негативні для монолітності імперії наслідки після програної війни з Японією, зокрема на відтинку поневолених націй, в яких скріпилися були визвольні рухи. Поліція розшукувала і за Донцовим, який скривався. Через необережність одного приятеля, давнього РУП-івця, Богуна (Чудінова), який ночував у нього, приїхавши до Києва на з'їзд соціал-демократів, поліція викрила Донцова й арештувала його літом 1907 р.⁴⁰. Він вдруге опинився в Лук'янівці⁴¹.

В квітні 1908 р. Валентині Розумовській удалося наспілку з заходами його брата і сестри витягнути Донцова на волю «на поруку» (за кавцію), і то лише тому, що я був хворий і що до суду (воєнного) лишилося лише 10 днів», — пригадує собі згодом Донцов.

34) «1906 рік у Києві», нав. твір, стор. 372.

35) «Рік 1918, Київ», стор. 37-38.

36) Гляди «Енциклопедія українознавства», Словникова частина, т. 8, стор. 2900.

37) В. Іванис, «Симон Петлюра — Президент України». Торонто, 1952, стор. 27.

38) Садовський В., «Студентське життя у Києві в 1904-1909 роках», у «3 минулого», Варшава, Український Науковий Інститут, 1939, т. 2, стор. 9-14.

39) Його стаття «Наша Думка», в «Наш Голос», Львів, 1911, ч. 6-8.

40) «Рік 1918, Київ», нав. твір, стор. 87.

41) Про деталі перебування в тюрмі гл. його «В пам'ять В. В. Радзимовської», стор. 22.

»Не думали, що в такім стані я зможу втекти... В. В-на та її чоловік потім переховували мене й уможливили втечу за кордон. Це власне й був той епізод, коли В. В-на врятувала мені життя. Кажу це тому, що по голодівці в тюрмі я набув дві недуги: перікардит і перітоцит. Мав сильну гарячку, раз понад 40 ст. В такім стані — кари, яку передбачав 'мій' 102-ий параграф карного кодексу (4 роки каторги й заслання на Сибір), я б не витримав напевно«⁴².

7. Д. Донцов розпочинає явну боротьбу з російськими імперіялістами

Переїхавши потаємно російсько-австрійський кордон, Дмитро Донцов прибув 12 квітня 1908 р. до Львова, а звідси переїхав на лікування в Татри⁴³. Він перебував у лікувальній оселі Закопане до 1909 р. Там він знайшовся уперше в товаристві чільних західно-українських діячів: філолога Василя Сімовича, співредактора видань РУП, що друкувалися в Чернівцях, письменника Богдана Лепкого та інших, а також деяких політичних емігрантів з-під російського ярма — Вячеслава Липинського, публіциста-популяризатора Василя Доманицького та других⁴⁴.

Із примусовим виїздом поза межі російської імперії, щоб рятуватися від певної смерти на каторзі, в житті 25-річного сироти-студента закінчився важкий період, у висліді якого він став безкомпромисовим ворогом російської імперії та всіх родів російських імперіялістів — від консервативних монархістів по через конституційних лібералів до марксистів. Вся суть придбаного Донцовим досвіду й переконання висловлена наступними словами: »Я не міг погодитися вже тоді з інтернаціональними тенденціями цього руху (марксистського — А.Б.), які в Росії ідентифіковано з русофільством. Я приймав платформу боротьби з царатом, але відразу і завше разом з тим я ставив питання національне. На цьому тлі скоро дійшло до мого конфлікту і розриву з соціалістичним рухом і до мого виходу з УСДРП«⁴⁵.

Вилікувавшись, Дмитро Донцов переїхав до Відня з наміром продовжувати свої вищі студії. Там записався на факультет права у Віденському університеті. Рівночасно він активізувався писанням статей для західно-українських періодиків та у веденні української визвольної пропаганди в чужомовних виданнях. Зокрема він помістив цінну серію статей 1909 р. у віденському місячнику »Україніше Рундшау«⁴⁶.

42) Там же, стор. 22-23.

43) Там же, стор. 23.

44) Лотоцький О., »Сторінки минулого«, Варшава, 1934, т. III, стор. 149.

45) Записки з розмови з Д. Донцовим, 1968, М. Сосновський, »Дмитро Донцов — політичний портрет«, Нью-Йорк—Торонто, 1974.

46) Ці статті зігноровані в книжці М. Сосновського про Д. Донцова.

І так, у статті *»Московський націоналізм та українська справа«* він зібрав чимало матеріалу про прояви руского націонал-ліберального шовінізму й зокрема занотував багато випадків зоологічно-расистського ставлення цих руских супроти вимог та інтересів українського народу. Донцов навів твердження Пйотра фон Струве, що *»лише держава та її могутність може бути спроможною провідною зіркою для правдивих патріотів«*. Донцов дав до цього твердження такий свій коментар: *»Коротко кажучи, не держава для населення, але населення для держави. Так принаймні звучить останнє слово московської націонал-ліберальної політичної мудрости«*⁴⁷.

А далі Донцов пише: *»Ідея, що не потреби та інтереси населення, але потужність та 'єдність' держави являються критеріями абсолютної вартости для внутрішньої політики Росії, викликає в ліберального професора Александра Погодіна (Варшава) велике незадоволення з українського національного руху. Погодін вимагає, щоб українці обмежились 'оправданими домаганнями': на своїй українській мові молитися Богу та виводити козацькі танці. Все, що виходить поза межі цього дивовижного 'мінімального прогресу' є недопустиме як 'несполучне з інтересами держави та шкідливе для її єдности'... Й не було жадним випадковим явищем, що на конгресі 'Ліги Просвещенія' (освіти), скликанім поступовою просвітньою спілкою, добра половина учасників, саме з огляду на інтереси держави, висловилися проти запровадження української мови та початкових шкіл на Україні«*.

Донцов наводить месіянстичну ідею російських поступовців, висловлену Струве: *»Добре скупчувати національні сили, але не личить великому народові сидіти спокійно перед загрозою упадку та звиродніння в обличчі надходячої та все зростаючої боротьби за панування над світом«*. З поданих фактів Донцов робить висновок: *»Вже висунена Струве засада підпорядкування цілої внутрішньої політики, отже також і політики супроти національностей, мірилам зовнішньої політики, несе в собі небезпеку для всіх в Росії замешкалих національностей, отже також і для українців. У своїй повній наклепів та доносів статті проти українського руху, проф. Ал. Погодін (обвинувачення цього руху, як цілком анархічного) виступив також з закликом, що цей рух шкідливий для єдности держави та її могутности. Практично, це гасло перебрала 'Ліга Просвещенія' й таким чином радикальна московська інтелігенція вступила на шлях активної русифікації«*.

»Ці дуже показові ворожі виступи московських лібералів супроти недержавних націй (в данім випадку проти українців) є переходним кроком до одвертого гасла правого націоналістичного крила: 'Росія для руских!' — що означає поза тим, що також і 'Україна для руских!', 'Польща для руских' і т. д. Хто стежить за діяльністю третьої Думи, той знає, яка лють огортала більшість петер-

47) *»Україніше Рундшау«*, ч. 5, травень 1909.

бурзького 'парляменту' кожного разу, коли яканебудь група неросійських депутатів виставляла будь-яку вимогу національного порядку . . .»

Цю знамениту статтю Дмитра Донцова з 1909 р. ми навели головно тому, що в ній цей 26-річний студент виявив своє виразне протиросійське наставлення, що було базою для початку безкомпромисового його змагу за українську державу, як протиставлення до «єдиної неподільної» російської імперської держави. Стаття переконливо показує, що він був уже в принциповому конфлікті з українськими марксистами-федералістами, які тоді стійко обстоювали принцип дружби з російськими марксистами-федералістами. Донцов вже тоді відкидав існування «добрих» руских у протиставленні до «злих». Дуже шкода, що в монографії М. Сосновського замовчані того роду статті Д. Донцова.

Тут на місці буде навести замітку Олександра Лотоцького, що в тих передвоєнних роках «дуже жорстоко нападалося — як з боку російського, так і українського — на єретичну для свого часу думку Д. І. Донцова, що власне 'по мере роста и укрепления украинства прежний индиферентизмъ русскихъ либераловъ переходитъ въ явную враждебность'»⁴⁸. Сьогодні можемо зробити ствердження, що бистроумний двадцятикількалітній Донцов правильно схопив дійсність, а саме що всі російські організовані групи — і то не лише ліберали чи монархісти, але й марксистки — є ворогами української державности.

В черговій статті п. н. «*Національна політика третьої Думи*»⁴⁹ Донцов розкриває гноблення росіянами уярмлених народів. На нарадах Третьої Думи «деякі національні клуби уважали своїм обов'язком звернути увагу Думи на потребу націоналізації шкільництва . . ., протестували проти насильницької москалізації їхніх земляків». Але москалі повчали: «*Школа мусить бути московська*'. Московська школа має переконати дітей, що для них міродайним є лише інтереси московської національности та московської державности, що всі нації, які заселяють велику московську державу будуть мусити перейнятися цими самими інтересами». Донцов зазначає: «Покликана для відновлення порядку, Дума у національнім питанні не обмежувалася лише на скріпленні тих позицій, які побудував абсолютизм. Вона поставила собі завдання перевершити навіть абсолютизм на точці *гноблення національностей* . . . Цей звирячий патріотизм, ця брутальність усіх цих Маркових, Андрєнів і т. п. супроти тих, що розмовляють іншою мовою, ця з кожного слова проступаюча дикість обличчя істиннорусских юнкрів — це можна знайти в їхньому парламенті на початку ХХ століття».

48) Лотоцький О., «Сторінки минулого», т. II, стор. 404.

49) «Україніше Рундшау», жовтень-листопад 1909.

8. Д. Донцов порушує деякі важні внутрішньо-національні теми

Після написання повищих тем, Дмитро Донцов звернув свою увагу на питання захисту загрожених агресивними сусідами українських окраїн. В той час (1909) актуальною була справа Холмщини, а тому він опрацював цікаву та вартісну статтю на тему «Відлучення Холмщини та польські соціялісти». В ній читаємо: «Проект відлучення Холмщини від Конгресової Польщі вивів з рівноваги цілу польську суспільність». Донцов зазначає, що протиукраїнську позицію зайняли теж польські марксистки. «Солідарносць» (орган соціал-демократії Конгресової Польщі та Литви) «виводить, що вилучена провінція є польською землею... уніятів, що як відомо є українцями, соціал-демократичний автор, який, здається, приймає разом з польськими духовними, що кожний католик, навіть і з'єдинений, також мусить бути поляком, цілком позбавив їхньої національності». Автор статті зазначає: «Так, пан Залескі навіть наважується протестувати проти кривди 'наших національних інтересів' шляхом відлучення української землі... на погляд всіх польських соціялістів, усі холмські українці мають бути силоміць затримані при історичній Польщі». Донцов додає ще цитату зі звіту XI Конгресу Польської Соціялістичної Партії (т. зв. революційної фракції), що проект вилучення Холмщини «є новим насильством супроти польського народу». Він цю цитату доповнює реплікою: «Так, ці панове здатні навіть уживати брехень, коли це може сприяти ідеї історичної Польщі»⁵⁰.

Крім повищої статті, Донцов ще написав інші на тему Холмщини. В них бачимо наголос на важливості для всіх українців усіх українських окраїн. А це є відстоювання *сборницького принципу*, чого в ті часи майже ніхто з провідних українців не робив. І Кубанню на сході, і Холмщиною на заході він не менше турбувався, ніж Лівобережною, Південною, Правобережною чи Західною Україною. Знов же підставою *сборницького думання* Дмитра Донцова став *етнографічний принцип*, тобто, він трактував за інтегральні частини української нації всі ті землі, що були від віків заселені українським населенням.

У своїх статтях Донцов усе більше підкреслював важке спостереження, що в державницьких народах соціялісти звичайно ставлять на першому місці інтереси своїх країн. Такими, на жаль, не були українські соціялісти. Тому Донцов намагався переконати українських соціялістів, щоб і вони на першому місці ставили добро своєї нації, а не якісь обманні інтернаціональні класові «інтереси».

В липні 1909 р. відбувся у Львові I Всеукраїнський Студентський З'їзд, на який запрошено Дмитра Донцова виголосити до-

⁵⁰ Аналіза цінних статей Донцова, опублікованих 1909 р. в віденському періодичу «Українське Рундшау», зрєблена Н. Давнієм в статті «З минулого» у «Визвольний Шлях», чч. V, VI, VII, за 1959 р.

повідь в імені студентства підросійських українських земель. Він вибрав тему «Школа й релігія»*. 26-річний студент піднявся розв'язати одну з найтяжчих проблем, а саме відношення політики й філософії до релігії й Церкви. Він подав деякі правильні думки, але несумлінні критики цілком поперекручували деякі з цих думок з наміром скомпромітувати його. Донцов поспробував показати, що релігія і Церква в імперіалістичних державах служила і служить завойовникам. Коли Донцов твердив, що «Церква, як католицька так і православна, поперше завше була і є заклятим ворогом всякої свободи...», то він мав на думці польську католицьку Церкву і російську православну Церкву, що завжди побоювали змагання українців до релігійної свободи й власної церковної самобутності. Тому зовсім неправильним є погляд одного чільного критика, що Донцов хотів «християнську етику заступити етикою соціалістичною»⁵¹. Цей самий критик далі невірно заключає, що: «Грунтовна зміна в поглядах Донцова наступила щойно у 40-их роках»⁵². Тим часом, в книзі цього ж автора при аналізі Донцовського твору «Підстави нашої політики» з 1921 року читаємо, що він вимагав «в церковно-релігійному житті — боронити принцип 'визволення нашої Церкви з пут російського православ'я' та відновлення 'старих зв'язків з церковним заходом', що просякнутий 'духом активності та індивідуалізму', прикметами, яким українська Церква й народ завдячують 'цей дух відпорності, цю високо розвинену правову психіку'»⁵³. Згаданий автор наводить статтю Донцова з 1916 р. на тему «Справа унії», в якій читаємо: «Рекапітулюючи все, прийдемо до таких висновків, що унія (католицизм)... 4) посідає більше як інші кличі (автокефалія!) вербуючу і вибухаючу силу, 5) своїм характером найбільше відповідала б психіці нашого народу... Рівнож і незмінний постулат кожної демократії — розділ церкви від держави — легше дав би здійснитися (абстрактно) в католицькій унії, ані ж в якійнебудь іншій, сильніше з державою зв'язаній релігії»⁵⁴.

Отже, і 1916 і 1921, так як і 1909 (про Холмщину), Донцов займав відважно слово щодо церковної політики українців, але в усіх випадках він виступав як християнин та з позиції оборони добра українських Церков. Якщо б він був марксистом, тобто теж і атеїстом, то він побоював би українські Церкви. Безглуздя є твердити на основі повищих писань Донцова, що він тоді не був християнином і побоював християнство.

Донцов міг був вибрати згадану тему на студентський конгрес під впливом актуальних подій: російська православна Церква тоді

*) Цю доповідь видрукувало видавництво Українського Студентського Союзу «Молода Україна» 1910 року окремою брошурою.

51) Сосновський М., «Дмитро Донцов...», стор. 86.

52) Там же, стор. 88.

53) Там же, стор. 218.

54) Там же.

тісно співпрацювала з державною владою в присмирюванні українського національного руху, а польська католицька Церква не менше поборювала національні стремління українців-православних, як і українців-католиків. З наведеної статті Донцова про Холмщину та інших виразно бачимо дуже прихильне його ставлення в соборницькому дусі і до православних і до католиків Холмщини. Напрощується висновок: українці-православні і українці-католики повинні співпрацювати для здійснення своїх національних і людських прав.

В його писаннях з 1909 року помічаємо значне поглиблення та поширення національно-державницького підходу до політики українського національного руху. В нього появляється все сильніше бажання звернути цей рух на рейки національно-визвольні й соборницькі⁵⁵. Про це бажання маємо свідчення самого Донцова: «Коли в 1909-13 рр. я доводив конечність повної сепарації від Росії, культурної і політично-державної, *конечність боротьби з всякою Росією*, — наша преса Наддніпрянщини відповідала мені, що це мої емігрантські фантазії, чужі українській демократії...»⁵⁶

Цілий час свого побуту на терені австро-угорської імперії, Д. Донцов інтенсивно використовував час для якнайбільшого здобуття знання гуманітарних наук (так як це він робив перед тим у Петербурзі), чим він згодом не раз викликав подив у других. На Віденському університеті він закінчив 4 семестри і 1911 р. переїхав до Львова, де продовжував університетські студії. Ступінь доктора юридичних наук він одержав 1917 р.

9. Намагання Донцова приєднати марксистів до боротьби за національні інтереси України

В наслідок поміщених 1910 і 1911 років статей у львівським «Нашім Голосі», між Донцовом і Винниченком, який тоді перебував у Львові, дійшло до гострого конфлікту, бо Винниченко «знаходив ті статті зашовіністичні»⁵⁷. Багато пізніше люди, які намагалися «очистити» націоналістичний рух від впливів Дмитра Донцова, часто виривали з контексту його писань окремі речення і пояснювали їх в той спосіб, що, мовляв, він був заїлим ортодоксальним марксистом перед тим, коли прийняв націоналістичні позиції. Таке насвітлення мало б скомпромітувати Донцова і тих осіб, які прихильно сприйняли пропозиції Донцова. Для прикладу,

55) Дуже подібний до тодішніх думок Донцова був його задум на початку 20-их років створити визвольну соборницьку партію, але явного характеру, під польською окупацією. Це була Українська Партія Національної Р(еволюційної) роботи. Донцов вкортці побачив, що експеримент не вдався, бо ситуація в 20-их роках була відмінною від ситуації перед I світовою війною. На часі була потреба творити націоналістичну організацію підпільного типу. Донцов скоро збагнув нову дійсність і піднявся ідеологічно-політичними засобами працювати над зформуванням нового типу революційної організації. Поставлене собі завдання він виконав, бо по кількох роках появилася Організація Українських Націоналістів.

56) «Рік 1918, Київ», стор. 116.

57) Там же, стор. 68.

наведемо статтю Д. Донцова «Політичний момент в Росії і завдання соціал-демократії»⁵⁸, в якій він писав: «Ми повинні скрізь і всюди вияснити в пролетарських *українських масах* нашу тверду, принципіальну поставу, *виходячи з інтересів українського пролетаріату, в національному питанні* . . .» Донцов мав інтенцію заставити українських марксистів змагатися найперше за національні інтереси. Але один критик пояснює цю тезу тим, що Донцов, мовляв, змагав лише за клясово-марксистську програму⁵⁹. Або, що Донцов пише, що українська соціал-демократія «повинна боротися з шовінізмом певних верств російської і польської суспільности»⁶⁰, а негативно наставлений до Донцова критик коментує цю пропозицію так: «Він виразно розмежовував політичні імперіалістичні, а через те й протиукраїнські тенденції російських офіційних чинників і політичних партій від російського народу, зокрема від тих росіян, які *позитивно* ставилися до політично-національних аспірацій не-російських народів, Донцов добачав тоді можливість співпраці й координації політично-партійної діяльності між російськими й українськими соціалістами . . .»⁶¹ Це твердження є авторовою фантазією, бо Донцов ніде й ніколи таких шкідливих для України пропозицій не висував.

Донцов кликав поборювати «всеукраїнство» з «його безпринципністю, однобокістю; та шовіністичною засліпленістю»⁶². Він чав на думці культурницький аполітичний рух. А критик-опонент підсуває тезу, що «Донцов відкинув думку про єдність українського суспільства на національній базі»⁶³. Він вириває одне речення зі статті Донцова⁶⁴: «Ідеологія всеукраїнства ворожа самим підвалинам пролетарського руху», — ця теза очевидно правильна, — і пов'язує повище твердження з іншим: «Національний момент му- сить зайняти належне йому місце в нашій політичній програмі...»⁶⁵ Виходило б, що Донцов не підходив по-національному, а по-марксистськи, по-клясовому. Насправді, Донцов, власне, хотів навпаки якнайбільше наголосити потребу орієнтації українського «робітничого» руху (насправді, за своїм соціальним складом українські с-д були міщанами або студентами) на державницько-національний принцип, а не на антинаціональний (інтернаціональний) чи бездержавницький, культурницький.

Врешті, несолідний критик фальшиво зінтерпретував іншу статтю Донцова⁶⁶, в якій він нібито хотів «визволяти маси україн-

58) «Праця», Львів, 1909.

59) Гляди Сосновський М., стор. 80-81.

60) Його «Політичний момент . . .», нав. твір.

61) Сосновський М., нав. твір, стор. 81.

62) Наведена стаття.

63) Сосновський М., нав. твір, стор. 80.

64) «На черзі: до питання про нашу національну політику», в «Праця», 1910, р. 1, ч. 2-3.

65) Сосновський М., нав. твір, стор. 80.

66) «Наш Голос», Львів, 1910-11, ч. 1-10.

ські від впливу націоналістичної ідеології буржуазних груп, з їх теорією 'надкласовости' української національної ідеї». Донцов мав на думці консервативний, просвітянсько-культурницький рух провінціалів та народовців-просвітянців, які забули про боротьбу за національні, тобто державницькі права. Критик, однак, твердить, що »Донцов активно поборював тоді український націоналізм, оцінюючи його як явище шкідливе для українського суспільства«⁶⁷. Це абсурдний висновок, бо тоді, за винятком групи М. Міхновського, жодного українського націоналізму не було, а Міхновського і його ідеї Донцов ніколи не поборював. Але опонент твердить: »У своїх статтях Донцов перестерігав перед загрозою націоналістичної ідеології, пишучи, що 'буржуазний націоналізм на Україні чимраз вище підносить свою голову'«⁶⁸. Тут бачимо або повне нерозуміння вживаної перед Першою світовою війною політичної термінології, або злісно-тенденційне бажання здискредитувати, знецінити й зфальшувати писання Д. Донцова. Можливо, що ціллю згадуваної книжки про Донцова було представити його якимсь політичним хамелеоном, який що-кілька років міняв свої погляди та попадав у різні шкідливі скрайності⁶⁹.

10. Фронтом проти російського політичного й культурного імперіялізму

Зимом 1911-1912 року Дмитро Донцов написав найбільший свій дотогочасний ідеологічно-політичний твір, а саме — »Модерне москвофільство« і вислав його до опублікування в російськомовнім місячнику »Украинская Жизнь«, що появлявся у Москві під редакцією Симона Петлюри. В листі до Донцова з лютого 1912 р. Симон Петлюра інформує, що стаття буде поміщена в березневому числі і що вона »дуже подобалась всім нам«. Петлюра додає ще: »Одверто скажу Вам, дорогий Товаришу, що я дуже люблю і ціню Ваші статті; мій погляд поділяє і редакція і дуже шанує Вас як літературну силу, як співробітника з бистрим розумом, з умінням легко, жваво і цікаво порушувати належні питання«⁷⁰.

В »Модернім москвофільстві« Дмитро Донцов ставить найперше засадничий запит: »В останні роки, роки повільного, але невпинного відродження української нації, навіть люди, котрі ніколи ні в чім не сумнівалися, мусіли поставити собі питання: яка буде та культура, котру очевидно творить собі новий, виступаючий на арену історії нарід? Де шукатиме собі взірців? В цю критичну для

67) Сосновський М., нав. твір, стор. 79-80.

68) Там же, стор. 80.

69) Порівняй безпідставні твердження М. Сосновського: »Духова еволюція Донцова протягом десятиліть поступала від скрайне лівих позицій ортодоксального марксистського соціалізму й матеріалізму до скрайне правих і до заакцентування волюнтаристичного ідеалізму, іраціоналізму і, врешті, навіть містицизму у політичній філософії«. Нав. твір, стор. 88.

70) »Симон Петлюра«, Нью-Йорк, 1979, т. II, стор. 184; вперше в »Л.Н.В.«, Львів, 1931, р. 35, кн. XI, листопад.

цілої будуччини нашої *нації* хвилину, в нашій суспільності бере, здається, гору течія, що варта того, аби їй присвятити певну увагу. Не галицьке москвофільство маю на думці...» Донцов це явище в Галичині назвав «московським провансальством». Він продовжує: «Ми, що ще напровесні виступили на сцену українського політичного життя, не можемо з байдужим оком перейти попри ідеї і течії, що прокладають собі дорогу в українським міщанським суспільстві. Ціла наша культура, що постає під впливом цих ідей, буде на довгі роки і культурою широких українських мас... коли говорю про москвофільство цього табору, я розумію поширену в певних колах нашої інтелігенції *безграничну пошану перед російською культурою* і дивну якусь *залежність* від поглядів, пануючих в поступових російських колах. Ця залежність не дає українству й досі вийти з пеленок і *стати на власні ноги*, вона ослаблює його відпорну силу в боротьбі з посторонніми силами. Майже ціле життя українське, так дуже пересякнуте *російськістю*, що кожному, хто має свій одмінний погляд на російську культуру, приходиться дуситися в нім, як в густім, важкім тумані».

Донцов дає виразну відповідь, як поступати українцям, щоб позбутися комплексу «російського провансальства»: «Нашим обов'язком є відкинути на бік теорію аполітично-культурно-сентиментального українства і намітити ясну програму української політики, оперту на аналізі природи *національних* рухів, *національних* відносин в Росії і вільну від таких впливів чужих концепцій, котрі небажані нам і не відповідають нашим потребам. *Українство потребує нової орієнтації!* Коли воно не хоче, розуміється, зістати на віки російським провансальством!»

Есей Донцова написаний зовсім у дусі «Самостійної України» Міхновського. Пригадаймо заключення Міхновського: «Найбільше лихо в українським народі — брак націоналізму». Донцов узяв це гасло і старався виповнити його реальним змістом, вістря якого звернене проти російського завойовницького шовінізму і расизму.

Поява «Модерного москвофільства» звернула на себе міжнародню увагу. С. Петлюра писав до Донцова в листі з 11 квітня 1912 р., що «недавно також дуже хвалив Вашу статтю про москвофілів 'Дзеннік Петербурскі' (видаваний ген. Бібінським, — А. Б.), при чому цілком солідаризувався з Вашою оцінкою москвофільства...» Рік пізніше цей есей видано окремою брошурою в Києві, що викликало дальші коментарі. Російський політик П. Мілюков у своїй промові в «Думі» 19 лютого 1914 р. заявив: «Ми бачимо народження течії *сепаратизму*, взірцем котрої є брошура Донцова». А польський періодик «Век Нови» звернув увагу на оригінальну, але суттєву думку нашого молодого політика: «Донцов закликає вийти з аполітично-культурно-національно-сентиментальної закостенілості і збудувати ясну програму української політики». Періодик «День» писав: «Брошура Донцова — це пристрасний протест проти національного 'гермафродитства' значної

частини української інтелігенції і проти її рабського ідолопоклонства перед російською культурою»⁷¹.

Цей есей, написаний під кінець 1911 року, оцінюємо як перший оригінальний політичний твір Дмитра Донцова, в якому він виявив завансований рівень політичного думання, помимо того, що мав тоді заледве 28 років житт'я.

Зразу, в черговому, травневому числі «Української Житні» (1912) появилася стаття Донцова на тему «Русский либерализмъ и украинское движеніе», в якій він твердив: «Віра українців у російський визвольний рух була міцніша, мабуть, ніж віра некраєвського мужика у свого пана: 'Вот приедет барін, барін нас рассудит...'» Олександр Лотоцький коментував цю статтю такими словами: «Він називав заботою віру українського провансальства в сприятливі для українства настрої з боку російського лібералізму, пояснював це кволістю українського руху та забуттям політичних традицій»⁷².

Симон Петлюра інформував Донцова в листі з 11 квітня 1912 р., що москалі такі розлючені на його публікації, що Сідоров, голова Московського цензурного комітету, вимагав негайно закрити «Українську Житнь». «Такі самі думки висловлює член Київського цензурного комітету Щоголов в ряді своїх статей у 'Киевлянині' під заголовком 'Южно-русский сепаратизм'. Ви, певно, маєте змогу читати 'Киевлянина'? Там часто згадують Вас 'не злим тихим словом'».

З листа Петлюри до Донцова з 22 липня 1912 р. довідуємося, що Донцов написав рецензію на книжку шведського автора Свен Гедіна «Дер Варнунгсруф геген Руслянд» («Голос остереження проти Росії»), що появилася в німецькій перекладі. Петлюра писав: «Бібліографічну замітку про книжку Свен Гедіна пустити в друк не прийдеться». При передруку цього листа Петлюри, Донцов додав таку замітку: «Книжка — гострий випад проти Росії, яка новою системою залізниць приготувляла напад на Швецію. За цю брошуру Свена Гедіна виключено з Цісарсько-Російської Академії Наук».

Розгорнувши ідеологічно-політичний похід проти російського завойовницького імперіялізму та за інтереси української нації, Дмитро Донцов вже ніколи його не припинив. Він не перестрашився ворожої реакції з боку москалів. Навпаки, з кожною черговою статтею він все гостріше їх атакував. Під кінець 1912 р. він написав статтю «Русский империализм и украинство», що була видрукована в «Українській Житні» за лютий 1913 р. В цій статті Донцов перестерігав і домагався перегляду національної програми й закидав, що «від часів Драгоманова й до цього часу головна й найважливіша частина політичної програми українства цілковито

71) Гермафродитизм: двостатьовість; національне «гермафродитство»: рівночасна приналежність до двох націй.

72) «Сторінки минулого», т. II, стор. 406.

тотожна з програмою російського визвольного руху. Настільки тотожна, що навіть Драгоманов намагався убрати українські національні вимоги в загальноросійський мундир, радячи, напр., змагатися за автономію 'на ґрунті не національному, а державно-адміністративнім' . . .»

Вкоротці появилася чергова його стаття «Українське студентство і аполітизм», друкowana весною 1913 р. в київському «Дзвоні». Автор висловив своє гнітюче враження з того приводу, що головним виявом діяльності студентських громад були реферати й збори на загальні та досить абстрактні теми та що «українське студентство виразно і недвозначно повернулося задом до політики». Цю статтю Донцов міг був написати для показу різниць між підросійським і підавстрійським українським студентством. В Західній Україні власне тоді студентство ставало на шлях змагання за побудову української держави. Доказом цього було запрошення організаторами II Всеукраїнського Студентського З'їзду Дмитра Донцова виголосити головну доповідь на суто політичну тему. Він це запрошення прийняв і у висліді маємо появу історичного значення його реферату на тему «Сучасне політичне положення нації і наші завдання», видруковане Видавництвом «Молода Україна» у Львові, 1913 року.

*

Примітка Редакції: Реферат Дмитра Донцова на тему «Сучасне політичне положення нації і наші завдання» буде надрукований повністю в нашому журналі разом з іншими документами того часу в книзі за січень, 1984.

Українська самостійницька політика мусить зробити належні висновки з того факту, що в московському таборі існують тільки сили крайньо ворожі справі державної самостійности України, і що під цим оглядом надалі маємо справу з одностайним фронтом більшовиків й антикомуністичних московських імперіялістів. В такій ситуації кожне намагання звести українську політику до спільних позицій з московськими антирежимними силами є рівнозначне з намаганням довести до капітуляції українських визвольних змагань перед московським імперіялізмом. Будь-які зв'язки з ворогом на такій платформі капітулянтства були б злочином національної зради.

(Степан Бандера: З москалями нема спільної мови, «Перспективі» Української Революції», Мюнхен, 1978 рік, стор. 404).

Роман РАХМАННИЙ

ДЕРЖАВНИЦЬКА СЛАВА УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

I. ПОЧУТТЯ І РОЗУМ У НАШІЙ ВІРІ

Кожна річниця чи ювілей збуджує в людській душі глибокі почуття. Вони дуже важливі, бо щире почуття оживляє всяку віру людини: в себе саму, у своїх людей, у свою національність, у свою Церкву і в Бога.

Все ж таки, самих почуттів не вистачає для того, щоб наша віра була сильна і довготривала. Вже св. Павло остерігав своїх одновірців, перших християн, словами: «Віра ваша повинна бути розумна...» Значить, віра мусить ґрунтуватися на знанні й розумінні основних правд релігії, а не тільки бути наслідком чуттєвого захоплення словами чи уявленнями про ці правди. Почуття швидко прохолоджуються, слабнуть, гаснуть і тоді віра легко може захитатися під ударами розумових аргументів ворога, що свої фальшиві догми підпирає хитрими розумовими доказами — т. зв. діалектикою.

Те саме стосується і нашої віри в українську національну справу. Навіть найгарячіші патріотичні почуття охолонуть під подумом часу й обставин; а тоді віра у справедливість української державницької справи може заламатися під впливом ворожої пропаганди, озброєної розумовими аргументами. Треба, щоб наша особиста віра в ідею української самостійної соборної держави ґрунтувалася на розумових, наукових аргументах та щоб вона оновлювалася нашими глибокими почуттями й переживаннями.

Ось чому організована українська громадськість рік-річно влаштовує святкування роковин української незалежної державности й інших історичних подій. Під час концерту українських пісень і музики запрошений доповідач має завдання наново обґрунтувати цю українську справу так, щоб учасники святкування придбали новий запас думок — спільно зроблених висновків щодо даної історичної події, щоб таким чином вони відсвіжили і зміцнили свою національну віру.

З такою самою метою протягом 1982 року вся вільна українська громадськість відзначила сорокаріччя Української Повстанської Армії. Ішлося про те, щоб відсвіжити у пам'яті українського вільного суспільства саму історію виникнення збройно-політичного руху УПА, поглибити розуміння суті й досягів того руху в усій визвольній боротьбі українського народу і, додатково, довести до відома чужоземних політичних і військових кіл цей найбільш новочасний доказ державницьких прагнень української нації.

Завдання виконано

Вважаю, що завдяки ініціативі революційної ОУН та воєцтва УПА у вільному світі це завдання виконано з честю на всю широчінь українського й міжнародного життя на трьох континентах: європейському, північно-американському та австралійському. Відлуння однорічної кампанії за родовід, честь і славу УПА занотовано також і на азійському континенті, де принаймні в колах деяких азійських країн назва, ідея і концепція визвольної боротьби УПА трактується, як серйозний вияв волі українського народу. Незамінну роль зокрема в цій галузі міжнаціонального зв'язку і взаєморозуміння перед обличчям імперіялістичної Москви виконали українські керівні діячі Антибольшевицького Бльоку Народів (АБН).

Список членів Світового Комітету для Відзначення 40-річчя УПА — наочний доказ того, як далеко й широко у світі пролунала слава УПА, якщо порівняти сьогодишню ознайомленість видатних чужоземних діячів з темною стіною незнання й упередження до політично-збройної боротьби УПА в роки 1945-1950.

Виправдалася наполеглива активність українських націоналістів серед свого і чужоземних суспільств на Заході, виправдалася концепція АБН, що її з небуденною енергією і непоступливістю проводив у життя голова Проводу ОУН, Ярослав Стецько, як президент АБН. Вміло застосовуючи активістські якості персоналу рев. ОУН, Ярослав Стецько зумів захопити своїм ентузіазмом групу патріотів, що буквально частину свого життя віддали справі АБН. Як найближчий його співробітник і редактор різномовного журналу «АБН-Кореспонденц», Слава Стецько вирішальною мірою причинилася до тривалості тієї міжнаціональної діяльності і виведення української справи на міждержавні форуми.

Політично-збройна боротьба УПА в роки 1942-1952 була для цих українських діячів найпереконливішою візитною карточкою у їхніх зустрічах, розмовах і домовленнях з діячами інших національностей, загрожених Москвою або вже на ділі поневолених. Без тієї «візитної карточки» ніхто з чужинців не трактував би серйозно будь-кого з українців, навіть якщо вони говорили б янгольськими мовами про потребу відновлення української суверенної держави на землях України. УПА — своєю організованістю, своєю військовою вмілістю і своїм понаддесятирічним досягом у боротьбі проти двох наймогутніших тоталітарних великодержав — була протягом минулих трьох десятиріч тим «козирем», який дозволив українським патріотам стати партнером у міжнаціональних і міждержавних зустрічах.

Національний капітал

Для емігрантів узагалі та для однієї національної групи зокрема це не абиякий успіх, а для української революційно-визвольної

групи, то й поготів: адже ж українська справа перетинає впоперек, вздовж, вертикально, горизонтально й діагонально по через інтереси (дійсні та уявні) багатьох країн і великодержав. Тому, хто тільки з українців спромігся пробити одну щілину в мурі, який сточує «українську справу», той заслуговує на велике визнання.

Але цей успіх — повторюю — був можливий тільки завдяки «капіталові української крові», пролитої на бойовищах України в боротьбі проти чужоземних наїзників і місцевих імперіялістів. Ось чому не тільки у сорокаріччя, але й кожного року збірно й окремо українці й українки повинні відсвіжувати свої знання про УПА. Ми повинні оживляти свою віру в українську справу почуттями зв'язку з вояцтвом УПА і їхніми бойовими друзями з ОУН та озброюватися розумовими аргументами на підтримку єдиної й незмінної вимоги української людини — відновлення Самостійної Суверенної ні від кого незалежної Держави українського народу на всіх його історичних землях — це справа українців, їхніх сусідів у центрально-східній Європі та всього людства, zagrożеного імперіялістами Москви.

Вийшовши із таких засновків, наново обмірковую тему УПА з перспективи її 40-річчя і свої тези формулюю так, як я їх з'ясував слухачам у Канаді й США протягом ювілейного 1982 року.

II. РОДОВІД УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

Щоб належно оцінити історичне місце, ролі і значення УПА у всій визвольній боротьбі української нації, треба насамперед уточнити родовід тієї політично-збройної формації. Адже День св. Покрова — 14 жовтня 1942 року — це тільки умовна, розсудлива історична дата, яку своїм декретом від 30 травня 1947 року Українська Головна Визвольна Рада (УГВР), як політичне керівництво всіх видів революційно-визвольної боротьби на українських землях, визначила, як дату постановня УПА.

Звичайно, за цим рішенням таїться глибока політично-виховна думка: пов'язати діяння УПА з традиційно-історичною збройною силою українського народу: з козацтвом наддніпрянським, яке в своїх походах покладалося на Покров Божої Матері. Автори декрету, як і засновники новочасного українського козацтва, мали глибоке відчуття єдності історичного процесу в розвитку української нації.

Державницькі традиції

Це відчуття єдності було зокрема сильне в членів революційної ОУН. Вона продовжила активізм Української Військової Організації та ОУН під проводом полк. Євгена Коновальця, установ, що зросли на ґрунті армій Української Народної Республіки — Дійової Армії УНР і Української Галицької Армії. А вони були тільки

результат вчення українських істориків і письменників. Михайло Грушевський своєю «Історією України-Руси» пов'язав у єдине органічне ціле позірно окремі чи суверенні періоди розвитку й падіння української державности. Тарас Шевченко, Іван Франко і Леся Українка вогнем свого творчого слова і візією України «від Бескиду по Кавказ» цю науково-історичну схему надихали життям і мотивацією-спонуками до діяння. Микола Міхновський оформив першу політичну програму самостійної України.

Практичними зразками для організаторів УПА служили всілякі повстанські рухи — чужоземні і рідні. Серед цих останніх — козацькі повстанці, гайдамаки і повстанці, які обороняли вже саму концепцію Української Народньої Республіки після окупавання України советоросійськими військами. Головнокомандуючий УПА ген. Роман Шухевич свідомо присвоїв собі прізвище «Чупринка» від прізвища Грицька Чупринки, поета і керівника українських повстанців, якого советоросіяни розстріляли ще 1921 року.

Та й сама назва для збройних українців 1942 року пов'язувала їх радше з державницькою настановою тих «повстанців», а не з «партизанами», що їх мали на території України регулярні армії (свої та чужі) за фронтом своїх противників. Повстанець означало і означає досі: вояк самостійної збройної сили на своїй рідній території, сили з власною військовою структурою і центральним політично-військовим керівництвом на час до створення чи відновлення регулярної української національної армії та всенародного правління на базі української конституції.

Традиції регулярної армії

Шануючи всякі вияви збройного опору на землях України впродовж минулих століть (гайдамаків, опришків, бунтівників типу Кармелюка і повстанців-партизан, що діяли за большевицьким і денікінським фронтами під час існування української національної армії), українські націоналісти в роках 1929-1942 все ж таки не хотіли йти шляхом цих своїх історичних попередників. Вони, українські націоналісти, прагнули бути вояками української національної армії, що вже в самому своєму зародку допомогла б відновити українську суверенну державність, зформувати самостійницьке правління та охоронити його державницьку роботу на черговому етапі. Ось чому ані Гонта, ані Залізник, ані Довбуш, ані літературний Тарас Бульба не мали для українських націоналістів у 1941 році іншого значення, як тільки емоційні символи-зразки українського бойового завзяття. Бо націоналісти розуміли, що всі ті історичні персонажі не мали завершеного українського державницького ідеалу та очолювали радше інстинктивні бунтарські рухи народніх мас, доведених до розпуки чужоземним гнітом. Це були рухи без державницької концепції та без політичного керівництва.

Тим часом УВО і ОУН безперервно намагалися підготувати свої власні військові кадри — власними і чужинецькими засобами! — для того, щоб у пригожий час своїми організаційними формами охопити революціонізовані народні маси і спрямувати їх у державницькому, а не бунтарському чи «партизанському» напрямку. Обидва ці напрямки неминуче ведуть до розпорошення національних сил через отаманщину, яку так переконливо змалював М. Гоголь у своєму «Тарасі Бульбі», а шкідливість якої пізнали на власній шкірі наші предки в роки 1918-1919.

Теорія виправдалася

Події в Карпатській Україні в березні 1939 року та у Львові 30 червня 1941 року переконливо доказали правильність того підходу українських націоналістів. Маючи підтримку жменьки українських вояків-націоналістів у формації «Карпатська Січ», закарпатські патріоти спромоглися перетворити свою автономну область у самостійну Карпатську Україну, з власним соймом і урядом. Значить, зуміли вивести українську державницьку справу на міждержавний форум, принаймні в тогочасному територіально звууженому форматі суверенної держави.

У Львові 1941 року, при наявності у місті невеликої групи українських вояків-націоналістів у чужих мундирах, але свідомих своєї державницької місії, революційна ОУН могла якоюсь мірою більш впевнено проголосити самостійницький уряд і таким чином відновила українську державність на звільненій від росіян території. Заскочені керівники гітлерівської Німеччини були б уже першого дня арештували прем'єр-міністра Ярослава Стецька і всіх членів його уряду, якщо б вони легковажили повстанський потенціал кадрів рев. ОУН. Але німецькі розвідувальні установи добре знали про те, що вже з перших днів німецького походу в Україну українські націоналісти заготовляли зброю та підготовляли свої збройні відділи — спершу з надією на те, що новопроголошений самостійницький уряд матиме реальну можливість діяти суверенно і формуватиме регулярну українську армію, а опісля, коли німці придушили львівську спробу правити собою на своїй землі, українські націоналісти продовжували готувати свої військові відділи для опору німцям.

В Галичині тоді це не було можливе, тому почалось перекидування людей на північну Волинь і південне Полісся вже восени 1941 року. Підпільний Провід рев. ОУН правильно вирішив не йти на негайну конфронтацію з німецьким окупантом, бо це означало б загубити кадри членів ОУН і військовиків. Насамперед треба було переформуватися, зміцнити пошарпану арештами мережу ОУН, підготувати народні маси до нового етапу боротьби, розвинути матеріальну та збройну бази для збройних відділів, а зокрема — знайти сміливців, що підняли б зброю навіть проти такої тогочасної потуги, як гітлерівська Німеччина.

Готування протинаступу

Будь-який військовий наступ вимагає довгої підготовки. Якщо її немає або якщо вона невістачальна, тоді такий наступ заломиться і створить ворогові можливість завдати нищівного контрудару. Революційна ОУН не могла вдаватися до такого передчасного наступу навіть коли самостійницький уряд, покликаний нею до життя в тих революційно-воєнних умовах, був зліквідований і треба було заманіфестувати протест проти цього насильства.

Єдино реальний протест міг бути у формі підготовки збройних відділів для повстанської боротьби у час та в умовах, вибраних політичним керівництвом, а не накинутих сильнішим ворогом. Відмова прем'єра Ярослава Стецька і провідника ОУН сл. п. Степана Бандери уневажнити Акт 30 червня був ознакою того опору, а перехід членів ОУН і військовиків у підпілля надав йому життя. Ідучи свідомо на збройний конфлікт з Німеччиною, рев. ОУН, а зокрема її військові керівники, нічим не допомогла окупаційній німецькій армії в оволодінні Україною. Самостійники не могли йти на колаборацію навіть у такій мінімальній формі, як співпраця «Поліської Січі» з місцевою німецькою адміністрацією, бо це було б запереченням державницького акту 30 червня.

Треба було спершу відтягнути якомога більше українських патріотів із німецьких військових формацій, а покищо — не викликаючи додаткових репресій — готувати військово-збройну базу в тих районах України, де це було практичне у світлі далекосяжного планування. Приблизно 12 місяців в умовах німецького терору і його наслідків — це не надто довгий проміжок часу для того, щоб на День св. Покрова 14 жовтня 1942 мати вже вишколені збройні відділи з власною базою постачання і рекрутування, — повстанських відділів, а не бунтарів чи партизан... повстанців з державницькою ідеєю та політичним керівництвом.

III. СТАВКА НА ВЛАСНІ СИЛИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

У жовтні 1942 року на Поліссі й Волині вже були готові українські національні відділи повстанців, а загальна ситуація на північно-західних землях України, окупованої німцями, була пригода для явних повстанських операцій. Потреба явних дій цих відділів визначувалась не тільки національно-державницькими міркуваннями на далеку мету, але й безпосередніми інтересами українського населення.

Німецький наїзник не тільки заперечив право українського народу на власну суверенну державу і самостійницьке правління, але й також почав фізично винищувати українців, як національність. Політику німецького геноциду супроти українців мабуть найдосадніше з'ясував на одній нараді гітлерівських верховодів

маршал Герінг ось якими грубими словами: »Українських чоловіків треба поголовно винищити, а українське жіноцтво віддати німецьким огирам« на помноження кількості німців.

Це не була тільки словесна теорія, ні. Німецька адміністрація своїми поліційними відділами, з допомогою місцевих поляків і своїх союзників-угорців, жорстоко розправлялася з українськими селами за будь-що, навіть без серйозної причини, а найчастіше в наслідок провокаційних вихваток поляків у спілці з советоросійськими парашутистами-партизанами.

Так, напр., без ніякої провокації з боку українців німці знищили до тла, разом з людьми, село Малин, а опісля село Губків, де багатьох мешканців спалили живцем у церкві разом з їхнім душпастирем. Про цей німецький злочин супроти українців свідчить протестний лист еп. Платона до митрополита Полікарпа з 1943 р.

Але це тільки два найяскравіші приклади німецької геноцидної політики, що мала на меті перетворити Україну в німецьку колонію без українців.

Між молотом і ковадлом

Хто міг зважитися і стати в обороні безборонних українських селян? Адже тоді ворожа до Німеччини советська Росія несла українському народові таку саму загладу: розстрілами, штучним голодом, засланнями в Азію та поселюванням в Україні москалів і русифікованих етніків... Через своїх парашутистів-партизан 1942-1943 року Москва спричинювала загострення німецького терору супроти українського населення. Для Москви важливо було викликати за фронтовою лінією якнайбільший заколот і конфлікт між німецькою владою та українцями. Результат: геноцид на землях України.

А демократичні великодержави Заходу?.. Щоб ми не забули, треба нагадати: Великобританія, Сполучені Штати Америки, а за ними Канада, Франція та інші країни цілковито нехтували державницькі прагнення українського народу. Їхні державні, культурні, церковні та суспільні керівники — разом з т. зв. вільною пресою — навмисне промовчали штучний голод в Україні 1933 року, що угробив понад вісім мільйонів українців та українок кожного віку.

Тепер, під час війни, їхні керівники далі вважали, що усамостійнення України могло б тільки послабити военний потенціал советської Росії. Тому про недолю українців під німецьким ярмом тогочасний Лондон, Вашингтон і Оттава дбайливо мовчали. Вони трактували Україну, як т. зв. невід'ємну частину великої Росії та згодом відмовлялися визнати навіть военний вклад України в перемогу над гітлеризмом.

Значить, на переломі 1942 і 1943 років нашого населення не могли охоронити перед німецькими каральними відділами дрібні групи якогось отамана. Поперше, »отаманська« група була надто

нечисленна, мала місцевий характер і ніколи не спромоглася б розвинути у всенародній рух з політичним керівництвом. По-друге, ані «отаман» ані його «дорадники» самі не знали, що в цій складній ситуації чинити: вони пробували змовлятися раз з німецькою окупаційною владою, то знову з советоросійськими партизанами. При такій настанові українське населення далі було жертвою берлінсько-московського геноциду, а українська державницька справа навіть не входила в рахунок.

Єдино тільки збройні відділи політичної організації, що мала на меті відбудову самостійної української держави і не йшла на ніякі компроміси з будь-котрим імперіялістом, могли припинити — або принаймні обмежити — німецьке і советоросійське розбишачтво. Значить, тільки відділи рев. ОУН, що з жовтня 1942 року починають явні самостійні бойові операції.

Перші перемоги

Перетривавши перші місяці зими (а зима навіть для регулярної армії створює великі труднощі!), ці відділи завдають у лютому 1943 року дошкульних ударів німецьким поліційним частинам. »В тяжких і численних боях УПА розбила численні бази польшевицьких партизан та очистила від їхніх банд Рівенщину, Житомирщину, Луччину, Костопільщину, Ковельщину, Крем'янецьщину, південну Сарненщину та Берестейщину і, користаючи з цілковитої прихильності та помочі населення, звільняє крок за кроком все нові терени Волині, Полісся, Поділля, Житомирщини й Київщини...«, — сказано в журналі рев. ОУН «Ідея і Чин», ч. 5 за 1943 рік.

Таким чином усі спроби Москви перетворити західно-українські землі у свою партизанську базу за ціну української крові й майна розбилися об відсіч збройних відділів УПА. Водночас спроби гітлерівського генерала фон дем Баха (згодом ліквідатора Варшавського повстання) придушити український повстанський рух на Волині й Поліссі закінчилися ганебною невдачею. Від українських куль там, поряд з багатьма військовими, поліційними і цивільними німецькими наказодавцями, загинув і співробітник Гітлера, керівник СА Віктор Люце. Через декілька місяців опісля від українських пострілів загинув також советоросійський маршал Н. Ватутін — символ московського окупанта України.

Успіхи збройно-політичної боротьби рев. ОУН та УПА під час війни та зокрема в ситуації між німецьким молотом і московським ковадлом можна пояснити тільки підтримкою українського населення. Стратегія й тактика рев. ОУН і наполеглива підготовка власних збройних відділів та революційних клітин протягом т. зв. тихих місяців — від жовтня 1941 до жовтня 1942 — створили передумови для того успіху. Та що найважливіше: рев. ОУН і УПА

урятували честь української нації, бо вони боролися проти німців не в угоду альянтам, але в ім'я права українського народу жити і правити собою в самостійній українській державі.

IV. СТАВКА НА ВЛАСНІ СИЛИ У МИРНИЙ ЧАС

Ставка на власні сили, згідно із самостійницькою концепцією стратегії й тактики, дозволила ОУН і УПА розвинути політично-збройний опір двом імперіялістам під час Другої світової війни. Ставка на власні сили при підтримці народніх мас допомогла цим двом визвольним формаціям продовжити той опір в організованих формах ще на декілька років мирного часу — приблизно до 1953 р.

Всі чужоземні рухи опору та повстанці мали допомогу великодержав: вишколом, озброєнням, постачанням і персоналом. Тітовці в Югославії, маоїсти в Китаї, В'єтконг у В'єтнамі . . . Котрі не мали такої допомоги або кому із них її припинено, ті негайно заламувалися під ударами окупанта, як серби, поляки, хорвати, естонці.

Тільки український національний рух опору протривав і навіть сильніше проявилися перед обличчям світу в післявоєнні роки. А опісля його учасники-революціонери понесли ідею «Свобода народам — свобода людині!» у советоросійські концтабори і там викликали рух опору серед різнонаціонального населення «архипелагу ГУЛаг».

Під московською окупацією

Ми сьогодні та в майбутньому з почуттям гордості відновуємо і будемо відновувати тяжкі втрати Москви у цьому нерівному для ОУН-УПА десятирічному бою. Адже з розгрому парашутно-партизанських з'єднань почавши, через загибель марш. Ватутіна до знищення двох генералів-спеціалістів у поборюванні повстанців протягся довгий визвольний шлях, на якому згинуло яких 30 тисяч советських солдатів. Приблизно до 1950 року московські військово-поліційні частини провели проти ОУН і УПА 15 великих наступальних операцій, що привернули увагу навіть закордонних військових спостерігачів. Загибель кількадесятьох вищих советоросійських старшин свідчить про затьжність боїв і вміння вояцтва УПА ефективно покористуватися своїм досвідом з протинімецької боротьби та вдосконаленою організаційною структурою своєї армії та революційної мережі.

Морально-політичної шкоди українські борці завдали Москві ще більшої від шкоди в матеріялі й людях. Майже всі народи СРСР побачили, що Москві таки можна протиставитися, якщо є справжні патріоти, організовані у визвольний рух із власною самостійницькою концепцією і живим зв'язком до народніх мас.

Хоча Москва всіляко затаювала той український опір, а зокрема заперечувала його державницький характер, то все ж таки вісті про діяння ОУН і УПА досягли також людей у країнах Заходу. Ці вісті підтвердили, що українське державницьке питання живе і що окупант в Україні залишається далі тільки окупантом, а не законним посідачем української території.

Під польською окупацією

До поширення знань про це на Заході причинилася великою мірою збройно-політична боротьба УПА й рев. ОУН на українських землях, що їх привласнила собі комуністична Польща за допомогою Москви. Оскільки варшавська влада, вже з 1944 року почавши, взялася виселювати з Холмщини, Підляшшя, Перемищини і Лемківщини українське населення, то УПАрмія мусіла обороняти своїх братів і сестер перед цим геноцидним пляном. А він звався: »Польща мусить мати однорідне населення на всій своїй повоєнній території, тому українців треба переселити...«

І на тих землях повторилася історія розвитку УПА на Поліссі й Волині в роки 1942-1943, коли то довелося обороняти українське населення перед нападами гітлерівців і сталіноросіян. Ті оборонні акції з'єднали для УПА місцеву молодь, що добровільно йшла у відділи УПА та в самооборонні боївки ОУН. Цим самим розширилась база підтримки серед місцевого населення — організаційно, матеріально й інформаційно.

Результат: нечисленні відділи УПА на цих окраїнах своєї батьківщини майже три роки ставили чоло всій польській державі, що мала активну підтримку й допомогу Советського Союзу та Чехо-Словаччини. Адже після загибелі віце-міністра оборони Польщі ген. К. Сьверчевського від пострілів вояцтва УПА, ці три держави уклали спеціальний »потрійний договір« проти УПА. Введення регулярних дивізій польської армії у ці бої (принаймні чотири дивізії) при співдіянні советоросійських поліційних дивізій вздовж річок Сян і Буг та чехо-словацьких гірських і поліційних бригад у Карпатах не дало наміреного результату. Основних сил УПА не знищено, бої тривали сім місяців і привернули увагу громадської думки Заходу зокрема після того, коли окремі відділи УПА і бойовиків ОУН прорвалися з »трикутника смерті« — одні на схід, в Українську ССР, а інші на захід, в американську зону окупованої Німеччини.

У збройнс-політичному й національно-інформаційному аспектах це була найуспішніша військова операція УПА — одна з найвидатніших в історії повстанських рухів усього світу.

(Далі буде)

Василь БОРОДАЧ

ОБНІЖКАМИ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА

Люди, про яких я хочу сьогодні розповісти, жили в захисних сільських хуторах західного пограниччя українських земель. Всі вони стояли там на передових фронтах нашої української ідентичності. Хоч яку важливу роль грали вони на своїх сільських загонах, то однак їх імен ви не знайдете в жодному біографічному словнику. Про тих людей не оповідали також ніякі підручники історії, так, як не згадують простих стрільців фронтової колони війська, що звела важливий бій з ворогом.

Я особисто маю завжди глибокий подив і пряме людське обожання для української людини з-під сільської стріхи. Бо саме вона, оця селянська Україна, постійно творила основний стрижень нашої нації.

Духову постать і моральну форму української людини нашого села виростали солов'їні колискові трелі наших гаїв, а її глибоке відчуття краси й добра формували тихі пошуми надбережної різухи наших рік і кольори розмайних лоташів на прилучках нашого села. Твердий характер нашого українського села творило саме тверде життя спартанця.

Зі сільських загонів України, зі затишних балок, на перелазях у травневі вечори — творилися найкращі українські народні пісні. У нашому селі сонцем сходила мистецька українська вишивка, чудова писанка українського Великодня й обрядова «Весільниця». Квітисті малюнки й чудові різьби привабливими красками горіли на кожній селянській скрині.

Суцільна людська маса нашого українського села, а зокрема наших західних межових земель — крила в собі дуже великі й цікаві людські таланти, які своєю оригінальністю вводили кожного у подив і обожання. Ці наші талановиті й дуже спосібні люди, неначе метеори, своїм ясним світлом черкали замурані небозводи наших сіл і потім безслідно канули десь у пропастях матеріальних нестатків і прямої людської нужди нашого села. З тих незвичайно талановитих людей лиш одиниці вспіли осягнути вищу освіту й, виходячи на громадську сцену нашого життя, займали потім видні становища та робили незвичайно корисну українську роботу.

Людина сільської України докорінно й дуже глибоко вросла у наш рідний український чорнозем. Продовж всієї нашої трагічної історії — українське село було завжди твердим стрижнем нашої національної чести й понад усе залишилося по сьогодні природним заповідником духа й традиції Русі-України.

Саме з тієї причини більшовизм постійно вдаряв і вдаряє сьогодні в джерела живучости й основи вічності українського народу — в українське село. Большевицькі злочинці легше давали собі раду з опануванням міст України. Однак до душі українського села зі своїми брехливими ідеями — вони доступу ніколи не знаходили.

Україна нашого історичного плуга й меча їх повністю відкинула. З того приводу московські большевики були приневолені аранжувати штучний голод проти української селянської стихії, яким вони вимордували сім мільйонову масу нашого селянства.

Смерть від голоду не є надто славним фактом для народу, який хоче бути вільним. Коли б лише половина цих заморених голодом українців станула була зі зброєю в руках на українських оборонних фронтах, то ми не мусіли б сьогодні соромитися нашої неволі.

Українська Повстанська Армія на наших Західних землях виросла й пружила свої сили на сільських загумінках таких героїських сіл, як Гораєць, Люблинець Новий і Люблинець Старий, Нове Село, Диків Новий і Диків Старий, з поголовно вимордованим українським елементом Завадки Морохівської й других сіл Ярославщини.

Українська Повстанська Армія формувала свої колони на лісових полігонах чесанівської Бущі, в гущавинах Монастирських лісів і там на т. зв. Закерзонні творила славний упівський «Бастіон». І саме там, на землях «Бастіону», українська людина нашого села голосно презентувала свою волю до досягнення своєї вікової мрії — Вільної Української Держави.

З того часу, як на Західних українських землях затихла остання лісова пальба — минуло вже багато неспокійних літ. Польсько-большевицькі борзописці ще й даліше оплюгавлюють своєю нікчемною писаниною — славу залозу упівського «Бастіону».

Большевицькі фашисти, заскочені оборонною силою української людини при зброї, намагаються запевнити свого читача про злочинність УПА. Вони смертельно бояться відродження тієї сили, яку вони лише одну респектують, а саме присутність і ударну силу української шаблі. З того приводу вони постійно мобілізують польське довілля фальшивими алярмами про небезпеку навіть мінімальної української присутності в Польщі.

Заки на сцену нашого життя на Закерзонні й історії наших західних земель вийшла й дозріла ця наша велика сила опору й оборони, що їй на ім'я УПА, то передше у цих наших селах були Яремки, Бородачі, Тогани, Василькевичі, Чайки, Мазураки й їм подібні їхні сучасники. Якраз вони приготовляли ґрунт для тієї нашої історичної епопеї, яка трагічною бурєю й показом українського героїства перейшла Закерзонням при активній дії саме нашого покоління. І саме цим трьома першим із вичислених постацій я присвячую ці мої стрічки.

Микола Яремко

Він вийшов із присілка Бучина в селі Жапалові на Ярославщині. Яремко не встиг закінчити чотирьох клас народної школи, бо треба було помагати батькові на господарстві. У цій дебелий постаті здорової й міцної людини слідний був якийсь дивний неспокій і бажання якось вийти із кучого батьківського загону десь у широкий світ, де було б більше сонця й можливостей для влаштування особистого життя.

Якийсь час Микола вимагує ціпом на батьківських толоках, ріже січку для домашнього скота й ходить до фільварку на заробітки. Він все був свідомий того, що йому бракує елементарної освіти. Цей брак Яремко пильно доповнює самоосвітою. Він перечитує й запам'ятовує зміст кожного друкованого папірця.

Коли сот. Юліян Головінський почав організувати на Любачівщині перші українські військові відділи, тоді Яремко вступає добровольцем до цих військових з'єднань. У такий спосіб він перший раз виходить у світ зі замороженого сільського середовища. Він опісля б'ється на воєнних фронтах і дослужується навіть якихсь відзначень за вояцьку бравуру. З довгої воєнної суматохи Яремко повертається щасливо до свого рідного Жапалова.

У 30-их роках Микола Яремко вже у повному бігу свого дозрілого життя. В 30-их роках ця людина кандидує вже на посла до польського сейму з листи УНДО ч. 18. У виборчій якції Яремко здає у той час з відзначенням іспит знаменитого сільського бесідника-демостена.

Відтоді Миколи Яремка вже було всюди повно. Він стає активним у читальні Т-ва «Просвіта» в Жапалові, у церкві, кооперативі та всьому громадському житті Ярославського повіту. Щоб якось успішно мати змогу в'язати кінці свого родинного бюджету, Яремко кидається на промисловий сектор села. Він починає виробляти дахівку, продукує бетони для сільських криниць і заводить у селі олійню. В той спосіб він одним помахом виелімінує чужий елемент села з тієї ділянки.

Під час німецької окупації Микола Яремко пробує успішно в місті Ярославі своїх сил у купецькому ділі. Він провадить там гуртівню шкіри. Не один з ярослав'ян може ще й досі носити золівки з його skleпу. Для української визвольної справи Яремко віддав двох своїх синів — Левка й Нестора, які полягли в рядах Української Повстанської Армії.

Приїхавши до США, Яремко не працює ані одного дня у фабриці. Він перекидається на будівельного контрактора й на тому новому пості ставить себе й свою родину на певну й незалежну економічну базу. Я зустрів мого односельчанина тоді, коли йому вибивав 82-ий рік життя. Він був повний заінтересувань, сипав гроші щедрими пригорщами на всілякі національні цілі. Три тисячі доларів жертвував він на Катедру українознавства, у своєму рідному Жапалові

своїми грішми відновив він церкву й княжими дарами піддержував кожну громадську ділянку.

Кілька літ тому зустрів я Миколу Яремка на з'їзді перемишлян у Нью-Йорку. Він якось зрезигновано казав мені тоді, що його життєві крила трохи вже зносились. Він замріяно згадував свій рідний Жапалів. Він так, на всякий випадок, у Бавнд Бруку казав збудувати собі могилу. Чому в Бавнд Бруку? »А тому, — завважував він, — бо я ніколи в житті не належав до модерного «контингенту» наших часів чи пролетаріату й було б мені прикро лежати десь там між ними«.

»Впрочім, — завважував мій співбесідник, — мені було б цікаво бути й там по другім боці, між панамі, бо вони й там готові своїми партіями завалити й ціле небо«. Мені було так приємно стиснути моєму приятелеві й односельчанинові його руку за добре сповнені його життєві обов'язки. Я в той час не сподівався, що більше не побачу цієї людини, яка своєю працею кинула благородну тінь на розвій і історію села Жапалова.

Михайло Галань

Сучасником Миколи Яремка на Ярославщині був учитель Михайло Галань. Була це постать такого людського калібру, як дир. Іван Тоган у Новому Селі або дир. Гриць Лебедович в Горайці на Чесанівщині. Дир. М. Галань — це дитина нашого села, народжений в 1888 році в селі Любича Королівська біля Рави Руської.

У 1924 році дир. Галань одержав перше своє учительське призначення спершу в селі Цітуля біля Жапалова, а вже в осені того ж року сповняв він обов'язки управителя школи в селі Коріниця біля Ляшок на Ярославщині. В тому ж селі дир. Галань перебував аж до 1944 року.

Дир. Галань — це була людина непересічних організаційних здібностей. У своїй громадській праці він постійно змагав до того, щоб якось поправити економічні нестачі нашого села. Саме тому дир. Галань належав до постійних працівників у кооперації.

Окружна молочарська кооператива в селі Ляшках — це вислід його праці й старань. Дир. Галань — дуже помітна постать не лише серед українського вчителства на Ярославщині, але він теж і дуже активний громадський робітник і незаперечний український патріот.

Не було на Ярославщині такої ділянки громадського чи культурно-освітнього життя, де не було б видно його помочі, поради чи гроша. Дир. Галань живе всіма болями й нестачами нашого народу. Він великий прихильник української збройної сили. З тієї то причини, коли прийшло до творення I Української Дивізії, дир. Галань став її промотором і організатором.

Коли в 1944 році на землях Ярославщини почалися польсько-більшевицькі гоніння й поголовне переслідування свідомого укра-

їнського елементу, то дир. Галань не оминув того горя. Восени 1944 року польська Міліція Обивательська зі жапалівської станиці арештує дир. Галаня. Над ним жорстоко знущаються, побивають його, понижують та ображають, заставляючи в селі Жапалові копати рови.

Для публічної зневаги, вони скликають польське населення Жапалова, яке насміхається з нього. Після цього, його на якийсь час звільняють, щоб поновно його арештувати. Тим разом з цілою родиною, відставляють його до Львова, де немилосердно побиває його НКВД і з того приводу він в тюрмі на Лонцького у Львові гине під час тортур. Такою самою мученицькою смертю гине теж і учитель з Вільки Жапалівської — дир. Михайло Чайка.

Микола Бородач

Крім Миколи Яремка й Михайла Галаня — Микола Бородач, син Теодора, являється типовим репрезентантом сільського інтелігента. Він уродженець села Жапалів на Ярославщині. Це пристійна й гарна постать мужчини з дуже уложеними й елегантними манерами української селянської ввічливости та сердечної чемности.

Микола Бородач перший в повіті закінчує організовані «Сільським Господарем» у Львові ветеринарійні курси й стає в Жапалові допоміжною силою при рятуванні сільського скота в селі. Зі Львова привозить він до Жапалова мистецтво вправного диригента. На сільських сценах ця людина терпеливо виводила вистави, провадить хор у селі та постійно співає в церкві. Микола Бородач був першим промотором і співосновником читальні Т-ва «Просвіта» в Жапалові.

У тісній співпраці з Михайлом Мачугою, українцем-орендарем фільварку в Жапалові, Бородач встановлює виразні напрямні господарського й культурно-освітнього розвою села. На своєму зразковому господарстві він плекає пасіку, заводить сад, впроваджує нові способи управи ріллі й при цьому постійно турбується, що в селі є замало українських газет.

Не знаю, чи була десь у той час друга така людина, як Микола Бородач, що мала б таку велику підручну бібліотеку, як він. Крім цього цей патріярхальний тип нашого свідомого селянина-інтелігента має час на писання віршів, він провадить систематичний денник свого щоденного життя й подій в околиці та вправно грає теж на скрипці.

Його почерк письма каліграфічний, його запас слів неспівмірно багатий; він веде книговодство в кооперативі та продовж довгих літ сповняє обов'язки громадського секретаря. Зі свого перебування в Росії, десь у Тулі, як австрійський полонений, додому привіз

погорду до московського партацтва, російської жорстокости й недбальства.

Не знаю, чи є десь на світі така друга людина, щоб так любила свою землю та українську традицію, як Микола Бородач. Прихід большевиків на наші Західні українські землі вважав він найбільшим нещастям нашої історії. Арештований польськими легіонерами й вивезений до тюрми в Ярославі — повертається до села з розчавленою головою й цей свій особистий випадок носить він у своєму серці як осторогу для всієї української громади в селі.

Микола Бородач помер перед другим поворотом большевиків на українські землі. Зустрічі з большевицькою »доблесною« армією він уже ніяк не хотів пережити. Зі смертю Миколи Бородача, зі Жапалова зійшла дуже помітна постать нашого опору проти всякого ворожого зазіхання на українську незайманість.

Українське село наших часів витримувало й переживало всі воєнні негоди, ворожі шикани й гоніння, задержуючи свій криштално-чистий характер.

Сталося це тому так, бо на провідних постах наших сіл стояли люди такого калібру, як Микола Яремко, Михайло Галань, Микола Бородач, а там подальше стояли в провідних рядах — Василь Михайлюк, Іван Мадай і їм подібні в інших селах нашого західного пограниччя. Вони навіть у найгірші часи нашої історії не сходили ніколи з ясно визначеного українського шляху. На цьому шляху вони радше вмирали, коли треба було, але не хилили нашого українського прапора.

ЧИТАЙТЕ!

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ПОШИРЮЙТЕ!

Суспільно-політичний тижневик

»ГОМІН УКРАЇНИ«

Видає Видавнича Спілка »Гомін України« з обм. порукою в Торонті, 140 Bathurst St., Канада.

»ГОМІН УКРАЇНИ« — заступає позиції революційно-визвольної боротьби і наголошує потребу усунення з нашого національного світогляду ворожих ідей та шкідливих впливів на справу визволення.

»ГОМІН УКРАЇНИ« — подає вісті з життя українців в Канаді і цілому світі, а зокрема найновіші вісті з життя в Україні.

»ГОМІН УКРАЇНИ« — містить сторінки літератури і мистецтва, молоді, жіночих об'єднань, спорту і т. д.

»ГОМІН УКРАЇНИ« — містить оголошення, реклами підприємств, помагає в розшуках рідних і знайомих.

Передплату у Великій Британії приймає:

Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road, London, N.1. 1LF

З МІЖНАРОДНОГО ФРОНТУ БОРОТЬБИ

А. В. Б.

**ІДЕЙНО-ДИПЛОМАТИЧНИЙ УСПІХ УКРАЇНСЬКОЇ
ВИЗВОЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У ВАШІНГТОНІ***1. Відзначення 25-ліття ТПН і 40-ліття АБН*

Події у Вашингтоні 18 і 19 липня ц. р. були настільки важливими для української визвольної політики, що вони заслуговують на ґрунтовне й ширше обговорення. Тоді відбулися 4 імпрези для відмічення 25-ліття від дати проголошення державного закону США про Тиждень Поневолених Націй. З тим відміченням було пов'язане відзначення 40-ліття діяльності АБН.

Репортажі про ці імпрези появилися у пресі націоналістичного руху. Децо про ці імпрези, хоч далеко незадовільно, інформувала філадельфійська «Америка». А «Свобода» з Джерзі Сіті, користаючи з права свободного вибору, подала спотворену й карликувату інформацію, зцензурувавши найсуттєвіші аспекти цих подій. Для іншої преси ведення визвольної політики на чітких засадах боротьби за УССД і знищення російської імперії — це річ далека, може навіть незрозуміла й непотрібна. Маємо на увазі головню пресу, що є під впливом і контролює групи М. Плав'юка.

Що, властиво, важливого сталося у Вашингтоні 18-19 липня? Найперше, відмітимо, що голова Українського Державного Правління з 1941 р. і голова Проводу ОУН, п. Ярослав Стецько, одержав від президента США Роналда Реґана особисте запрошення прибути до Вашингтону й взяти участь разом з дружиною, панею Славою Стецько, у відзначенні 25-ліття Тижня Поневолених Націй. У всіх 4-ох імпрезах, організованих Діловим Комітетом під головуванням ген. Джана Сінґлавба та при співучасті обидвох Палат Конгресу і Стейт Депарменту, п. Ярослав Стецько був прийнятий згідно з дипломатичним протоколом, зобов'язуючим у цілім цивілізованім світі. Він займав найважливіше місце на залі під час промови президента Реґана й був особисто привітаний Президентом. Я. Стецько сидів за головним столом біля віце-президента Джорджа Буша й предсідника офіційного бенкету, та зразу біля амбасадора в ОН від США пані Джінн Кіркпатрик. Колишній кандидат на президента конгресмен Філіп Крейн подав під час офіційного полуденку точний життєпис п. Я. Стецька, наголосивши, що він був головою української держави в 1941 р., є головою Проводу Організації Українських Націоналістів і президентом АБН, та був в'язнем нацистських концтаборів. В подібний спосіб представив п. Я. Стецька на бенкеті, на яким головним промовцем був віце-президент Джордж Буш, радник Стейт Депарменту Едвард Дервінскі. В першій імпрезі головними промовцями були амбасадор Джінн

Кірпатрик і голова Проводу ОУН Ярослав Стецько, а в панелю, м. ін., виголосив промову інж. Богдан Федорак, голова Американських Приятелів АБН. Вже ці факти багатозначні. Українців потрактовано як представників самобутньої державницької нації, а її авангардну силу визвольної боротьби — Організацію Українських Націоналістів, прийнято як позитивний чинник.

2. Успіх борців за УССД

За найважливіший осяг ваши́нґтонських імпрез 18-19 липня, 1983 року, для України (та подібних імпрез двох попередніх років — відзначення Акту відновлення Української Держави 30 червня 1941 і заснування УПА) треба вважати скріплення впливів визвольної політики по лінії боротьби за *українську державу*. Ця політика була утруднена донедавна диверсією російських дисидентів та впливами старшої російської еміграції, як також неросійських єдиноділимців, що їх популярно називають як «ґригоренківщина» чи «плющівщина», і що є під цю пору модерним малоросіяństwом.

Реганова адміністрація починає трактувати український визвольний рух як рух, що бореться за національну державу, а не лише як опозиційно-дисидентський рух внутрі советсько-російської держави. Познаку цього є відношення урядових осіб до п. Ярослава Стецька, як до кол. голови Української Держави, що постала в конфронтації з нацистсько-гітлерівськими расистами, як також і підкреслювання, що Україна є поневоленою нацією. Ця суттєва обставина була заслабо відмічена у пресових репортажах, бо пост голови держави є багато важливіший ніж пост голови політичної організації (ОУН) чи міжнароднього центру (АБН). Схильність американських урядових чинників у теперішній Регановій адміністрації визнати існування української держави в 1941 році вказує на схильність до визнання революційного творення держави на руїнах колоніальної російської імперії (1917-20 і 1941). Чей же і американська держава постала революційним шляхом. Знов же факт, що українська національна держава була відновлена в 1940-их роках виявляє силу державницьких стремлінь на ціле покоління після перших Визвольних Змагань 1917-1921 рр. Цього факту ніяк не хочуть зрозуміти ті українські діячі, які не хочуть визнати існування української держави в 40-их роках, до яких належить і партія керована М. Плав'юком, яка — не визнаючи історичного факту Української Держави в 1941 році, не визнає також державницьких стремлінь цілого покоління, що відновило цю державу. Якщо ж протягнути державницькі дії на українських землях від УДП до УГВР, то вони існували принаймні до смерті ген. Романа Шухевича, тобто до 1950 року.

Зваживши, що липневі ваши́нґтонські імпрези були організовані з рамени американських державних чинників, а не приватних кіл, то це вказує на схильність теперішньої адміністрації до визнання українського народу державницьким, який сьогодні без власної держави,

На знімку від ліва до права: Труонг-Кванг-Сі (голова В'єтнамської Молоді за Свободу); Джон Вілкінсон (член Британського Парляменту і голова Європейської Ради Свободи); парагвайський амбасадор до США; дост. Я. Стецько (голова УДП 1941 р., голова АБН і голова Проводу ОУН); мр Слава Стецько (редакторка «АБН-Корреспондентка»); ред. Ігнатій Білинський (діючий президент УККА). Знімка зроблена під час Конференції Тижня Поневолених Народів у Вашингтоні, 18. 7. 1983 р.

бо її знищила чужа, агресивна советсько-російська держава. В контексті відзначування Тижня Поневолених Націй це означає, що державна адміністрація США, очолена през. Р. Реганом, схильна до визнання СРСР як колоніальної держави, що поневолює інші нації не лише поза своїми кордонами, але також, і в першу чергу, в їх межах, а найбільшою такою поневоленою нацією є українська нація.

В той час, коли в Україні йде шалене намагання московських расистів-окупантів знищити самобутність українського народу, то жести, що їх ми бачили останньо з боку американських політиків, безперечно корисні для скріплення українських незалежницьких національних сил.

Врешті, прихильне ставлення урядового Вашингтону до голови УДП, який є рівночасно головою Проводу Організації Українських Націоналістів, означає в якійсь мірі прихильне ставлення і до ОУН, що уже понад 50 років виступає як найсильніша організована політична сила в українському народі. Американська постава є до певної міри моральним визнанням боротьби ОУН за УССД, а не лише абстрактного права на національну державу, що його деклямують різні українські політичні групи.

3. Республіканські політики про Україну

Із промови през. Роналда Регана на зібранні в Old Executive Office 19 липня, 1983 р., можна вивнескувати, що він трактує Україну (так, як її потрактував през. Д. Айзенгауер) за окрему націю, а не як інтегральну провінцію російської нації і держави. Президент ставить Україну на рівні інших державних націй — Малярщини, Чехо-Словащини, Куби, В'єтнаму, Польщі тощо. Він теж наголошує потребу ідейного бою проти ленінізму і вважає, що під цим оглядом потрібно поправити зміст американських радіопересилань до поневолених націй.

Віце-президент Джордж Буш вважає Україну може не зовсім так чітко, але все таки як окрему націю. Його ствердження, що «в Україні загинуло 5 до 7 мільйонів людей в наслідок насильного голоду» — це гостре обвинувачення Москви в здійсненні расистської народобивчої політики у відношенні до українського народу. Джордж Буш стверджує, що помімо винищення Росією уярмлених націй, «світло волі світить після двох чи більше поколінь в серцях людей Східної Європи, Балтійських держав, України та інших уярмлених націй».

Амбасадор Джінн Кіркпатрик чи не найвиразніше висловлюється про Свєтський Союз як про російську імперію, якої початки вона виводить від 1462 року, коли московським князем був Іван III Василєвіч, а Ленін лише перебрав збудовану за «450 років» імперію, що «зростала темпом 50 квадратних миль денно». Пані Кіркпатрик знає про існування української держави від 1917 року, як також і про те, що Україна була першою жертвою нового російського імперіялізму під керівництвом Леніна. Вона стверджує, що советсько-російська держава є «єдиним активним колоніялізмом в сучасному світі». Але колоніялізм практикували завжди лише одні нації супроти інших. Тож і вона схиляється до правдивого розуміння суті ССРСР, як «тюрми народів», в якій Москва панує над різними завойованими націями.

Доцільно відмітити промову Річарда Аллена, кол. керівника Національної Ради Безпеки при президентові Реганові, який зробив такий висновок: «США не надає достатнього значення проблемі поневолених народів». Це заключення наближається до визнання концепції АБН, подібно як це колись був висловив відомий англійський генерал Дж. Фуллер та нещодавно американський ген. Сінгльєвб. Консеквентно, на основі тієї заяви п. Аллен повинен повести такі заходи, щоб США таки більше присвятили уваги визвольній боротьбі поневолених Росією народів. Можливо, що під цю пору провідні американські державні мужі перестануть орієнтуватися на фальшиву та шкідливу концепцію Джорджа Кеннана, для якого Україна була складовою і природною частиною Росії. Її ще перед кількома роками висловив був дорадник секретаря стейту Кіссінджера Зонненфельд. Нам побажати лише, щоб добрі погляди теперішньої адміністрації США проникли також у нижчі урядові ешелони, зокрема в Стейт Департаменті, де сильно закріпилося русофільство «єдинонеділимського» напрямку, тобто орієнтація на російську імперську державу того чи другого типу.

Щоб лише през. Реган мав час цю нову і правильну концепцію визволення уярмлених Росією націй та ліквідації російської імперії утривалити та здійснювати.

В першому ряді від ліва до права: м-р Слава Стецько, амбасадор Джін Кіркпатрік, дост. Ярослав Стецько і п-ні Стефа Бужшована; в другому ряді: ред. Ігнатій Білинський, Орест Стеців (голова АБН в Канаді)

4. Успіх політики ОУН

Успіх вашінгтонських імпрез пов'язаний в якійсь мірі з активністю Організації Українських Націоналістів на міжнародньому полі. Цього факту немає потреби скривати, а треба одверто відмітити. Як би хто не комбінував, якщо він чесна людина, то мусить признати, що від часів Другої світової війни по сьогодні найбільш активна на відтинку зовнішньої української політики є саме ОУН, що давніше діяла під проводом сл. пам. Степана Бандери, а сьогодні — Ярослава Стецька. Зовнішня політика революційної ОУН перейшла різні етапи і випробування. Її основний стрижень показався правильним. А це орієнтація на власні сили народу в боротьбі за УССД, ставка на стратегію національної революції та спілкування чи співпраця зі сторонніми чинниками лише на підставі безкомпромісового визнання даними чинниками концепції УССД. Показується, що саме такий підхід приносить

користь для України. Не ставлення на першому місці змагання проти режиму, пануючого в ССРСР, не ставлення на першому місці наголосу на потребі людських прав для « мешканців » ССРСР, не пропаганда дезінформації про комуністичну партократію як головного ворога українського народу, не похвалювання Гельсінської угоди про « замороження » кордонів російської імперії і не ставка на фіктивних « добрих » руских як найважливіших партнерів у визволенні України є найправильнішою концепцією української визвольної політики. Правильною концепцією є вказування на *самобутнє* існування української нації, на *націоналізм* як головну рушійну визвольну силу та на ОУН як необхідну організуючу політичну силу. Не було б цих передумов, то не було б багато найважливіших досягнень, що їх здобув український народ за останні десятиліття. Що про українську націю, про українську державність, про уявлений стан цієї нації, про найбільшу сучасну колоніальну й расистську російську імперію заговорили знову у Вашингтоні, то це у величезній мірі *заслуга* революційної ОУН.

Визвольна концепція ОУН мала певні досягнення в Західному світі в 50-их роках. Але доба коекзистенції та детанту ці досягнення спаралізувала. Тепер знову визвольна концепція ОУН починає цікавити урядові кола Заходу, зокрема США. Що до неї починають серйозно прислухатися, то це підтверджують обговорювані події у Вашингтоні 18-19 липня. Дехто з чільних політиків в адміністрації през. Регана починає схилитися до визнання *визвольного націоналізму* уявлених Росією націй як могутньої сили в боротьбі волелюбних народів проти російського колоніального експансіонізму. Власне цього факту не хотіли визнати американці під час в'єтнамської війни і тому вони її програли. Тепер вони знову починають усвідомлювати собі, що в Афганістані, в Польщі, в Ель Сальвадорі, в Нікарагві, в Анголі головною силою, на базі якої можна перемогти агресорів руских — це націоналізм даних народів.

ОУН старається десятками років переконати Захід, що проти експансіонізму Росії найкращою відповіддю є ставка на здорові волелюбні націоналізми поневолених і загрожених Росією народів. Скорше чи пізніше Західній світ мусітиме дійти до визнання тієї істини, бо це єдина альтернатива на нуклеарну війну (як засіб оборони Заходу) або капітуляцію перед російськими імперіялістами.

5. АБН — відповідь на російський расистський імперіялізм

Нарешті провідники США починають серйозно прислухатися до визвольної концепції ОУН, бо ОУН чи не найкраще знає хто такі більшовики і як найкраще з ними боротися. Це тому, як висловилася пані Джінн Кіркпатрик, що Україна — перша нація, « від якої розпочалася советська імперія ». Ще Ленін ствердив, що Росія не стане великопотугою без завоювання України. Україна становить осередок російських імперських завоювань. І зовсім природно, що український визвольний націоналізм випрацював найправильнішу концепцію лікві-

дації російської імперії. Це, коротко сказавши, концепція АБН, спільного фронту визвольних націоналістичних рухів уярмлених Росією націй в тісній співпраці зі загроженими націями цілого світу.

У промові амбасадора Кіркпатрик помітне визрівання та схильність до АБН-івської концепції. Вона правильно бачить, що світ зложений з самотутніх націй, багато з яких уярмлені чи загрожені Росією. Всюди в цих націях помітні аналогічні процеси: відвоювати чи врятувати від погубної російської расистської політики національні суверенітети й волю народів з власними конституціями, основаними на людських правах. Росія, — на думку пані Кіркпатрик, — це сьогодні світова проблема. Тож і відповідь щодо ліквідації цієї імперії є світового засягу. Пані Кіркпатрик добачує непримиренного ворога російського імперіялізму в потенціалі визвольних націоналізмів уярмлених націй. Вона наближається до політичної розв'язки світової проблеми ч. 1, що її пропонує ОУН почерез формацію міжнароднього АБН.

Промовляє президент США Роналд Реган під час відмічування 25-ліття ТПН 19. 7. 1983 у Вашингтоні. В першому ряді від ліва сидять дост. Ярослав і Слава Стецьки.

6. За розгорнення ідейного бою проти російського імперіялізму

Логічним першим кроком у розгортанні наступу США на російський імперіялізм повинен бути ідейний наступ. Президент Реган правильно

заявив: «Ваша боротьба є нашою боротьбою. Ваша мрія є нашою мрією». А голова УДП і ОУН там же у Вашингтоні в своїй промові сказав: «Ідеї є головною зброєю» в цьому бою, про який говоримо.

Для розгорнення ефективного ідейного бою, Америка мусить прийняти засаду, що визвольні рухи знають найкраще ті волелюбні, визвольні, націоналістичні ідеї, які становлять головну рушійну силу їхніх уярмлених націй. У цьому контексті великого значення набирає заява през. Реґана: «Тому ми хочемо поліпшити й поширити радіо-пересилання через «Голос Америки», радіо «Вільна Європа» і радіо «Воля». Також важливо є заява п. Ричарда Аллена про «необхідність інтенсифікації інформаційної кампанії» до поневолених народів різними шляхами, а зокрема через радіо-пересилання.

Офензивна психологічна війна потягає за собою різні наслідки. Вона не може бути ведена лише на базі «антикомунізму», що є ознакою дефензивної політики. Правильна офензивна ідеологічна настанова є в гаслі: «Воля народам! Воля людині!» Антикомунізм є половинчастою теорією, що каже лише проти чого хтось виступає, але не каже за що. Треба виразно казати: ми є за УССД і за суверенні держави всіх уярмлених в російській імперії націй. Народи й окремі люди виступлять до боротьби не лише проти злого теперішнього окупаційного режиму, але зокрема тоді коли знають, що вони змагаються за краще майбутнє, за власну державу і власну волю. Дуже рішальним фактом у веденні правильної ідеологічної офензиви є визнання, що ССРСР — це не лише тоталітарна, монопартійна, деспотична держава, але, що це в першу чергу колоніальна, расистська й завойовницька російська держава. Це засадниче розрізнення помічаємо у виступах Кіркпатрик і Аллена. Ці далекозорі державні політики бачать, що, наприклад, Україна не є провінцією Росії, а так, як Балтійські народи, є частиною «Східньої Європи». Також визріває усвідомлення, що кавказькі та азійсько-мохаммеданські народи Советського Союзу не є природними складовими частинами російської держави. Отже, побіч пропаганди демократичного ладу, до цих всіх народів треба звертатися з ідеєю їхньої державної незалежності, яку їм насильно відібрали московські агресори. І власне пані Кіркпатрик виразно й недвозначно стверджує тяглість російської імперії від царів до Леніна і ССРСР.

Поліпшення й поширення радіопередач в Україну, про що говорять американські політики, на нашу думку має включати всю правду про історію національного змагу за повне державне визволення. Отже, передачі повинні говорити про великих борців за українську державу, та об'ємисте передавання старовинної історії України від її трипільських прапочатків по через антську епоху до величної, княжоруської державности української нації. Треба висвітлювати героїчну козацько-гетьманську дбшу та Визвольні Змагання ХХ століття. Дуже важну ролю в історії України відіграли визначні українські політичні мислителі, як Микола Міхновський, Дмитро Донцов, Вячеслав Липинський, Євген Маланюк, Юрій Липа, Степан Бандера, Петро Пол-

тава, Осип Дяків-Горновий, теперішній голова Проводу ОУН Ярослав Стецько та інші. Історія ХХ століття немислима без таких визвольних організацій, як СВУ-СУМ, УВО, ОУН і УПА. Вона мусить включати державницькі формації УНР, ЗУНР, Гетьманату, Кубаньської держави, Закарпатської держави, УДП і УГВР. Наша історія немислима без мученицьких УАПЦ і катакомбної УКЦ. Також шестидесятники збагатили її цінними політичними й культурницькими творами. Всього цього знання спрагнені мільйони українців, якого в нинішній підневільній дійсності не можуть дістати. Коли б США дали змогу на хвилях етеру пересилати в Україну все це знання, то воно у величезній мірі допомогло б піднести національну свідомість і гордість та скріпило б моральний рівень борців за УССД. Національна освіта на хвилях етеру — це могутній засіб ширення правди, знання і волелюбних ідей. Рівночасно необхідно передавати історичну правду про російську імперію і російський імперіялізм. Така правда допоможе мільйонам людей ошуканих, обманених, збаламучених, застрашених і заламаних побачити голу дійсність колоніальної російської системи та віднайти шлях до визволення. Ширення правди — це могутня зброя в боротьбі проти російських імперіялістів! Правильно думають і през. Реган і Річард Аллен, що найперше треба розгорнути правдоносний похід проти російської тюрми народів — за словами конгресмена Крейна. Правдива інформація — це правдива освіта і правильне виховання десятків мільйонів людей уярмлених націй. Знання про поневолені нації, передане до уярмлених народів — це перший крок до мобілізації визвольного потенціалу цих народів проти окупанта. Добрі радіопересилання незабаром матимуть наслідок, скріплюючи спротив до русифікації та нищення національних культур цих народів. А ріст спротиву трансформуватиметься в організовані революційні визвольні рухи поодиноких націй. Кожен невірник буде сам готовий стати до боротьби за свою волю. Ця природна тенденція до волі є, власне, основою здорового визвольного націоналізму, найпевнішої сили в боротьбі проти російської імперії. Мобілізація потенціалу 50 мільйонів українців є для Москви більше небезпечною силою, ніж придбання Америкою ще 100 чи 200 додаткових нуклеарних стрілен, бо американці вжили б нуклеарну зброю лише для самооборони, а національні ідеї уярмлених націй є завжди наступальні, в конфронтації з силами окупанта. Тож найгрізнішою зброєю проти московських імперіялістів є кличі: «Воля народам! Воля людині!» «Хрест проти диявола!» «Київ проти Москви!»

7. Найближчі завдання перед українцями

З огляду на це, що ініціатива Реганової адміністрації має наразі характер шукання за кращою політичною розв'язкою супроти Росії, ніж дотеперішня коекзистенційно-детантсько-оборонна концепція, що виявилася незадовільною, то Москва і всі ці сили на Заході, які є проти нової волелюбної та визвольної політики, поведуть напевно ще

більший психологічно-ідеологічний наступ на ОУН, як головного авангардного рушія нової політики, і на Реганову адміністрацію, щоб її ініціативу провалити. Прикладами ворожої акції є інсценізовані суди над українськими, нібито воєнними злочинцями з наміром пов'язати їх з ОУН-УПА для того, щоб скомпромітувати цей рух в очах американців. Дальшим наявним прикладом є злива провокативно-наклепницької писанини з Москви прямо або в таких виданнях, як чикагівська «Самостійна Україна». Врешті все нові розстріли членів ОУН в Україні мають намір спаралізувати визвольний рух та не допустити до його росту в Україні.

На основі поданих причин, увесь український самостійницький і націоналістичний табір повинен посилити відсіч на дезінформацію щодо ОУН-УПА, ведену не тільки прямо з Москви, але й російськими «дисидентами» та їхніми коляборантами. Наявними прикладами диверсії т. зв. дисидентів є рекомендації щодо оцінки «Радіо Свобода», подані Л. Плющем, К. Любарським, А. Гінзбургом, З. Кузнецовим минулого року, або «рекомендації» Владіміра Буковського, подані під час конференції «Демократизація в комуністичних країнах», організованої Стейт Департаментом в жовтні 1982 р. Згадані матеріали мають одну єдину ціль: не допустити до того, щоб Вашингтон прийняв пслітику визволення уярмлених в ССРСР націй шляхом ліквідації російської імперії.

Ворожі до українських національних інтересів московські впливи помічаємо у Вашингтоні на кожному крсці, бо вони там довготривалі, а їх розсадниками були і ще є великі американські університети, опановані у питанні Східньої Європи руссфільськими колами чи прямими захисниками неподільності російської народобивчої імперії. Отож, треба постійно підкреслювати, що шкідливу й ворожу для Заходу лженауку або дезінформацію щодо історичної правди ширять не лише москалі своїми офіційними й неофіційними (агентурними) каналами з ССРСР, але й у неменшій мірі російська еміграція. На жаль, до цього фронту проти уярмлених націй прилучуються також різні польські шовіністичні кола.

Саме тепер є особливо велика, а можливо, навіть історично далекоїдучого значення роля всіх вільних українців, в яких високо розвинена національна свідомість і гордість, поставити вище своїх партійних, загумінкових чи партикулярних справ добро цілої української нації. Всіми доступними шляхами (науковими, інформаційними, громадськими, політичними) треба на вашінгтонському форумі, і взагалі в усіх столицях західніх держав, розгорнути *правду про Україну* та розкрити брехню російських імперіялістів. В таку дію повинні включитися науковці, публіцисти, різного роду професіоналісти. Всім розбивачам спільноти дуже дораджуємо заперестати свою руйницьку роботу внутрі української спільноти та звернути всю свою енергію проти головного ворога України — російського імперіялізму.

Також треба посилити інформацію про те, що всякі марксистсько-комуністичні рухи є у своїй суті реакційними, а не революційними.

Зате революційними рухами є націоналістичні рухи, які борються проти російських імперіялістів. Ці рухи є поступові і саме їм Захід повинен допомагати. Чей же і США постали в наслідок національно-визвольної революції. Треба постійно роз'ясовувати, що не лише советський режим є ворогом вільного світу, але цим ворогом є у першу чергу московський завойовницький і месіяністичний імперіялізм, який для свого прикриття накладає марксистську доктрину та різні обманні ідеї «визволення».

Треба більше ніж досі звертатись до російських дисидентів і емігрантів, щоб вони заперестали обороняти великопростірність російської імперії, але завчасу переключилися на шлях активної підтримки поневоленим народам у їхній боротьбі за повалення російської імперії та відновлення на її руїнах вільних національних держав, що буде справжнім змаганням до миру та дружньої співпраці вільних націй у майбутньому. Наколи вони дальше не слухатимуть голосу поневолених, тоді і їх необхідно зарахувати до сторонників російського імперіялізму і як таких показати вільному світові.

XVI КОНФЕРЕНЦІЯ СВІТОВОЇ АНТИКОМУНІСТИЧНОЇ ЛІГИ (ВАКЛ)

Люксембург, 22 вересня 1983

(Спільний комунікат)

Під загальною темою «Мир, свобода і безпека через єдність» Світова Антикommуністична Ліга (ВАКЛ) відбула свою XVI Загальну Конференцію в Люксембургу, на перехресті Західної Європи, у днях 19-22 вересня, 1983 р. На Конференцію прибули 400 представників із 118 національних відділів, інтернаціональних організацій і асоційованих членів Ліги.

Учасники Конференції в інтересі людства наполягають, щоб були пороблені наступні заходи всіми волелюбними народами світу:

— зформулювати ефективну гльобальну стратегію за свободу і демократію з метою елімінувати комуністичний імперіялізм;

— сильно підтримати політику президента Регана за мир і свободу через силу, наполягати на альянс НАТО, зокрема на США й усі вільні країни Європи, щоб дали скріплювати свої оборонні і відплатні спроможності так, щоб можна було вирішально змірятися з советсько-російським експансіонізмом;

— вимагати негайного знищення усіх советських СС-20 ракет;

— засудити в найстрогіший спосіб СССР за масакру корейського літака як за злочин супроти людськості й вимагати, щоб СССР визнав усю відповідальність за явно беззаконний і дикунський акт, відкрито вибачився та дав повне й негайне відшкодування за жертви й за сам літак;

— засудити комуністичну політику і практики геноциду по світі, зокрема нав'язуючи до советсько-російського геноциду над 7-ма мільйонами українців 50 років тому, і далі — засудити СРСР за ув'язнювання політичних в'язнів і звернутися до Антибольшевицького Б'юро Народів (АБН), щоб подбав про список в'язнів, яких звільнення треба вимагати;

— координувати всі сили боротьби за волю по всьому світі на політичному, економічному, торговельному, науковому, технологічному і релігійному полях, змагаючи до того, щоб вони подбали про заперестання технологічної й інших форм допомоги комуністичним державам, а натомість цю допомогу подали розвитковим країнам з особливим углядженням їх потреб;

— апелювати до близькосхідних націй, щоб активно змагалися за мир і самовизначення для народів цього регіону. *Конференція засуджує советсько-російську окупацію Афганістану.*

— Особливо підтримувати збройний спротив народів Афганістану, В'єтнаму, Камбоджі, Ляосу, Анголі, Мозамбіку, Нікарагуї й інших країн та *всіляко підтримати героїчну боротьбу за свободу, національно-державну незалежність і людські права, яку ведуть народи за залізною заслоною, як в Україні, Білорусії, Угорщині, Польщі, Болгарії, Румунії, Балтицьких країнах, на китайському суходолі, в Північній Кореї, Кубі й у Африці та деінде.*

Конференція висловлює свою підтримку демократично вибраному урядові Ель Сальвадору в його сучасній боротьбі проти комуністичної агресії. Конференція відмічає, що недавня втеча полк. Сун Тен-чін Мігом-21 з китайського суходолу до Республіки Китаю свідчить про те, що пекінський режим слабне скорим темпом і зростають перспективи об'єднання Китаю в свободі й демократії.

Конференція висловлює свою турботу щодо зростання кількості втікачів з країн, окупованих комунізмом, зокрема Афганістану й Індокитаю, та шукає шляхів і засобів їх повністю забезпечити і примістити.

XVII Конференція ВАКЛ відбудеться осінню 1984 року у США. ВАКЛ скріплюватиме свої зусилля у напрямку остаточної перемоги свободи у мирі і безпеці для всього людства.

Учасники Конференції вітають Європейську Раду за Світову свободу, як теж уряд і нарід Великого Князівства Люксембургу за їхню гостинність і підтримку, яку вони дали XVI Конференції, що вможливило її великий успіх.

ГОЛОКОСТ В УКРАЇНІ — 1933 (Резлюція XVI Конференції ВАКЛ)

Тому, що в 1933 р. комуністична Росія запровадила штучний голод в Україні, вбиваючи майже вісім мільйонів українців, які воювали проти большевицької насильної колективізації хліборобства, в ім'я української національно-державної незалежності та питоменно українського способу життя, і

тому, що російський геноцид над українським народом продовжується по нинішній день: його інструменти — це насильні заслання, психіатричні в'язниці, тюрми, концентраційні табори ГУЛагу, русифікація та перемішування народів, і

тому, що український революційний націоналізм стоїть в діаметральному протиставленні до російського імперіялізму, і

тому, що провідна сила визвольної боротьби України є Організація Українських Націоналістів (ОУН), якої боротьба переходить з покоління в покоління під гаслом-заповіддю: »Здобудеш Українську Державу, або згинеш у боротьбі за Неї«, і

тсму, що незламним прикладом для молодого покоління в боротьбі за вільну Україну є Юрій Шухевич, ув'язнюваний 35 років з його 50 років життя й якого недавно осліпили російсько-комуністичні тюремники за те, що він категорично відмовляється засудити свого батька, генерала Романа Шухевича—Тараса Чупринку, упавшого в бою Головного Командира Української Повстанської Армії (УПА) та провідника ОУН

XVI Конференція ВАКЛ постановляє:

засуджує Москву за морд майже 8 мільйонів українців п'ятдесят років тому в її намаганні здушити боротьбу українського народу за національно-державну незалежність і волю;

звертається до Урядів Вільного Світу, щоб вони поставили Кремлеві вимогу негайного звільнення Юрія Шухевича і всіх інших релігійних та політичних в'язнів у ССРСР;

рекомендує, щоб ОУН була прийнята до Об'єднаних Націй та надано їй статус відповідний для руху, який заступає державницьку волю українського народу і який провадив війну за визволення проти нацистської Німеччини під час Другої світової війни та вже понад 50 років бореться мілітарними зглядно політичними засобами проти комуністичної Росії за національно-державну незалежність України;

засуджує нову хвилю русифікації, єдина ціль якої є цілковите вищення відмінного способу життя українського народу та всіх інших народів поневолених російським імперіялізмом та комунізмом, з метою створити російську »супернацію« в облудному вигляді »советського народу;

висловлює найглибшу пошану Його Блаженству Йосифу I, Патріархові Української Католицької Церкви, який був мучений в російських концтаборах понад 18 років за його незламну християнську віру, і як Глава і символ боротьби Української Церкви в Катакомбах проти московського воюючого безбожництва та московського цезаропапізму є також універсальним символом усіх борців за волю, за Бога і Батьківщину.

У СОРОКОВУ РІЧНИЦЮ АБН (Резолюція XVI Конференції ВАКЛ)

Тому, що російський колоніальний імперіялізм в його гоні до світового панування позбавляє поневолені ним народи усіх національних і

людських прав, накинувши насильством свою систему колоніальних утисків, економічного визиску, політичного переслідування, русифікації і постійної нужди, і

тому, що сорок років тому Антибольшевицький Блок Народів (АБН) був створений, як політичний і мілітарний координаційний центр національно-визвольних рухів поневолених націй в боротьбі проти уярмлення, імперіялізму і тоталітаризму нацистської Німеччини і большевицької Росії, і

тому, що АБН, постійно зростаючи, охопив представників національно-визвольних рухів усіх поневолених російським імперіялізмом і комунізмом народів в СССР і його сателітах та став утіленням революційної сили спроможної ефективно елімінувати найбільшого світового воєнного агресора і глобальну нуклеарну небезпеку, це є російську колоніальну імперію, якщо він отримає реальну, не реторичну, політичну й моральну дійову допомогу, і

тому, що розвал російської тюрми народів з середини згідно з максимом АБН — «Свобода народам — Свобода Людині!» — буде початком нової епохи в історії людства і відкриє шлях для створення дійсно справедливого міжнароднього ладу, врятує і забезпечить людство від можливості нуклеарного голокосту,

отже тому XVI Конференція ВАКЛ постановляє:

апелювати до урядів вільного світу переформувати свою політичну і мілітарну стратегію супроти російської імперії в напрямі скріплення революційних, національно-визвольних процесів в Україні, Афганістані, Вірменії, Азербайджані, Білорусії, Болгарії, Албанії, Камбоджі, Ляссі, Туркестані, Кубі, Хорватії, Чехії, Естонії, Грузії, Угорщині, Ідель-Уралі, Латвії, Литві, Північному Кавказі, Польщі, Румунії, Сербії, Сибірі, Словаччині, В'єтнамі й інших, які прямують до відновлення національних, незалежних, суверенних, демократичних держав цих поневолених країн, кожної в її етнографічних кордонах;

апелювати до урядів вільного світу створити фронт ідеологічної, політичної і психологічної війни проти російської імперії, велику частину якої творила б мережа Радіостанцій Волі, через які представники національно-визвольних рухів могли б свобідно пропагувати свої національні і політичні ідеї та власну концепцію визволення;

апелювати до вільних націй світу зірвати всі форми економічної допомоги, збіжжя, передавання технології, й інших форм допомоги для СССР і його сателітів, яка служить лише розбудові російського воєно-індустріяльного потенціалу і тим чином посередньо скріплює московську політику національного поневолення і здавлювання основних людських вольностей;

апелювати до всіх свободолюбних народів світу спільно вшанувати 40-річчя АБН, як тривалого чемпіона в боротьбі за свободу і справедливість, національно-державну незалежність і демократію.

ЗАСУДИТИ ВАРВАРСЬКУ МАСАКРУ ЛІТАКА МОСКВОЮ!

Тому, що учасники XVI Конференції ВАКЛ глибоко приголомшені й обурені з приводу холоднокривної масакри, dokonаної в повітрі советською Росією зістріленням корейського пасажирського літака 1 вересня 1983 р.,

сприйнявши з люттю і обридженням варварський акт брутального і зумисного насильства, поповненого проти 269 зовсім невинних, безборонних людей, у тому мужчин, жінок і дітей різних націй,

засуджуючи якнайгостріше в імені свободолюбних народів світу ці нелюдські й дикі вбивства советської Росії —

XVI Конференція ВАКЛ постановляє:

рішуче вимагати, щоб советська Росія покінчила із злбним одбріхуванням і вияснила правду про ці явно злочинні й дикі поступування супроти всього людства, публічно вибачилася і дала повне та негайне відшкодування родинам жертв та корейській летунській лінії, щоб були строго покарані московські злочинці, відповідальні за збиття корейського літака і була дана ефективна гарантія, щоб такі варварські злочини в майбутньому не повторялися;

вислати послання до Й. Е. Чун Дов Гвана, президента Корейської Республіки, миролюбного корейського народу і до потерпілих родин, висловлюючи їм співчуття і підтримку з приводу цього трагічного випадку.

ЗА ГЛОБАЛЬНУ СТРАТЕГІЮ ВИЗВОЛЕННЯ

Тому, що поневолені російським імперіялізмом і комунізмом нації в ССРСР і «сателітних» країнах продовжують вести завзяту боротьбу в їхньому стремлінні до національно-державної самостійности й демократії, і

тому, що національно-визвольна боротьба поневолених народів, якщо б Захід дав їй відповідну моральну й політичну підтримку, довела б до розвалу російської тюрми народів зсередини, і в цей спосіб виелімувала б найбільшу нуклеарну загрозу для світу, і

тому, що з цієї причини нації вільного світу повинні трактувати поневолені народи як найбільш довірених союзників у їхній глобальній боротьбі проти комунізму і російського імперіялізму,

тому постановляється, щоб XVI Конференція ВАКЛ апелювала до всіх вільних країн світу, а головню до США, щоб включити наступні вимоги в цілі їхньої закордонної політики:

1) проголосити Велику Хартію Незалежности для всіх націй поневолених в російській імперії;

2) застосувати резолюцію ОН про Деколонізацію до ССРСР і «сателітів», уживаючи всі дипломатичні й економічні заходи;

3) впровадити на форум ООН резолюцію, якою визнавали б національно-визвольні рухи поневолених народів, як справжніх представників волі стосовних поневолених народів;

4) впровадити на форум ООН резолюцію, яка закликала б членів ООН — нації вільного світу, дати активну підтримку боротьбі поневолених народів у російській імперії, на підставі прецеденту прийнятої резолюції з нагоди справи Намібії 1976 р., яка вимагала, щоб усі країни давали допомогу поневоленому народові, який бореться за скинення чужого колоніального ярма.

---

269 ЗА 269

269 Борців за Свободу в рекомпенсату за 269 жертв

(Резолюція XVI Конференції ВАКЛ)

Тому, що члени Американського Конгресу, висловлюючи своє обурення у зв'язку з московським варварським знищенням корейського пасажирського літака, спільно з безпосередньо заінтересованими американськими групами і одиницями, будуть добиватися звільнення 269 політичних в'язнів із советсько-російських концентраційних таборів як мінімальне відшкодування за 269 невинних жертв, які були жорстоко змасакровані советською Росією, і

тому, що впродовж 269 днів поодинокі конгресмени США будуть читати заяви в Конгресі в обороні поодиноких борців за свободу, які зараз страждають в советсько-російських концентраційних таборах,

постановляється, що АБН виготовить список політичних в'язнів советсько-російських концентраційних таборів і цей список буде переданий Національному Комітетові Поневолених Націй у Вашингтоні, щоб члени Американського Конгресу могли виступити кожного дня поодинокі і вимагати звільнення одного в'язня, який на цей день припаде,

даліше, щоб заохотити всі вільні уряди застосувати цю саму методику у їхніх власних державних інституціях.

★ ★

Порядком інформації доповнюємо, що на XVI Конференції ВАКЛ в Люксембургу були зарепрезентовані окремими делегаціями Україна й АБН, очолені дост. Ярославом Стецьком і іншими визначними представниками.

В наслідок деяких внутрішніх непорозумінь між деякими сторонами з вільного Китаю, Південної Америки і Західної Європи, цьогорічна конференція ВАЯКЛЮ була відкликана.

Оприлюднена в нашому журналі і в інших українських тижневиках частина резолюцій і спільний Комунікат з підкресленням вказують, що ВАКЛ стоїть непохитно за визволення поневолених Москвою народів і підтвердив свою готовість співпраці з їхніми визвольними рухами.

МАТЕРІАЛИ Я ДОКУМЕНТИ З ПОНЕВОЛЕНОЇ УКРАЇНИ**НОВИЙ ДОКУМЕНТ З УКРАЇНИ**

(УЦІС) — З України надістався у вільний світ важливий документ — звернення до радіостанцій західних країн які передають радіопрограми поза залізну куртину в країни окуповані советською Росією. Зміст документу говорить сам за себе . . .

15. 9. 1983

*

Про зарубіжні радіопересилання в Україну

Помимо всяких утруднень і заглушування нарід в Україні з великим зацікавленням старається слухати радіопередачі з вільного світу, передусім радіо «Свобода», Б.Б.С., «Голос Америки», «Радіо Ватикан», «Голос Канади» й ін., бо є спрагнений об'єктивної і незалежної інформації про ситуацію і події у світі та в російській колоніальній імперії, зокрема в Україні, то з таких відомостей, яких немає в місцевих газетах, радіо і в телебаченнях.

На жаль, декотрі західні радіовисильні ще досі не мають передач в українській мові (Б.Б.С., «Дойче Велле», «Вільна Європа» та ін.), а ті, що передають українською мовою, висилають в етер матеріали про різні побутові і просвітянські справи, чи легкі музичні програми (радіо «Свобода»). Не можна почути в тих передачах засадничих проблем, які цікавлять українську людину в російській імперії. Дуже мало говориться про релігійно-церковні проблеми, про русифікацію, про український рух опору і самвидавну літературу, про стремління українського народу до незалежного державного життя, про переслідування інакшомисливців мимо підписання тельсінських договорів. Не маємо також достатніх інформацій на історичні теми, економічні чи ідеологічні так, як наприклад, це робить радіо «Вільна Європа» в передачах польською мовою, в патріотичному дусі. Старші віком українці в західних областях України слухають польські передачі «Вільна Європа», тому що там часом подаються також інформації про українські національні проблеми, про банкрутство комунізму, про відосередні сили в російській імперії, про слабості окупаційної системи, про руїну хліборобства, про пасивний і активний спротив окупантові і т. д., чого немає в передачах радіо «Свобода» чи «Голосі Америки» українською мовою.

Ми бажали б також почути з Ваших радіопередач об'єктивні вістки про життя і працю української еміграції, про Вашу поставу до статусу і становища України та інших поневолених націй в імперії, про визвольну війну афганського народу, про різні аспекти польської протиросійської діяльності, про рух опору в прибалтійських країнах та інших советських республіках. Для нас також цікаві об'єктивні передачі на тему історії визвольної боротьби українського народу так у минулому як і теперішньому часі, про змагання за патріархат українських Церков, бо офіційна советська ідеологія і цензура та суворі обме-

ження свободи руху в імперії від десятків років утруднюють не тільки українцям, але й членам усіх інших поневолених народів свobodно контактуватися з некомуністичними країнами вільного світу і відчувати приналежність до культури і єдності з тим світом.

Ми бажали б також мати своєрідний університет в етері, подібно як це мають польські радіослухачі радіо «Вільна Європа», в якому українські емігранти вчені могли б свobodно й об'єктивно обговорювати теми української історії, культури та національного росту. Звертаємось окремо до урядів тих держав Заходу, які досі не передають українською мовою, особливо до Великої Британії і Західної Німеччини, впровадити радіопередачі українською мовою для 50-мільйонної української нації. Надіємось, що Ви зрозумієте ці проблеми українського народу та докладете старань і зусиль для їх практичної реалізації.

Травень 1983

Радіослухачі в Україні

В ОБОРОНІ СЕМЕНА СКАЛИЧА

Недавно до українців у діаспорі дійшли шляхом самвидаву табірні записки довголітнього українського політичного в'язня в СРСР Василя Стуса, якого засудили поновно в травні 1980 року на 10 років концтабору суворого режиму та 5 років заслання поза межі України. Як заповідає «Українське Слово», ці записки стануть незабарі оприлюднені. Передрукований нижче текст — це уривки, що віддзеркалюють концтабову атмосферу і скеровують наш зір на долю призабутого політв'язня Семена Скалича.

*

ФОРМА ІСНУВАННЯ НЕ ВІДНАЙДЕНА

»Власне безсилля перед кривдою — образливе. Коли знаєш, що десь там, за мурами, Олекса (Тихий) в критичному стані, а над ним збиткуються — як мовчати. Але голос тут безсилий. Як безсилі скарги до прокурора (в кожній скарзі обов'язково знайдуть 'недопустимые выражения' — і покарають; думаю, карають за саму форму скарги-протесту), коли на прогулянці — всупереч советським кодексам — боронять роздягатися до пояса, а немічного Скалича примушують сидіти в бушлаті на страшній спеці, образливо розмовляти з прокурором і начальником колонії, що на всі скарги відповідає, як автомат 'не положено', — і тоді зриваєшся з голосу, або перестаєш розмовляти з капітаном Долматовим (нач. дільниці), або називаєш його катом, убивцею і т. д.

Форма існування тут не віднайдена (жодної індивідуальної поведінки я не назвав би ідеальною, бо ідеально поводитися тут — просто неможливо). Март Ніклус, скажімо, взяв за правило писати довгі часті скарги — він вірить, що вони можуть принести користь. Інші відмовляються від масових голодівок (як правило, це 30. 10 і 10. 12., але цього року ми відзначали 10-річчя репресій в Україні й роковини загибелі Ю. Кукка)

— бо вважають, що вони неефективні. І кожна позиція має добре аргументування. Отож, кожен поводить ся, як йому підказує його глузд і совість. Праця дуже марудна — щоб виконати норму, треба працювати всі 8 годин, не відриваючись ні на хвилю. Але до чого тільки не звикнеш.

Образливо, коли в камеру вриваються наглядачі і забирають усі записи, всі книжки, залишаючи тільки по 5 книжок (рахуючи і журнали). Образливі конфіскації листів — майже ніхто не дістає від непрямих родичів чи друзів. У кожного є тільки один дозволений адресат, але й від нього листи доходять не так легко.

Одне слово, уряд дозволив робити з нами все, що завгодно. Лікарні практично не існує, медичної допомоги — так само. Дентиста чекають по 2-3, а то й більше місяців. І коли він з'явиться, то хіба для того, аби вирвати зуби. Тимчасом майже всі в'язні — хворі. Особливо тяжкий стан у покутника Семена Скалича, Ю. Федорова, В. Курила, О. Тихого. Але решта — почуває себе не набагато краще.

Большевики, оглушивши народ своєю репресивною пропагандою, виробили побудовану на винятковому лицемірстві методу. Факти ніколи не перевіряються, за аргументи правлять большевицькі версії фактів. Такою, скажімо, видається стаття Куроедова в 'Літ. газеті' (липень, 1982). Там згадано С. Ф. Скалича, українського покутника, мученика польської політики санації і большевицького визволення. У 16 років (1936 р.) він захворів на туберкульозу ніг — і став інвалідом-калікою. 1945 р. большевики відправили його на Балхаш — за те, що знайшли в нього партизанську брошуру; — мук, які переніс він за 10 років ув'язнення, вистачило б на святого великомученика. З 1953 року він зв'язав своє життя з покутництвом — цікавою народною версією українського месіанізму. Але що пише Куроедов — 100% брехня. В ОУН його, скажімо, не було. Він Божа людина, дуже сумлінний за вдачею, вірує в нове пришествя Христа з фанатичною відданістю. Марія Куц, яку згадує Куроедов, жодного відношення до покутництва не мала. Її каліцтво — наслідок божевілля.

За що судили Скалича? За релігійні переконання, за небезпечну для Москви націоналістичну версію християнина. 700 віршів, узятих у Скалича, — це плід його роздумів над світом, вірою, християнством. Чи можна було судити Скалича? За що? Більшого злочину, як той, що вчинено проти Скалича, я в таборі не бачив.

Я вірю, що долю українського мученика переймуться всі чесні люди світу. Особливої підтримки він потребує з боку конфесійних організацій світу. Людика, що не має ні листів, ні грошей (навіть на те, щоб закупити продукти на 4 карб. місячно), він тримається з винятковою гідністю. Здавшись на Божу волю, він певен, що тут, на цьому хресті, він і загине. Але не нарікає на долю: вона у нього прекрасна, він бо — мученик за віру».

Василь Стус

РЕПРЕСІЇ В УКРАЇНІ ПРОДОВЖУЮТЬСЯ

П'ЯТЬ МІЛЬЙОНІВ РАБІВ У ССРСР

У Советському Союзі, у тій найбільшій тюрмі людини та народів у цілій людській історії, нараховують близько 5 млн чоловік, котрих притягнуто до примусової праці. Цю нечувану цифру подав лондонський часопис «Сандей Таймс», покликаючися на свідчення геолога і дисидента Стора Давидова.

43-річний правозахисник Є. Давидов заявив на міжнародньому слуханні в Лісбоні, що примусову працю виконують у ССРСР коло 2,5 мільйонів в'язнів; до них треба долучити ще раз таку ж кількість т. зв. умовно звільнених. Цю статистику зібрано на підставі точних даних із 252 концтаборів, які становлять лише десяту частину цілої рабовласницької таборової системи Кремля.

Міжнародне слухання, яке відбулося під керівництвом португальського прем'єр-міністра Марія Соареса, оглядало 40-хвилинний фільм, знятий по-таємному в одному советському концтаборі.

Американський митний уряд пред'явив міністерству фінансів США список із трьох дюжин виробів, які за всією правдоподібністю зроблені руками в'язнів у концтаборах ССРСР, з пропозицією накласти на них заборону ввозу до США. Про це написав і дуже почитний часопис «Нью-Йорк Таймс».

ПРО РОЗСТРІЛИ В УКРАЇНІ

Дня 4 серпня 1983 р. ввечорі люксембурзька телевізія французькою мовою повідомила, на підставі інформацій від «Міжнародньої Амнесті», що в Україні знову засудили на кару смерти 5 колишніх вояків УПА. Імен не подано.

Це вже вдруге, в останньому часі, що окупант розстрілює українських брцців по 5 осіб нараз. У 1981 р. були засуджені на кару смерти колишні вояки УПА: Микола Дуфанець, Артем Бубела, Пилип Рибачук, Юрій Бутницький й Іван Румига.

Така, нібито могутня, потуга, а боїться старих уже віком людей, які замслоду воювали в рядах УПА.

З ДОМУ НЕВОЛІ

Як повідомляє К. Любарський у своєму місячному звідомленні «Весті из ССРСР», торік помер як політв'язень мордовських концтаборів Олекса Свиридович СТЕПАНЮК, народжений у 1908 р. О. Степанюка заарештували у 1957 р. за членство в ОУН-УПА і засудили до 25 років таборів. Його термін ув'язнення мав би закінчитися в жовтні 1982 р. О. Степанюк був в останніх роках тяжко хворий, частинно паралізо-

ваний. Чотири місяці до звільнення, 31. 6. 1982 р., він помер у таборі від розриву серця.

В самий день свого очікуваного звільнення, тобто 12. 3. 1983 р., катєбісти привезли Ольгу МАТУСЕВИЧ до Одеси, де їй пропонували написати покаянну заяву та «про припинення діяльності». О. Матусевич одмовилася це зробити і тому їй зфабрикували нове обвинувачення.

У серпні 1983 р. в Євгена СВЕРСТЮКА, котрий перебуває на засланні в с. Багдарін Бурятської АССР, зробили обшук з невідомих нам покищо причин.

Ірина СЕНИК вийшла після довгорічних поневірянь по московських тюрмах, таборах і засланнях на т. зв. волю 17. 9. 1983 р., вона поїхала до Львова.

Звільнених з ув'язнення, які повернулися додів постійно викликають на допити, намовляють до співпраці з КГБ, погрожують переглядом «справи» і навіть розстрілом. На допитах у Тернополі, офіцер КГБ погрожував колишньому українському політ'язневі: «Розправимося, як зі Стоцьким і Островським». Як відомо, обидва вони були розстріляні, після відбуття довгих років ув'язнення восени 1982 року. Яків Островський був сотенним УПА (в курені Чіпа) і жив у селищі Сопки на Тернопільщині.

Тарас Чорновіл, син Вячеслава Чорновола й Олени Антонів, перебуває в армії важко хворий. Останньо знаходився в шпиталі. Не зважаючи на його постійні хвороби і нездібність служити у війську, його все одно покликали, погрожуючи, що за відмову буде покараний довгорічним ув'язненням.

Олена Антонів виїхала до свого чоловіка Зіновія Красівського, який відбуває 5-річний термін заслання в Тюменській області. О. Антонів-Красівська працює лікарем.

У січні 1983 року в українському самвидаві була поширена летючка на захист о. В. Романюка. У летючці пишеться: «Ми побачили, що сталінщина діє активно і в наші дні, лише змінилися її методи і масштаби... тоді ми зрозуміли, що жодного злочину він (о. В.Р.) не скоїв, а прямо його взяли, як закладника, щоб залякати інших...» У летючці пишеться, що після звільнення з заслання о. В. Романюк жив в Косові і працював дворником у місцевій лікарні — він носив сміття, носив помії, кормив свиней, чистив туалети. Він цілий час знаходився під наглядом міліції і кожного вітвірка мусів у них відмічатися. Ще у січні ц. р., тобто два місяці перед «покаянням», невідомі автори писали про о. В. Романюка: «Вибір такий (у о. В.Р.): або пиши покаяння, відрікайся від свого мрякобісся і засуди свою злочинну діяльність, якої у тебе немає, або вмирай з голоду».

Весною 1983 року у Чистопільській тюрмі перебували такі українці у таких камерах: у камері ч. 17 — Юрій Шухевич (перед відправленням на заслання); член УГГ І. Сокульський і вірменський правозахис-

ник А. Навосорян; к. 15 — А. Корягін; у к. 21 — М. Матусевич; у к. 24 — Б. Климчак.

Степан Салеляк був заарештований на початку квітня 1983 року у Москві, куди приїздив, щоб відвідати знайомих. Після кількогодинного допиту його відпустили.

Ольга Гейко-Матусевич, член Української Гельсінської Групи, перебуває у слідчому ізоляторі КІБ в Одесі. Була заарештована перед звільненням 12 березня ц. р. У цей самий день була знову заарештована. У квітні вона мала побачення зі своєю дочкою і матір'ю. Після побачення матері зробили особистий обшук, знайшли і вилучили записку від Ольги.

ДОКУМЕНТ ВСЕСТОРОННЬОЇ РУСИФІКАЦІЇ ТА ЗАТИСКУ

У дні 26-го травня, 1983 року, ЦК КПСС і Рада Міністрів ССРСР прийняли таємну постанову ч. 473 під назвою «Про додаткові заходи для вдосконалення вивчення російської мови в загальноосвітніх і в учбових закладах союзних Республік (наказ у тій справі Міністерства Освіти в ССРСР має число 63 і появився з датою 7-го червня б. року). Примірник того документу всесторонньої русифікації продістався у самвидавні круги в Україні, а відтак шляхом самвидаву до українських установ у вільному світі, а в цьому і до нашої Редакції, що оприлюднюємо для того, щоб реакція українських та чужинських кругів стала допоміжною українцям в Україні протиставитися тому найновішому Емському наказові.

Ці рішення компартії і міністерства освіти, крім заповідження ще сильнішої русифікації, вказують недвозначно також і на дійсний характер підлеглости т. зв. національних республік в ССРСР центральним органам російської імперії в Москві в усіх інших ділянках їхнього існування, напрямків політики та праці, про що так мало говорить під сучасну пору на чужині, хоч ці питання повинні б стояти як першочергові в нашій діяльності, яку ніби спрямовується на духово-моральну підмогу народові в Україні.

Редакція

*

»ПОСТАНОВА КОЛЕГІЇ МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ УРСР

(Не для преси. Тільки для службового користування).

29 червня 1983 року. Протокол ч. (нечітко).

Про додаткові заходи по вдосконаленню вивчення російської мови в освітніх школах і педагогічних навчальних закладах Української РСР.

У світлі постанови ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР від 10 червня 1983 року, ч. 268, 'Про організацію виконання в республіці постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 26 травня 1983 року, ч. 473', 'Про додаткові заходи по вдосконаленню вивчення російської мови в освітніх школах і інших навчальних закладах союзних респуб-

лік' і відповідно наказу Міністерства Освіти СРСР від 7 червня 1983 року, ч. 63, Колегія Міністерства Освіти УРСР постановляє:

1. Додаткові заходи по удосконаленню вивчення російської мови в загальноосвітніх школах, педагогічних навчальних закладах, дошкільних і позашкільних установах республіки затвердити (додаток).

2. Управління і відділи Міністерства Освіти УРСР, Науково-дослідні інститути (НДІ) педагогіки УРСР, НДІ психології УРСР, обласні, Севастопільський міський відділ народної освіти, Київське міське управління народної освіти, Центральний, обласний, Київський і Севастопільський міські інститути удосконалення учителів (ІУУ), ректорів, педінститутів і директорів педучилищ зобов'язати безумовно виконати намічені заходи для піднесення ефективності вивчення і навчання російської мови в школах, педагогічних навчальних закладах, дошкільних та інших навчально-виховних установах.

Ужити всіх заходів, щоб вільне володіння російською мовою нарівні з рідною стало нормою для молоді, яка закінчила середні навчальні заклади, громадським обов'язком кожної молодої людини.

3. Обласні, Севастопільський міський відділ народної освіти, Київське міське управління народної освіти, ректори педінститутів і директори педучилищ повідомляють про хід виконання постанови ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР, а також даного рішення колегії Міністерства Освіти УРСР до січня 1984 і 1985 року.

4. Контроль над виконанням постанови ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР в січні 1984 і 1985 року надається заступникові міністра тов. Тараненкові В. Е.

Підписи: . . . «

* *

»Затверджено рішенням Колегії Міністерства Освіти УРСР.
29 червня 1982 року,

ДОДАТКОВІ ЗАХОДИ

по удосконаленню вивчення російської мови в загальноосвітніх школах, педагогічних навчальних закладах, дошкільних і позашкільних установах республіки.

1. Довести до відома зміст постанови ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР 'Про організацію виконання в республіці постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 26 травня 1983 року ч. 473', 'Про додаткові заходи по удосконаленню вивчення російської мови в загальноосвітніх школах й інших навчальних закладах союзних республік' кожному педагогічному колективові шкіл й інших навчально-виховних закладів з неросійською мовою навчання, колективам інститутів удосконалення вчителів і методичних кабінетів, педагогічним навчальним закладам і науково-дослідним інститутам.

Забезпечити організаційно-педагогічну й ідейно-політичну роботу по дальшому поліпшенню вивчення російської мови в навчальних закладах системи народної освіти УРСР, маючи на увазі, що вільне володіння російською мовою на рівні з рідною стає об'єктивною konieczністю

і потребою кожного громадянина, служить дальшому закріпленню дружби й братерства народів СРСР, розвитку і зміцненню матеріального і духовного потенціалу радянського народу.

Управління шкіл, педагогічних навчальних закладів, дошкільних закладів, виховної роботи, Центральний ІУУ, НДІ УРСР, обласні, Севастопільський міський відділ народної освіти, обласні та міські НДІ, ректори педінститутів, директори педагогічних училищ.

2. До 15 вересня 1983 року розробити конкретні заходи і продумати завдання по дальшому поліпшенню вивчення і навчання російської мови в загальноосвітніх школах, педагогічних інститутах і училищах, дошкільних та інших навчально-виховних закладах з українською, молдавською, угорською і польською мовами навчання на засіданнях педагогічних рад, вчених рад інститутів, серпневих (1983 року) вчительських конференціях, засіданнях колегій і рад відділів народної освіти.

Обласні, Севастопільський міський відділ народної освіти, Київське міське управління народної освіти, інститути удосконалення вчителів, ректори педінститутів, директори педучилищ.

3. До 1 серпня 1983 року в усталеному порядку ввести корективи в навчальні плани загальноосвітніх шкіл і педагогічних училищ з неросійською мовою навчання з метою поліпшити навчання російської мови.

Починаючи від 1984 року, в міру створення потрібних умов, при навчанні російської мови й літератури ділити в школах і педучилищах з неросійською мовою навчання класів і групи, більші ніж 25 учнів, на дві підгрупи.

Управління шкіл, педагогічних навчальних закладів, планово-фінансові.

4. Удосконалювати мережу загальноосвітніх шкіл з російською мовою навчання для повного задоволення потреб населення.

Забезпечити беззастережне поширення мережі шкіл і класів з поглибленим вивченням російської мови й літератури (рішення колегії Міністерства Освіти від 31 жовтня 1978 року, ч. 115). Впродовж 1984-1985 років створити в кожному місті і районі, де існує національний склад учнів, школу (класи) з поглибленим вивченням російської мови. Краще використати досвід організації середніх навчальних закладів з навчанням у них рідною та російською мовами.

У середніх і восьмирічних школах з молдавською, угорською і польською мовами навчання організувати від 1983-1984 навчального року факультативні заняття з російської мови й літератури для учнів 7-10 класів.

Управління шкіл, планово-фінансове, дошкільних закладів, обласні відділи народної освіти, Київське міське управління народної освіти.

5. Вжити заходів для піднесення рівня навчання і вивчення російської мови учнями загальноосвітніх шкіл з українською, молдавською, угорською і польською мовами.

Систематично передбачати в річних планах роботи міністерства, на-

уково-дослідних інститутів, відділів народної освіти, інститутів удосконалення учителів, педагогічних навчальних закладів вивчення рівня викладів і якості знань учнів шкіл і педучилищ, студентів педінститутів російської мови й літератури. Результати вивчення розглядати на засіданнях колегій, рад, видавати відповідні накази і рекомендації.

Управління шкіл, педагогічних навчальних закладів, НДІ педагогіки УРСР, обласні, міські відділи народної освіти, інститути удосконалення учителів.

6. Удосконаливати форми і методи навчання російської мови дітей неросійської національності в дошкільних закладах і підготовчих класах шкіл. Згідно з новою програмою запровадити в 1983-1984 навчальному році навчання дітей російської мови в старших групах дошкільних закладів.

Для навчання дітей російської мови в дошкільних закладах, зокрема в сільських місцевостях, залучити, починаючи від 1983-1984 навчального року, вчителів російської мови, які не мають повного навчального навантаження, до загальноосвітніх шкіл.

До 1 червня 1984 року розробити рекомендації для вихователів дитячих садків і батьків по вивченню російської мови дітьми старшого дошкільного віку.

Управління дошкільного виховання, обласні, Севастопільський міський відділ народної освіти, Київське міське управління народної освіти.

7. Поширити науково-дослідну роботу по вивченню російської мови в школах і дошкільних закладах. Внести потрібні доповнення до 'Перспективного плану важливих досліджень педагогічних і психологічних наук в Українській РСР на 1981-1985 роки', передбачаючи опрацювання в 1984-1985 роках актуальних проблем теорії та практики навчання російської мови, зокрема посилення практичної спрямованості у вивчанні російської мови, взаємозв'язок у навчанні російської мови і рідної в національних школах, розвиток розмовної російської мови учнів, ефективних метод і заходів навчання російської мови в школах з українською, молдавською, угорською і польською мовами навчання.

НІД педагогіки УРСР, Інститут психології УРСР, педінститути.

8. Розробити до 1 листопада 1985 року перспективний план наукових досліджень для удосконалення форм і метод навчання російської мови й літератури в національних школах на 1986-1990 роки, звертаючи особливу увагу на такі проблеми, як методологічні основи навчання російської мови й літератури в загальноосвітніх школах, удосконалення ефективності лекцій російської мови й літератури, особливості навчання тих предметів у сільських школах, взаємозв'язок у викладанні російської та української мов й літератур, методика вивчення російської мови й літератури в школах поглибленого викладання цих предметів, теоретичні основи наукового комплексу російської мови для учнів національних шкіл, удосконалення змісту курсів, метод викладання російської мови й літератури в педагогічних вузах.

До 1 червня 1984 року вивчити питання про спільну розробку НІД педагогіки УРСР і АН УРСР комплексної міжвідомчої програми до 1990 року 'Вивчення російської мови як засобу міжнаціонального спілкування'.

Рада координації наукових досліджень педагогічних і психологічних наук в УРСР, керівництво педагогічними навчальними закладами.

9. Підготувати і провести в 1985 році республіканську науково-практичну конференцію: «Російська мова — мова міжнаціонального спілкування, дружби і співпраці народів СРСР».

До 1 лютого 1984 року подати плян організації та проведення конференції.

НІД педагогіки УРСР, управління шкіл, дошкільного виховання, педагогічних навчальних закладів, ЦІУУ (Центральний інститут удосконалення учителів).

10. Перевести в 1984 році наради-семінари завідувачів кабінетами російської мови й літератури обласних інститутів удосконалення учителів, опорних кафедр російської мови й літератури педінститутів і керівників дискусійних комісій, викладачів російської мови й літератури педагогічних училищ.

Управління шкіл, педагогічних навчальних закладів, ЦІУУ.

11. Забезпечити до кінця XI п'ятирічки викладання російської мови в школах з неросійською мовою навчання вчителями, які мають відповідну вищу педагогічну освіту. Рационально використати для цієї мети випускників педагогічних навчальних закладів й існуючих учителів. Створити вчителям російської мови, які не мають закінченої вищої освіти, всі потрібні умови для піднесення рівня освіти шляхом заочно-го навчання в педагогічних інститутах і університетах.

До 1 жовтня 1983 року опрацювати пропозиції Держплану УРСР про поширення підготовки вчителів російської мови й літератури в педагогічних інститутах з тим, щоб до 1990 року забезпечити повне задоволення потреб в них шкіл і педучилищ.

Управління кадрів, пляново-фінансове, педагогічних навчальних закладів, обласні, міські, районні відділи народної освіти.

12. Забезпечити, починаючи від 1984 по 1990 роки, прийом, якісне навчання молоді та стажування студентів старших курсів з числа осіб корінної національності союзних республік у педагогічні інститути УРСР у кількості згідно з додатком ч. 1.

Управління педагогічних навчальних закладів, пляново-фінансове управління.

13. Підготувати на 20 лютого 1984 року для представлення Раді Міністрів УРСР пропозиції по забезпеченню додаткової потреби педагогічних навчальних закладів республіки в кадрах викладачів російської мови й літератури, виходячи з розрахунку один викладач на вісім студентів і стажерів.

Плянovo-фiнансове управлiння, управлiння педагогiчних закладiв.

14. Здiйснити в 1984-1986 роках за рахунок державних капiталовкладiв будiвництво навчально-лябораторних корпусiв i гуртожиткiв для розмiщення студентiв i стажерiв факультетiв росiйської мови й лiтератури в педагогiчних iнститутах згiдно з додатком ч. 2.

Плянovo-фiнансове управлiння, вiддiл капiтального будiвництва, управлiння педагогiчних навчальних закладiв, ректори педiнститутiв.

15. З метою пiдвищення якостi пiдготовки вчительських кадрiв усiх фахiв з росiйської мови в педiнститутах i педучилищах з українською мовою навчання в установленому порядку в 1983-1984 роках:

— запровадити змiни в навчальнi плани вiдповiдних навчальних закладiв, збiльшити число годин на вивчення росiйської мови, використовуючи для цього час, вiдведений на вивчення навчальних дисциплiн (за вибором) i на медичну пiдготовку, в потрiбних випадках частину часу, вiдведеного на вивчення чужоземної мови;

— визначити тi педагогiчнi iнститути, в яких буде запроваджено пiдготовку для шкiл з неросiйською мовою навчання вчителiв початкових клас, чужоземної мови з додатковим фахом »росiйська мова й лiтература в нацiональнiй школi«;

— за погодженням з Мiнiстерством освiти СРСР визначити термiни та умови запровадження випускних iспитiв з росiйської мови в педiнститутах та педучилищах;

— клопотатися перед Мiнiстерством вищих учбових закладiв СРСР про введення в навчальнi плани росiйської мови як обов'язкового предмета для тих студентiв немовних факультетiв педiнститутiв та педучилищ, що закинчили нацiональнi школи.

Управлiння педагогiчних навчальних закладiв, ректори педiнститутiв, директори педучилищ.

16. Органiзувати в 1984 році на базi Дрогобицького, Київського ім. О. М. Горького, Харкiвського та Черкаського педiнститутiв рiчнi вечiрнi курси для осiб, якi бажають удосконалити свої знання з росiйської мови. Катедрам росiйської мови згаданих iнститутiв розробити вiдповiдну документацiю для забезпечення навчального процесу.

Управлiння педагогiчних навчальних закладiв, ректори педiнститутiв.

17. Розробити на 1 листопада 1983 року для представлення Держплановi УРСР пропозицiї по збiльшенню щорiчного прийому до аспiрантури за фахом »Росiйська мова та лiтература« та »Методика росiйської мови та лiтератури« до 25 осiб.

За встановленим порядком вирiшити питання про вiдкриття в 1984-1986 роках аспiрантури з фахiв: »Росiйська мова та лiтература«, »Методика росiйської мови та лiтератури« в Харкiвському, Кiровоградському та Нiжинському педiнститутах.

Управлiння педагогiчних навчальних закладiв, ректори педiнститутiв.

18. Запровадити в III кварталі 1983 року пропозиції Міністерства освіти УРСР:

— про умови прийому випускників сільських загальноосвітніх шкіл, що виявили бажання здобути фах учителя російської мови, на підготовчі відділення педагогічних інститутів та університетів без наявності педагогічного стажу;

— про порядок скерування та пільгового прийому випускників восьмирічних та середніх шкіл до педагогічних навчальних закладів за рекомендацією рад і органів народної освіти.

Управління педагогічних навчальних закладів.

19. Запровадити за встановленим порядком, для осіб що вступають до аспірантури, вступний іспит з російської мови й літератури, як також складання згодом іспиту з даного предмета в межах кандидатського мінімуму.

Управління педагогічних навчальних закладів.

20. Організувати, починаючи з 1984 року, підвищення кваліфікацій вчителів початкових клас та вчителів російської мови шкіл з українською, угорською, молдавською, польською мовами навчання на двомісячних курсах раз на три роки в інститутах удосконалення вчителів та на курсах підвищення кваліфікацій вчителів при педагогічних інститутах і університетах, а також голів районних (міських) методичних об'єднань учителів російської мови на місячних курсах раз на три роки при центральному ІУУ, а голів методичних об'єднань учителів початкових клас — при обласних (міських) ІУУ.

Забезпечити підвищення кваліфікацій вчителів за заявками союзних республік в інститутах удосконалення учителів у вищих навчальних закладах УРСР.

Управління кадрів, шкіл, п'яново-фінансове управління, ЦІУУ, обласні відділи та Севастопільський міський відділ народної освіти, управління народної освіти м. Києва.

21. Розробити на 1 вересня 1983 року уточнений план підвищення кваліфікацій педагогічних і керівних кадрів усіх категорій на 1984 рік, визначивши конкретне місце та час курсової перепідготовки вчителів початкових клас і вчителів російської мови шкіл з неросійською мовою навчання, видати відповідний наказ.

Управління кадрів, шкіл, п'яново-фінансове управління, управління педагогічних навчальних закладів.

22. Включити до плану підвищення кваліфікацій педагогічних кадрів на 1984 рік курсову перепідготовку викладачів російської мови середніх профтехучилищ республіки при обласних (міських) ІУУ, узгодити кількість вихователів та місце їхньої перепідготовки з Державним комітетом профтехосвіти.

Управління кадрів.

23. Підготувати на 1 листопада 1984 року навчально-тематичні плани підвищення кваліфікацій вчителів початкових клас і вчителів російської мови шкіл з неросійською мовою навчання на двомісячних курсах при обласних (міських) ІУУ, педінститутах, університетах.

Центральний ІУУ, НДІ педагогіки УРСР, управління шкіл.

24. Забезпечити в 1985-1986 роках будівництво та введення в дію за рахунок державних капіталовкладень навчальних корпусів і гуртожитків для слухачів інститутів удосконалення вчителів згідно з додатком ч. 3.

Відділ капітального будівництва, обласні відділи народної освіти, Київське міське управління народної освіти, інститути вдосконалення вчителів.

25. Вжити додаткових заходів для широкого використання наявних можливостей морального заохочення педагогічних, методичних та керівних кадрів, що найбільше відзначилися в роботі по поліпшенню вивчення російської мови в школах республіки.

Управління кадрів, шкіл, обласні, районні, міські відділи народної освіти.

26. Передбачити в проєктах бюджетів на 1984 та наступні роки потрібні асигнування:

— на підвищення (16%) ставок заробітної платні вчителів підготовчих і перших клас, які провадять зайняття з російської мови, вчителів російської мови й літератури ІХ-Х (ХІ) клас загальноосвітніх шкіл та шкіл-інтернатів, педагогічних училищ з неросійською мовою навчання, розташованих в сільських місцевостях та в селищах міського типу;

— на підвищення стипендіантських витрат у зв'язку з поширенням на студентів, що навчаються в педагогічних інститутах за фахом «Російська мова та література в національній школі» стипендіантського забезпечення, встановленого ухвалою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 16 жовтня 1971 року ч. 755 (постанова ЦК компартії України та Ради Міністрів УРСР від 14 грудня 1971 року ч. 552) для студентів юридичних інститутів.

Плянovo-фiнансове управління, обласні відділи народної освіти.

27. Внести на 1 вересня 1983 року пропозиції про запровадження штатних районних методичних кабінетів, які мали б школи та дитячі садки з молдавською та угорською мовами навчання, додаткові штатні одиниці методистів з російської мови та літератури.

Плянovo-фiнансове управління, управління шкіл, Закарпатський, Одеський і Чернігівський обласні відділи народної освіти.

28. Відкрити на 1 січня 1984 року в Центральному ІУУ катедру російської мови й літератури, доручивши їй керівництво всією системою підвищення кваліфікацій педагогічних, методичних та керівних кадрів з питань вивчення російської мови й літератури в школах республіки.

ЦІУУ, управління кадрів, педагогічних навчальних закладів, плянovo-фiнансове управління.

29. Підготувати до 1 жовтня 1983 року для вирішення в установленому порядку пропозиції про перебудову журналу «Русский язык и литература в школах УССР» в журнал «Русский язык и литература

в середніх учебных заведених УССР» і збільшення періодичного випуску журналу з 6 на 12 чисел річно.

Посилити методичну й практичну скерованість журналу. Ввести постійну рубрику, яка повідомляла б про досвід впровадження ефективних метод вивчання і навчання російської мови в навчальних закладах різних типів. Разом з відділами народної освіти й управліннями профтехосвіти провести роботу на місцях для збільшення передплатників журналу.

*Управління шкіл спільно з відповідними підвідділами
Держкомвидаву УРСР, Держкомітету УРСР по профтехосвіті,
відділи народної освіти.*

30. Разом з видавництвом «Радянська школа» опрацювати до 1 жовтня 1983 року і вжити конкретних заходів для удосконалення змісту, піднесення ідейно-теоретичного й наукового рівня чинних підручників російської мови і методичних комплектів до них для шкіл з українською, молдавською, угорською і польською мовами навчання.

Підготувати до 1 листопада 1983 року пропозиції для Держкомвидаву УРСР для видання в 1985-1990 роках нових підручників російської мови для національних шкіл, ілюстрованих навчальних посібників, методичної літератури російською мовою, словників (орфографічні, пояснювальні, синонімів, фразеологічні та інші), художньої літератури російською мовою для учнів, студентів, учителів і викладачів педагогічних навчальних закладів з неросійською мовою навчання, враховуючи цілковите забезпечення потреб, а також для збільшення видань літератури російською мовою для дітей дошкільного віку.

Поповнити бібліотеки наукових закладів системи НДІ УРСР потрібною літературою. Разом з організаціями, які торгують книжками, виробити плани комплектування шкільних бібліотек, педагогічних навчальних закладів, інститутів удосконалення учителів, районних і міських методичних кабінетів потрібною науковою, методичною, політичною і художньою літературою російською мовою і забезпечити їхнє здійснення.

*Управління шкіл, педагогічних навчальних закладів,
дошкільного виховання, виховної роботи, НДІ педагогіки УРСР,
відділи народної освіти.*

31. Підготувати до 1 грудня 1983 року пропозицію Держкіно УРСР про випуск навчальних кінофільмів з російської мови та літератури.

Розробити до 1 травня 1984 року перспективний план на 1986-1990 роки видання звукових посібників російської мови для початкових і середніх класів шкіл з молдавською й угорською мовами навчання. Озвучити видані в 1981-1983 роках дитфільми з навчання російської мови в національній школі.

Забезпечити видання в 1985 році фотохрестоматій для усного курсу російської мови в підготовчих класах шкіл з молдавською і угорською мовами навчання.

ПОЕЗІЇ З УКРАЇНИ

Михайло ОСАДЧИЙ

КАРПАТСЬКЕ ІНТЕРМЕЦЦО

ЦИКЛ

(Із сконфіскованої першої збірки поезій,
а згодом знищеної)

I

А я стояв серед Карпат
Увесь у синій прохолоді.
Немов обранець пишних шат,
Знеміг я у красі природи.

Я більше не вмів її долати,
Від себе відцурався сам.
Синь неба впала на Карпати,
А я розтав у небесах.

Вся голубава, як блавати,
Маленька кулька — то земля...

I Україна,
I Карпати,
I скеля Довбуша,
I я...

II

Мінорні зойки піяніно
Та ночі місячне лице...
Зелений вітер верховини
Смереки згонить у кільце.

I я піднявся на дивини,
Мов корабель у штормах бою.
I хмар п'їтьма, i хмар лявіна,
I Посейдон линув водою.

Та негура* розсунув штори,
I стало сонце спозаранку.
За горами горіють гори
В густому синьому серпанку.

*) Туман (гуц.)

III

Надаремне Іван поспішав з полонини: він не
застав Марічки живою. За день перед сим,
коли брела Черемош, взяла її вода.

(М. Коцюбинський: «Тіні забутих предків»)

І ніжні тронки задзвонили
У скронях, в серці, у крові.
Як водоспади після зливи,
Іскрились спогади живі.

Нагнулось себо: — Серце Йванку . . .
Піжмурка птахів, голубінь.
І під мажор денцівки в танку
Летять берізки-голуби.

— Ха-ха! — під ноги впали хмари,
І світ крутнувся вітряком.
То реготали злі мольфари*
На вибух серця під ребром.

*) Злі духи (гуц.)

IV

Як тайстри, гори восени
Маскують лисини каміння.
Струмлять джерельця з-під коріння.
Природні вітражі, як сни . . .
Карпатська казка восени . . .

V

Смерек зелений урожай.
На вусах листя спав цар тиші.
Мов дня і вечора межа,
Руда тривога з лісу вийшла.

Кружляли над чолом три птахи:
Злий дух, добро і вернидуб.
І їм смереки, ніби свахи,
Засвідчили покору й дух.

Що перший птах — то дика помста,
А другий — обрій голубий.
А третій птах посипав ості,
Всміхнувшись: — Вибирай, люби . . .

VI

Жив-був Амвросій-дід, і як по всіх дідах,
У мене згадка: мудрий, бородатий.
Від нього вперше в рідних Курманах
Казки печальні чув я про Карпати.

Він кров пролив тут в першу світову
(Де тільки не палає кров людини).
Життя, як хлорофіл, наснажує листву —
По другій світовій я п'ю карпатські днини.

Земля пером, мій перший мудрецю.
Твій прах у Курманах, а я — в Карпатах.
Не доля нас жене, мов страх вівцю,
А Фавстів дух — прекрасну мить шукати.

VII

Вона так гарна, сяє так святою,
чистою красою.

(І. Франко)

У мареві відчуженого сну,
Мов квітка золота в лазурі верховіття,
Прикрила в вишневому політті
Красуня вічного гірського диво-сну.

Обійняла мене і повторяла: »Годі,
Збудися, мавка я, царівна гір і бору.
Я фея верховинського народу,
І фей у нас таких трильйонів сорок . . .«

Гірський міраж красивий та крилатий,
За матір тут — фантазія людська.
Богиня снів і жителька гірська
Розчумала мене — лежали в сні Карпати.

VIII

Й. Бокшаю

Зимою гори срібно-ватяні,
Морозний мідний дзвін гілок.
А в небі, хмарами залатанім,
Вітрів осоковий стіжок.
В зимі тривоги крилаті лижники
Фурчать з трампліну на трамплін . . .
Так гори мет беруть сподвижники —
Художник і громадянин.

Розквітли пави троп морозяних,
 Тягар висот і сміх в очах.
 По ваших вже ростуть слідах,
 Мов проліски, метаморфозини.

(Продовження буде)

Богдан ЛАВРА

ЧАС ВИЗВОЛЕННЯ З НЕБЕС ПРИЙШОВ

Повсталала Україна до борні
 З червоною Москвою й москалями
 І Божа Добра Ласка та Рука
 Засяяли провісними знаками.

Народ наш гострить шаблю. Щит куче.
 І ураганом на Москву прямує.
 Тризуб шматує спрагло темноту,
 До перемоги ОУН нас керує.

На сполох у Софії дзвони б'ють.
 Козацька Січ відроджується зряче
 І голос ОУН чути на весь світ:
 »До бою встань, дідусю та юначе,

Бо час визволення з небес прийшов
 Для мудрого вкраїнського народу.
 Ми маєм рідний край і небозвід.
 І маєм право на життя й свободу«.

Ідем на бій святий проти Москви.
 І Бог нам силу велетів дарує.
 Із нами йдуть Бандера і Стецько,
 До перемоги ОУН нас керує!

27 серпня 1982 р.

Закінчуючи 36-ий рік видавання нашого журналу «Визвольний Шлях», його Редакція почуваеться до милого обов'язку подякувати всім Шановним Співробітникам за їх безкорисливу співпрацю і дуже цінний вклад у його зміст та розбудову, а тим самим на користь всього Українського Народу. Віримо, що тісна співпраця продовжуватиметься і в майбутньому. Ще раз дякуємо, і на все добре Дорогі Співробітники!

З ТВОРЧОСТІ НАШИХ ПОЕТІВ І ПИСЬМЕННИКІВ

Юрій БУРЯКІВЕЦЬ

МОВА

1

Немає матері, коли дитя
Забула рідної навчити мови.
Кастратом йде дитина у життя,
Її душі скалічено основи.
Бо перелізти через низький тин
І п'яниця непробудима зможе,
А нам від золота й усіх вершин,
Ім'я і честь народу найдорожче.
Бо стид не дим, а виїсть очі нам,
Росте наш нарід, не з землі, а з мови;
Лише дурному мулить очі храм,
Що зодчий звів в століттях для любови.
Не дивлячись на голод, смерть, і жах,
Нам гісну безугавно, коліскову,
Співала мати з мрією в очах,
Коли цвіли від пожариц діброви.
Укупі з материним молоком,
Навіки рідні ми слова всмоктали,
Щоб щастя усміхалось над Дніпром,
І солов'ями лози заливались.
Це ж у дворі Аттили, що тримав
Меча, якого дарувало небо,
Дзвеніла наша мова, мов між трав
Струмок, коли ячав у плавнях лебідь.

На мові цій — плекав князь Ігор сни,
Як обминути Кончака погоню,
Пісні дівчата зводили гучні,
На лузі, на квітчастім оболонні.
І в Ярослава Мудрого вона
Лунала у палатах й провіщала
Усім володарям, що вже весна
Дозріння на його дівоцтво впала.

2

Без співу солов'їного, то чим
Привабить може сад у синій вечір?
І нарід є погноїщем отим,

Коли не має голови на плечах,
 На мові цій тож промовляв Богдан
 До тих послів Батурліна, щоб згода,
 І рівність панувала в дні тривань,
 Як ми з московським сходились народом.

Немає риби без річок й ставів,
 Муку з комори до млина не носять,
 Гризе ще совість підлісти без зубів,
 Мов ховрахи стебло в сльозисту осінь.
 На мові цій Шевченка заповіт,
 Написаний для поколінь грядущих...
 І так століттями із роду в рід,
 Ми з власним серцем ідемо, живущі!

На страту, і на вічні муки йшли
 Повстанці й перед розстрілом співали
 Слова: »повстаньте по усій землі,
 Або величне: »Сурми вже заграли!«.

3

Це ж злочин і непростена ганьба
 Забути те, що нас тримає в світі,
 Зведеться лиш в мерзотника й раба
 Рука, народу вік укоротити.

Та він безсилий буде, як і гнів
 Негоди, яка піною спливає
 Поверх тієї хвилі, що до нив
 Жене вали, рекоче гордо краєм.

Весна, 1968 р.

Андрій ЛЕГІТ

***

Вдарте гучно, словесні струни,
 Розділяти мажор не гріх,
 Зграї гарпій на душі сунуть,
 Розвівайте нещадно їх.

Хай лунає в залізних строфах
 Наша віра, жива, свята,
 Що минеться століть Голгота,
 Розкується народ-титан.

**

Гетьте, сумніви, розпачу шашлі,
В грудях серця мого не точить,
Хай священна надія не гасне
Ні на мить у старечій душі.

До кінця хочу вірити свято
В світлу правду, боротись із злом
І на смертному ложі складати
Україні та сонцю пісні.

ДО СОНЦЯ

В похмурі дні не пишуться вірші,
Під час сльоти не явиться надхнення,
І холодно, і тоскно на душі,
І сонця жду, немов благословення.

Засяє сонце — радість розцвіта,
Всміхнеться ясно — забуваю старість,
Не гнітить осоружна самота,
Мов юний йду із милою у парі.

О любе сонце, золотом осяй
Життя мого західні небокраї,
Нехай хоч раз ще задзвенить душа,
Хай пісню лебедину заспіваю.

ЛЕТИ, НЕСКОРЕНА ДУШЕ

Лети, нескорена душе,
У неба осяйні висоти,
Ти полюби їх над усе,
Забудь брехню, земну Голготу,
Криваву сталінську добу,
І сатрапів юродивих,
Лиш Україну не забудь
І неньку, що на світ родила.

Ніна ТАРАСЮК

МІЙ КРАЙ

Мені був очерет все за домівку,
А польові стежки вели в життя.

Пшениця й жито, повні сонця блиску,
Співали ніжно так про майбуття.

Моя ти, земле! Рідна нене,
Дитинства радісний розмай!
Волошки ніжні виплекали в мене
Під бровами блакитний водограй.

Твої поранені долоні,
Твої ставки, кущі і колюхи,
Пахучі трави, коси, скроні
На радість, та і жаль теперішній зросли.

Дитячі сни, мов вихор, пролетіли,
Живуть у поглядах, як яблуневий цвіт.
Мій край, той режисер умілий,
Уплів мені в життя сімнадцять літ.

І захотілось цілий світ обняти,
Своє тепло, як сонце, всім віддати.
Нещастю збудувати сильні ґрати,
І навіть час і віддаль покорять.

ЧССР, 1/1981.

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ТИЖНЕВИК

»ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ«

»ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ« — орган української самостійницької думки та речник українського визвольного руху. Він подає правдиві інформації про події на українських землях, а також приносить обширні відомості про міжнародні події, наświetлюючи й коментуючи їх в дусі інтересів української справи. »ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ« речево дискутує й роз'яснює всі суспільні, політичні й культурні питання української еміграції й постійно містить хроніку українського життя з усіх закутків світу. »ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ« — це універсальний часопис української еміграції в усіх країнах поселення, що повинен знайтися в руках кожного свідомого українця, якому доля нашої Батьківщини не байдужа.

Передплату у Великій Британії приймає:

Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road, London, N1 1LF

Адреса Видавництва:

Verlag Schlach Peremohy
München 8, Zeppelinstr. 67, Germany.

НАУКА, ДОСЛІДИТеодор **ТЕРЕН-ЮСЬКІВ****НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНА МОТИВАЦІЯ
ТВОРЧОСТИ С. ЛЮДКЕВИЧА***(Продовження, 5)*

І так з-під пера Людкевича появляється у 1940 році, цим разом далеко не оптимістична, а таки глибоко скорботно-сумна пісня, що відповідала дійсному психічному станові мистця. Ця пісня, це один із шедеврів хорової капельної творчости нашого композитора, вибрана — як же знаменно — з циклу поезій Франка «Із днів журби» під найбільш підходящим та істотним заголовком: «Ой ідуть, ідуть тумани». Це перлина не тільки української, але і світової хорової літератури.

З найглибшою задушевністю змальовує Людкевич, згідно зі стрічками поета, свої дійсні тогочасні почування сповнені сумом, журбою і безвихідністю. В чудовім одноразовім образі новаторського голосоведення і гармонії закінчується пісня:

»Тільки в мряці тонуть села,
І уява мари плодить;
Тільки дума невесела,
Мов жебрак по душах ходить»²³.

Так, це була та справжня «радісна» реакція українського патріота-державника на російсько-большевицьке «визволення» та історичне «возз'єднання».

Людкевич здавав собі ясно справу з того, що і в такій трагічній ситуації праця для народу мусить продовжуватись поки стане сил і снаги. Стверджуючи, що писанням тих своїх вимушених пісень для большевицького режиму він шкодить, а то і знищить себе як людину і як музикотворця, наш мистець рішається на один дуже вагомий і характеристичний своїми наслідками крок. А саме, він постановляє заперестати творити до всяких безглуздих віршилиц і панегіриків советського реклямно-нещирого патріотизму, а компонувати радше тільки музику без слів, без текстів, що і було допускаємо тільки в творчості інструментальній, особливо оркестрально-симфонічній. Це вглядало на розв'язку, яка давала, евентуально, можливість зберегти свій талант для праці і творчости в користь рідної культури і народу. Таке рішення Людкевича в тому безвихідному положенні було одиноко правильне.

23) Франко І.: Твори, Книгоспілка, Нью-Йорк, 1960.

У важкому положенні нечувана очайдушність

Проте, заки помалу приноровив він цю постанову і засаду практично в своїй творчій праці під навісним оком большевицької цензури, Людкевич дає нам ще такий твір, який своєю ідеєю нечуваної очайдушности і героїзму затьмарює усе, що він дотепер написав. Є це вокально-симфонічна поема до слів Франка для чоловічого хору і симфонічної оркестри: «Конкістадори»²⁴, створена 1941 року. Найчастіше советські музичні дослідники оминають цей твір. Герої композиції — це очайдушно хоробрі конкістадори-новатори, які зривають із заскорузлим минулим та споїцають:

»Щоб ви знали, що нема нам
Вороття на старий шлях«²⁵.

Переpravившись через море, конкістадори палять свої кораблі, щоб не було їм більше повороту до того, що позаду; вони бо бажають нової вітчизни, переконавшись, що:

»До відважних світ належить«.

Тому їхній найвищий закон, це:

»Або смерть, або побіда!«

Очевидно, тут маємо нову алегорію; так, як Франко, так і Людкевич бачить у конкістадорах борців за волю, за нову Україну. В цій композиції уже самі заклики занадто завзивають до віри в перемогу, до знищення старого, до бою, до побудови нового, щоб у царині української музики було безпечно розглядати її в підсоветській Україні. А коли хтось і попробує аналізувати, то остає радше тільки при музиці, збуваючи все інше знову оклепаною «соціалістичною ідеєю». Адже в творі знаходимо ідейну пов'язаність між Шевченковим «В сім'ї вольній, новій» і задумом конкістадорів здвигнути «Нову кращу вітчину». «Конкістадори» своїм завзяттям до побіди і безстрашною очайдушністю дорівнюють гимнові «Не пора».

Музично, «Конкістадори» — це твір монолітної побудови, хроматичного насичення і мальовничої повнозвучности хору й оркестри. Музика Людкевича представляє з величезною силою мистецької переконливости такі явища, як їзда по морю, коливання хвиль, виття вітру, а теж настрій, непевність дождидання, стихійність пожежі, початок бою тощо. Музична побудова поеми знаменує оригінальність задуму, замкненість форми, лаконізм виразу, рельєфність образів та поступенний розвій драматизму аж до вершинно героїчного закінчення. Людкевич, у яких би обставинах

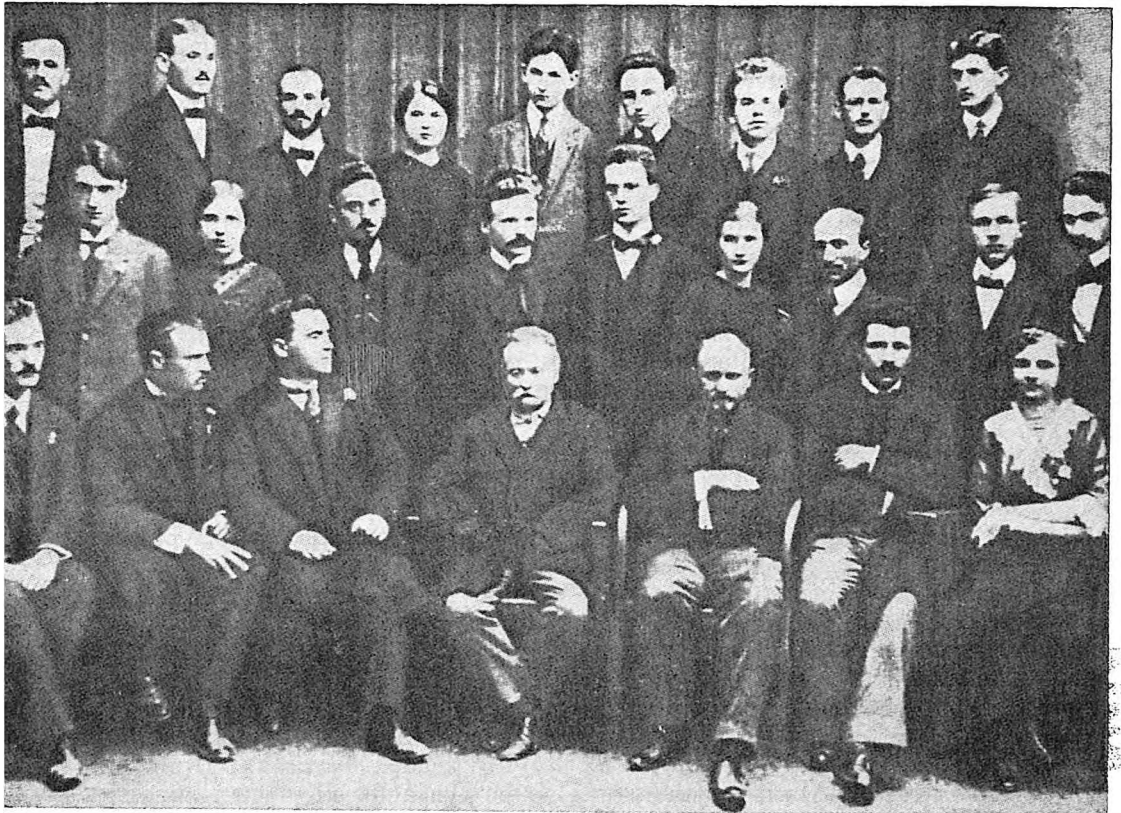
24) Там же.

25) Там же.

не знайшовся, завжди оставав «вічним революціонером» ідеї українського визволення.

Під час Другої світової війни, після відходу большевиків коли Україна позбувається російської окупації, наш композитор із молодечим запалом береться творити масштабні твори в формі великих симфонічних полотен, що в майбутньому принесуть йому новий розголос і заслужену славу не тільки серед свого народу, але і серед чужих. І так у 1942 році створює він життєрадісну «Симфонію», а далі святоково-торжественну «Новорічну увертюру» чи «Колядницю». В цих обох творах, пронизаних радістю і щастям людини-мистця, знаходимо свobodно виражені його власні почування, а передусім змальовані наші релігійні традиції основані на західно-українських колядках. В закінченні «Колядниць», на засаді власної практики і української співучости, Людкевич впроваджує ще й хор.

ісля ювілейного концерту 2 липня 1913 р., в 40-ліття літературної і громадської праці Івана Франка. В першому ряді, посередині — Іван Франко, праворуч О. Колесса і С. Людкевич.

Під другою большевицькою окупацією

Під час повторної окупації України большевиками, наш мистець намагається творити інструментальну музику без комуністичних текстів, які затруювали йому щоденне життя. Один твір чи пісня, за незрівняними словами Уляни Кравченко, могла, — і мусіла бути — голосненька, а друга, через ворожу неволю, треба було, щоб остала на дні душі музикотворця, і почути її міг тільки один Бог.

В 1945 році Людкевич пише тричастинний скрипковий концерт Ля-мажор з оркестрою, що його мелодична побудова спирається на прикарпатські народні мотиви. В другій частині цього концерту він покористувався піснею «Ой горе, горе нещасная доле», де скрипка виспіває про підневільну працю української людини. А насправді було так із життям цілого нашого знедоленого народу.

Коли большевицькі музичні політруки натискають, щоб Людкевич спромагався прославляти Сталіна, війну, бої та дійсні і не-дійсні побіди московської армії, ось хоч би в околиці Дніпра, тоді він спокійно береться компонувати програмну симфонічну поему на прославу найбільшої і найдорожчої кожному українському серцю ріки Дніпра. В чотири-епізодичнім творі «Дніпро» музика представляє могутність ріки Славутича, що є символом невмирущої української потуги; а дальший малюнок — це як Дніпро на провесні скидає зі себе крижані окови зими. В третім епізоді, оснований на народнопісенних мотивах, є мистецька ілюстрація рідної природи та життя народу. Четвертий епізод — це музично піднесене закінчення твору. Ні Сталіна, ні большевиків тут немає. Самий же Людкевич вказував на деяку подібність «Дніпра» з твором чеського композитора Б. Сметани: «Велтава»²⁶.

Справді з подиву гідною легкістю і грацією скомпонував він у 1948 році симфонічну поему «Пісня юнаків»²⁷. Це монотематичне, грайливо-маршове рондо, сповнене бадьорости, з мотивом, що його композитор назвав опришківським.

Коли йдеться про симфонічні твори, то Людкевич у 50-их роках своєю невсипущою мистецькою грацею дає вагомі і великі твори. А не можна забувати, що йому минуло було вже 70 років життя. В 1952 році постає одна з найцікавіших композицій Людкевича — «Прикарпатська симфонія», що в його творчості являється одним циклічним чотиричастинним твором. Як це в нього часто буває, побудова симфонії построена на прикарпатським пісенним багатстві матеріалів. Композиції його починаються, переважно, лірично-сумовито: це маємо на вступі і в двох частинах «Прикарпатської симфонії»²⁸, де музика зображує невеселі часи і недолі нашого народу. Дві останні частини знову представляють погід-

26) С. Павлишин: Станіслав Людкевич, «Музич. Україна», Київ, 1974.

27) С. Людкевич: Пісня юнаків — симфон. поема, Львів, філ., платівка «Мелодія».

28) С. Людкевич: Прикарпатська симфонія, парт. «Музич. Україна», Київ, 1969.

ність, веселість і людське щастя, яке — без сумніву — загостить до нас щойно після визволення із советського ярма. Хоч большевицькі пояснення бажають переконати нас, що те щастя знайшов наш народ у комуністичному кітлі, однак ті намагання не звучать ні поважно, ні переконливо. Ніде бо на це не вказують чисті народні наспіви ужиті в симфонії. Таж відомо, що большевицька інтерпретація не зупиняється навіть перед фальшивим тлумаченням і перекручуванням строф Шевченка чи Франка, то що доперва казати про чисту симфонічну музику. На кожний випадок, народно музичні мотиви, якими покористувався Людкевич, як ось хоч би «Бодайся когут знудив» чи «Моя кура, твій когут», ще довго не зуміють звучати «по-ленінському».

В 1954 році, для ювілею І. Франка, Людкевич створює на велику потрійну оркестру на основі чоловічого твору поета симфонічну поему «Мойсей»²⁹. Перепустивши філософсько-патріотичний символізм Франка через свою індивідуальну призму музичного світовідчуття, композитор збудував драматично-героїчний твір незвичайної цінності. Це композиція про велику людську індивідуальність одиниці і любов та самопосяту для свого народу. Твір цей пов'язаний мотивами і традиціями з «Кавказом» та «Заповітом».

На початку «Мойсея» музика в темпі *grave mesto* ніби зарисувала роздуми героя поеми, що являються важкими і ще невіршальними. Проте мелодія стає щораз даліше то живіша і більш рішучо ритмічна, музика стає більш неспокійна і навальна, мотиви кріпшають враз із музично-ідейною напругою. А даліше несесться широко драматична похідна музика з торжественним закінченням композиції, з якої ніби пророчим відлунням дзвенить:

»Я весь вік, я весь труд тобі дав,
У незламнім завзятті
І підеш ти в мандрівку століть
З мого духа печаттю«.

Оце ще один із тих творів, з яким большевики не знають що почати. Ще про народ можна і треба писати, але що тут діяти з надлюдською індивідуальністю і національним патріотизмом провідника-українця? І знову більшість советських критиків, нехтуючи і Франком і Людкевичем, проходять над цим твором до денного порядку, тільки згадуючи його.

В тому ж році зроджується ще одна симфонічна поема, знову на підложжі Франкової поезії: «Не забудь юних днів»³⁰, що її автор, так як і «Мойсея», присвячує пам'яті великого Каменяра. Побудована вона у формі сонатного алегра. З першими музичними тактами хотілося б просто наспівувати або бодай проказувати

29) С. Павлишин: Ст. Людкевич, 1974 р. і платівка «Мелодії»: «Мойсей».

30) С. Людкевич: «Не забудь юних днів» — платівка «Мелодії».

вголос: «Не забудь, не забудь, юних днів, днів весни», бо так чудово підходить мелодія композиції під слова поета. Вся ця поема пронизана виразністю мотивів з інших творів композитора. Особливо чуємо тематичну музику з «Мойсея». І це самозрозуміле, бо «Мойсей» у великій мірі теж автобіографічна композиція. А далі доходить до слухача такі відомі наспіви, як із «Найми-та»; і це теж ясне, він бо найбільш державницький твір Людкевича. «Не забудь юних днів» тільки з самого початку лірично-елегічна композиція, як і відома пісня Лисенка, а далі цей твір майже суворого характеру, бо автор його знаходиться у поневоленні. Саме життя його під час творення поеми і праці над її музикою, було далеко від прекрасного і тратило веселковість і промінистість згадок про юність в сірині советських буднів. Твір усе таки міняється розмаїттям мотивів і притьмом, несподівано уривається кінцевим міцним акордом, немов вигуком композитора: «От і все, всього ж не скажу!»

В 1957 році виникає симфонічна поема «Наше море»³¹, яку Людкевич називає картиною. Тоді, коли большевицькі ментори від музики, хоч війна вже давно скінчилась, далі рішучо поручали оспівувати побіди червоноармійців біля нашого Чорного моря, Людкевич, як невтомний звеличник рідного краю і свого народу, створює музику без пов'язання зі советськими відвоюваннями, але з нав'язанням до старовинних княжих часів. І так постає один із його найбільш блискучих симфонічних творів. Поема «Наше море» визначається найбільшою майстерністю і вишуканістю оркестрації. Людкевич глибоко свідомий того, що «Mare nostrum», — це українська тематика і актуальність, як і самий наш народ. А в нас майже немає творів у цій царині, особливо важливій в існуванні України як держави. Наприкінці твору композитор впроваджує «ad libitum» хор, щоб скріпити враження музичної панорами. І навіть цей хор співає мелодію не до слів советського віршописця, а до неактуального в большевиків українського державника О. Олесь: «В хмарах сурми загриміли». Ця симфонічна поема з мариністично-драматичною тематикою, новий жанр для Людкевича, проте вона як найкорисніше репрезентує гігантський талант нашого Корифея музики і його змісл державника.

Велика любов і захоплення рідною усною словесністю з її безконечною зрізничованістю та мистецькою приманливістю ніколи не покидає Людкевича. Він постійно повертає до народної пісні, до драми, до переказів і легенд. І так у 60-ті і 70-ті роки, він дає декілька композицій на велику симфонічну оркестру, що тісно пов'язані з народнопісенністю. Отож пише він твір, що в його основі лежить народного характеру драма М. Старицького «Ой не ходи Грицю та на вечерниці»³², точніше увертюру під цим самим заголовком. Твір цей міняється барвистістю райдуги нашого пісен-

31) С. Павлишин: Ст. Людкевич, «Музич. Україна» і Антін Рудницький: Українська музика, «Дніпрова хвиля», Мюнхен, 1963.

32) С. Павлишин: Ст. Людкевич, «Музич. Україна».

ного безмежжя. А там знову зроджується у його повсякчасній і невгамонній працьовитості нова симфонічна композиція, що оспівує одушевлення красою рідних гір, а саме своїта «Голоси Карпат». В цім творі, за словами самого автора, він представляє нам за поміччю оркестрового розмалювання »звукові краєвиди«. Фанфари виграють горді заклики, а у фразах фаготів і валторни вчувається молоде трембітання легенів. Вишуканістю і мистецькою фольклорністю глибокого знавця пишається цей високомистецький твір на оркестру потрійного складу.

Одинокий оркестровий твір баядної форми створює Людкевич у сконцентрованій композиції, що представляє нам оспіваного народом легендарного героя карпатських гір Олексу Довбуша. Композиція »Баяда про Довбуша« побудована на протиставлених пісенно-драматичних мотивах з маршово-героїчним представленням теми. Баяда ця не має ніякого пов'язання із оперою Людкевича »Довбуш«³³; тут тільки одна і та сама особа народного героя.

На таку саму велику потрійного складу симфонічну оркестру творить наш мистець монументальний твір на зразок старовинного танцю західноєвропейських країн під назвою »Чакона«³⁴ чи пак »Пасакаля«. Композиція ця будує свій розвиток на варіаціях з поодиноким тематичним розмежуванням: марш, хорал, менует, повільний вальс, танець, fuga з могутнім чотироголосовим прославним хором у закінченні. Цілість твору осягає автор народнопісенною спосеністю. Важко зрозуміти, а ще важче оправдати причину, чому советські музикологи пишуть так мало про цей оригінальний і найправдоподібніше перший оркестровий твір з цієї жанровости в нашій музичній літературі. Очевидно, що в »Чаконі« немає сліду навіть із марксівсько-ленінського зловчення. Людкевич вибрав староклясичну тему, створюючи репрезентативний твір української симфонічної музики, який блиститиме в майбутньому в крузі світових композицій.

Ці високомистецькі й одноразові твори Людкевич пише, будучи близько, чи і по 80-ім році життя. Це рідкісне і майже небувале явище не тільки між нашими музикотворцями, але навіть у світовій історії музики якогонебудь часу. Візьмім, як приклад, хоч би фінляндського національного композитора Сібеліуса, якого життя було, без найменшого сумніву, далеко краще і свобідніше від долі Людкевича: він у старшому віці зовсім залишив компонування. Наш музикотворець навіть в останньому часі свого життя живо цікавився своєю творчістю, станом рідної музики, а передусім молодими композиторами-доростом. Він упорядковував, поправляв, додавав чи і скреслював дещо зі закінчених уже творів, а навіть перекомпоновував ще деякі місця зі своєї музики. Коли відвідувачі розказували йому про замір виконання його »Кавка-

33) Там же.

34) Там же.

зу» в США, то він просто з молодечею цікавістю бажав знати, який це хор (йшлося про нью-йоркський хор «Думка»), чи цілий твір, чи з оркестрою і навіть чи та оркестра українська? Це був справді гідний найбільшого подиву наш неперевршений Людкевич! А діялось це дослівно двадцять чотири дні перед його смертю. Ось унікальність столітнього генія і патріота.

Хоч і малим накладом, проте просто майже якимсь чудом вийшла збірка Людкевичевих сольоспівів у 1969 році³⁵. Велика заслуга в цьому львівських друзів і звеличників таланту композитора, які напевно рискнули цією збіркою немало для своєї власної безпеки. Тут бо поміщено таку — дослівно — протибольшевицьку пісню, як «Подайте вістоньку», яка так одушевляла в двадцятих і пізніших роках повоєнний Львів. Пропущено тільки в підзаголовку присвяту «емігрантам з Великої України». Пісня ця до слів О. Олесья, з 1922 року, повна лірико-драматичних акцентів, одна з найбільш патріотичних перлин Людкевича:

»Подайте вістоньку, чи ще не всі в могилі
Брати і сестри наші милі,
Чи ще розірваний наш стяг,
Живе в поранених серцях?«

35) С. Людкевич: Солоспіви, «Музична Україна», Київ, 1969.

С. Людкевич — 3 тижні перед смертю. Одноразова світлина знята жінкою з Нью-Йорку, що була на відвідинах у Львові.

Хіба ж може бути і сьогодні більш актуальний запит душевної тривоги? На щастя, либонь таки за порадою самого композитора, поміщено в збірці в більшості пісні створені ще до 1939 року. Це мав бути щиріший привіт Людкевичеві в його по-мистецьки окрилене 90-річчя.

Звичайно, сольові пісні — це переважно твори музикотворців для вияву лірично-ніжних, інтимних почувань. Існують такі пісні і в творчості Людкевича, головню в перших літах компонування, бо пізніших особливо з 20-их років, він навіть особисті переживання одягає у суспільно-патріотичну раму і пов'язує їх з долею цілого нашого народу. Проте, все таки бодай частинно і зрідка він знову повертається за большевиків до лірико-любного жанру, бо патріотичним почуванням із текстовим потвердженням не міг, як колись, дати волю. Всі пісні в цій збірці, крім одної, це справжні перлини найпередовішої української сольово-вокальної літератури. З лірично-сумовитих маємо тут ще деякі з 1902 року, як «Там далеко на Підгір'ю» (слова І. Гаврилюка), чи трагічна «Розпука» до поезії М. Шашкевича з 1911 року. Є і згадана вже попередньо «Черемоше» та цікава мініатюрка з контрастними світлотінями до тексту Б. Лепкого, що її Людкевич присвятив студентському товариству «Січ» у Відні: «День і ніч падають сніги». Ввійшла сюди і загально відома, люблена, майже в стилі народної пісні, патріотична «Ой вербо, вербо» до слів В. Пачовського, чи знову з історичним тлом барвисто-мальовнича, майже речитативна баллада до поезії Шевченка «За байраком байрак». Це глибоко продумана і вичута автором пісня деклямаційного характеру, яких у нас обмаль. Згадати треба теж до слів Олеся «Піду, втечу»; це пісня про недолу батьківщини:

». . . я пісню заспіваю,
Всім болем серця прокричу,
Криваву пісню мого краю,
Його невтишного плачу . . .»

Своєю актуальністю, ця пісня немов би щойно написана.

Не можна поминути дуже відому і виконувану частенько у Львові між двома війнами, знану радше з перших слів поезійки: «Хтось мене ще пам'ятає», як із властивого заголовку «Тайна». Проте мабуть найкраща, бо настроєм найбільш зрізничкована, це пісня до слів П. Карманського «Спи дитинко моя». В цій виїмково патріотичній пісні коліскова кантилена матері переходить у схвилований речитатив:

»Чуєш, ген від степів, громовий іде спів,
Що від нього трясуться палати»;

А дальше чуємо драматично-патетичне мemento:

»Знай, що в тобі пливе кров бойких лицарів,
Що не вміли просить ні ридати!«

І вкінці бойове, хоч вичікуюче:

»І кріпися, як лев, бо народ твій ожив,
Й на розпутті жде на героїв!«

З років большевицького гніту маємо в цій збірці далеку від вимагаючого владою удаваного щасливого життя та оптимізму пісню: »Морську баркаролу« до вірша давнішого сибірського засланця, поета Павла Грабовського. В атмосфері національно-політичного ворожого тиску, ця пісня сповнена трагічного настрою і безнадії поета та композитора, що пливли в човні недолі по збуреному океані життя у поневоленні, де:

»Вітчизни берег милий зникав і зник,
І рвався мій безсилий, розпучливий крик«.

Однак і на найголосніший мистецький рішучий протест поета чи музикотворця, не могло бути жодної ознаки на покращання положення української людини під російським караулом. Є ще тут дуже цінна пісня Людкевича, коли йдеться про мистецьку сторінку, а саме до поезії Франка із »Зів'ялого листя« »Ой ти дівчино з горіха зерня«, що мерехтить веселковими барвами модуляцій музичної краси, хоч і трагічного настрою закоханого молодця. І вкінці, це мабуть остання пісня нашого Корифея, створена на 88-му році життя теж до Франкового тексту, а саме »Коваль«. Це, правдоподібно, його одинока пісня, написана на басовий голос. Вона, на відміну, жива і сповнена надії у напрямі національного усвідомлення, яке саме мистець, поет чи композитор приносить українській суспільності, завзиваючи, щоб вона вибиралась із туману національної темноти та несвідомости.

В передмові до цієї збірки писав А. Кос-Анатольський: »Сольоспіви Людкевича напрочуд виразні, мелодійні, інтонаційно й органічно близькі до українсько-народнопісенного фолклору, вони щиросердечні, ласкаво-теплі. Крім цього є там ще й інша нотка про значення цих пісень: »Вони зродились насамперед з любови до рідного краю, під впливом улюблених поетів: Т. Шевченка, І. Франка, О. Олесья, М. Шашкевича, П. Грабовського, П. Карманського, В. Пачовського. Справжня патріотична поезія знайшла музичний відгук у душі композитора, який уболіває за долю свого народу«³⁶. Що ця збірка пісень не могла бути сприйнята ласкаво владою, то це самозрозуміле. Ці ж пісні далеко не відповідали засадам директив партії у загальному, не згадуючи про деякі пісні найвиразнішого українського патріотичного напрямку.

36) С. Павлишин: С. Людкевич, »Музич. Україна«, Київ, 1974.

(Далі буде)

Д-р Блянка ЄРЖАВКОВА

ЛИСТУВАННЯ І. ФРАНКА, В. ГНАТЮКА ТА О. КОБИЛЯНСЬКОЇ З ЧЕСЬКИМИ НАУКОВЦЯМИ

З багатих і многобічних чесько-українських зв'язків я вибрала окрему ділянку, а саме листування. З листування між визначними чеськими та українськими особистостями ми дізнаємося, з одного боку, про літературну, політичну та етнографічну співпрацю, а з другого боку також здобуваємо належну уяву про глибокойдучі особисті зносини і співпрацю між деякими окремими представниками обидвох народів. Очевидно, я мусіла обмежитися виключно до трьох великих українських особистостей новітньої історії, а саме, — зосередити свою увагу на листуванні І. Франка, В. Гнатюка та О. Кобилянської з деякими чеськими інтелектуалами*.

Всі три вище згадані визначні носії української культури мали багато спільного між собою, хоч і кожен із них був відданий своїй власній ділянці науки. Їх вибрано не на основі того, що вони належать до майже тієї самої епохи, тобто періоду кінця XIX та першої чверті XX століття, протягом якого вони жили. Вони належали до представників українського відродження і являлись також активними борцями за українську незалежність. Тому це зовсім не припадок, що вони вдержували тісні зв'язки рівнож з їхніми найближчими сусідами, тобто тими представниками чеської культури, які відіграли по чеському боці подібну ролю у змаганнях здобути державну незалежність для своєї країни.

Іван Франко студіював чеську мову та літературу вже в часі своїх студій в гімназії, а від 1873 року займався дослідями на полі чеської народньої творчості. І. Франко підтримував дружні зв'язки з чеськими діячами культури і науки. В його архіві збереглося біля двохсот листів чеських вчених, письменників і перекладачів. Це свідчить про те, який інтенсивний і широкий обмін думками відбувався між чеськими національними діячами та Франком і яка взаємоповага існувала між ними. Для повного висвітлення цього питання варто було б вишукати всі листи Франка до чехів та чехів до Франка. Тут можна показати тільки на декількох прикладах, що особиста дружба Франка з чеськими діячами науки і культури базувалась на спільних патріотичних засадах.

Дуже близькі відносини існували між Франком і чеським етнографом Франтішком Ржегоржем, що жив у 80-их роках минулого століття у Волкові коло Львова і займався проблемами української етнографії. Тепер я наведу декілька уривків із листування цих науковців для зображення того, якою тісною була їхня співпраця і якими глибокими були їхні особисті зв'язки:

*) Ця студія — це поширена версія докладу, виголошеного на Українсько-Чехо-Словацькій конференції в Мюнхені в дні 30-31 липня, 1982 р.

Nevím teď, co se u Vás děje a to mne dost rmoutí; podobně zarazili mě "Zorju" snad náhodou. Tu osměluji sobě prosit, až půjdete okolo Ševčenkovy tiskárny, abyste vstoupil dovnitř a laskavě administraci upozornil. Schází mi čísla od 1. července. Všiml jste si v Encyklopedii na str. 765 jak jdeme za sebou?

Chovám jediné přání, abyste nám stále zůstal tak věren, jako posud. Češové budou Vám jistě vděčiti se za orientování se v oboru záležitostí se za orientování se v oboru záležitostí maloruských, nám nejbližších...

Франтішек Ржегорж також детально інформує Франка про політичні і культурні події в Чехії, свої літературні плани, а також дуже гарно визначає свою любов до Галицької Русі:

Došla mne nabídka ode redakce Literárních Listů a Vesny p. Dlouhého, jenž chce mé články vydati... Za tou příčinou musel bych vbrzku přijet do Lvova kvůli korektuře starších článků a tu již předem spoléhám na Vaši a páně Pavlíkovu osvědčenou přízeň, tu totiž, že pomůžete statě opravit...

... Tolik o sobě tvrditi si troufám, že Haličské Rusi věren zůstanu už po celý život. To není pouhá sympatie, již chovám k Vám všem, k Vašemu lidu a k Vaši rodné zemi, ne, to jest opravdová láska, který jediná snad udržuje mne při životě, která mne činí hrdým. Denně chodívám na blízký Červený kopec a na obzoru kde slunce vychází malují sobě Karpaty a to slovanské panorama pod nimi. Tehdy bývám unesen... Ač zeměpisně jsem od Vás daleko, duchem zletám k Vám všechny přátelsky a srdečně¹. Rehoř.

Іван Франко був зацікавлений такою інформацією про чеське політичне і культурне життя. Він турбувався тим, як ці малі успіхи можна використати для української справи. Далі, він намагається виявити особливості української людини, її негативні і позитивні риси. І так, між іншим, Іван Франко відповідає Ржегоржові (9. 9. 1888):

»Шановний Друже!

... Дуже мене втішило те, що Ви пишете про чехів і про їх розвій — щастя Боже Вам усім, поступайте і розвивайтеся, може то і ми коли-небудь зможемо Вашим слідом піти. Та коли то це буде! Наші верховники ані не думають допомогти народові, а думають хіба про те, щоб його ще більше обідрати. Ну, та все така славна і погана пісня, що не хочу Вам її співати, щоб Вам не псувати доброго гумору в ріднім краю...

Дуже мене врадувало й те, що Ви пишете про плян видання Ваших писань про Галицьку Русь; книжка та була б цінною не тільки для чехів, але і для нас, русинів, задля згромадженого в ній цінного матеріалу, на який з нас, русинів, не легко хто-небудь здобудеться. Загалом наші люди не вміють ще працювати, бояться думки і роботи, і то, здається мені, є наше найбільше нещастя. І в літературі, і в науці, і на всякім іншим полі маємо досить людей спосібних, але на біду, маємо мало таких, котрі б уміли свою спосібність використати як треба для народу, хоч би й для себе самих...²

Ваш Іван Франко»

1) Листи Франтішка Ржегоржа. З чеської та словацької кореспонденції до Івана Франка. В «Зв'язки Івана Франка з чехами та словаками», Словацьке видавництво, Братіслава, 1957, стор. 522.

2) Листи до Франтішка Ржегоржа. З листування Івана Франка до чехів. В «Зв'язки Івана Франка...», стор. 485.

А тепер хочу зацитувати ще один уривок з іншого листа Франтишка Ржегоржа до Івана Франка. Цей лист, повний поетизму та глибокого визнання, але також і жалю з причини того, що доля не дала йому більшої можливості жити з дорогим йому українським народом. 22. 1. 1894 Ржегорж пише так до Франка:

... „Ukrajinskou bibliotéku, jež jsem s píli a obětmi snesl, daroval jsem zemskému Museu... Až to uvidíte, potěšíte se, budete jako doma. S bolestí — přiznávám — loučil jsem se s exempláři, darovanými mne Vámi a Vašinci. Ale kde budou líp uschovány, líp opatrovány, než tam, v tom krásnem paláci?... Přesto, že jsem knihy daroval, shráním na tento duševní pomník Vašeho mohutného národa v Čechách dále a nepolevím, pokud budu dýchat a pak snad se najde nástupce, jenž dílo mé povede dal. To dejž Hospodin!.. Zlatá svoboda na Vaší zpěvné zemi se mi už nevrátí:

Ach není tu není,
co by mne těšilo,
co mne těšivalo,

Dněstrem uplynulo.
Ach není tu není,
co mne těší.

Ba milý příteli, zalétám mezi Vás, přece to byly chvíle jen šťastné, zvláště pokud jsme žili ve Volkově. Někdy ten stesk jako by mne chtěl srdce urvat. Mezi Vaším lidem já přece prožil řadu nezapomenutelných let, opakuji mezi Vaším neskonale dobráckým, hněteným a jako velikonoční beránek trpělivým lidem. Ach, jak mu přeju doli, doli a jen doli, byť bych proto zbytek svého tuláckého života měl prožítí v nedoli. Má drahá matka a bratr se sestrou tlí na hřbitůvku volkovském... A mne nebylo přáno, aby ten Váš lid, jenž hraje ve mně každou žilou, nasypal na mne mohyly mohylečku... Když mne nespokojenost nejvíce rozladí a stesk haraší v mém ku podivu malém srdci, jdu podívat se k Naprstkom na ty Vaše černé „horsky“, na dívčí „úplitky“, na „slyje“, „gejdary“ i na „lyru“ atd.atd., které jsem s takovou láskou sbírával vždy za svůj poslední groš — tehdy věřte, ulehčí se mi...³

З цих виценаведених листів можна б зробити непарильне враження, а саме, що тільки Ф. Ржегорж так щиро писав до Франка і що Франко у своїх писаннях був більше діловий, формальний. А що так не було і що Франко також дуже щиро та поетично виявляв свої почування, можна ясно бачити зі слідуючого прикладу. Коли Ф. Ржегорж в 1900 р. помер, Іван Франко написав для чеського журналу »Slovanský přehled« себто («Слов'янський огляд») статтю під назвою »До історії чесько-руської взаємности«. В цій статті Франко пише так про свого особистого приятеля і приятеля українського народу взагалі:

»Його передчасна смерть була для галицьких українців мабуть більшою втратою, ніж для чехів. Чехи дали нам в його особі не лише розумного, невтомного і многогранного збирача-етнографа, не тільки пильного і ретельного посередника, який знайомив чехів з нашим народом, не переставав також знайомити нас з чехами, з їх літературою, з їх високорозвинутим, інтенсивним культурним життям. В особі Ф. Ржегоржа дали нам чехи мужа з золотим серцем, повного високої ідейности, без сліду якої-небудь партійної доктрини, цілим серцем відданого служінню одній високій справі — пізнати правду і допомагати їй

3) Листи Франтишка Ржегоржа. В »Зв'язки...«, стор. 530.

перемозі. Ржегорж — письменник-вчений буде, можливо забудим, але пам'ять про Ржегоржа-людину з її широко дитячою душею, людину, яку знала і любила вся Галицька Русь, — та пам'ять переживе його літературні здобутки»⁴.

З особою Францішка Ржегоржа зв'язана і співпраця Франка з чеською енциклопедією «Оттуе словнік научни». На Ржегоржевого листа в цій співпраці Франко відписав польською мовою прямо до редакції:

»Шановний Пане Редакторе!

Запрошений моїм приятелем Францішком Ржегоржем до співучасти в опрацюванні нового чеського «Научного словніка», спішу переслати на Ваші руки декілька статей, які відносяться до української літератури і культури. За дорученням п. Ржегоржа я написав їх польською мовою. Якщо б Ви ширше бажали представити літературу, історію, культуру і етнографію русько-українського (малоруського) народу, то я міг би zorganizувати для цієї мети праці, залучуючи до них коло знайомих мені українських істориків, етнографів, лінгвістів і літераторів...«

У зв'язку з ув'язненням Франка співпраця зі словником мусіла, очевидно, перерватись, і щойно листом з 5-го лютого, 1900 р., редакція цієї публікації знову звернулася до нього з проханням опрацювати гасло «Українці». Цього гасла Франко не опрацював; він доручив це запрошення В. Гнатюкові і Ст. Томашівському, а опісля сам перевів коректу розробленого ними гасла⁵.

В 1891 році Франко одержав від передового діяча чеського панслов'янського руху 90-их років, тодішнього редактора журналу «Часопис чеського студентства» Антоніна Гайка запрошення на з'їзд слов'янського студентства Австро-Угорщини, який відбувся 17-18 травня того ж року в Празі. Іван Франко прийняв запрошення і приїхав до Праги як представник західноукраїнської молоді і журналу «Народ». З представниками чеської молоді Франко підтримував зв'язки й надалі.

До Франка зверталися також редакції провідних слов'янських органів з проханням писати огляди політичного, культурного і літературного життя українського народу, а часто також з проською дозволити надрукувати деякі з його художніх творів, що були актуальними не тільки для його земляків, але й для чехів. Так, наприклад, редактор «Остравського обзору» Ф. Сокол-Тума писав Франкові:

»Насмілюся повідомити Вас, що ми переклали Ваше оповідання «Історія одної конфіскації» і просимо дозволу опублікувати його на сторінках нашої газети. Конфіскаційні умови на Моравії зараз, зокрема в останній час, такі, що після засудження редактора Б. Кнехтля з

4) М. Мольнар, М. Мундяк — Співробітництво Франка з чеською пресою. В «3 історії чеськословацько-українських зв'язків», Братіслава, 1959, стор. 157.

5) Листи до редакції наукового словника Отта. В «Зв'язки . . .», стор. 492.

Оломовця за суперечку з автором німецької брошури, яка мала прусо-фільську тенденцію, Ваше оповідання викличе в чеській громадськості відповідне зацікавлення...»⁶

У той час Іван Франко був уже відомий не лише для вузького кола спеціалістів. Доказом цього є кореспонденція з одним його невідомим чеським поклонником, Бедржіхом Брожом, який в листі від 20. 12. 1901 р., просить українського поета дати інформацію про те, які українські публікації він повинен собі замовити, і в кінці зауважує:

»Вибачте, Вельмишановний Пане, що я, як незнайома людина, наслідив Вас турбувати, звертаюся до Вас, як слов'янин до слов'янина, спеціально до Вас, тому, що в новий час у нас в результаті Вашої літературної і культурної діяльності — Ви одна з найпопулярніших постатей українського народу...»⁷

Дуже близько стояв Франко до чеського фолклориста, етнографа та історика культури, Ченька Зібрта. В одному з листів Франко висловив свою подяку за опублікування його статті »До переказу про квітучу палицю короля Пржемислава«. Він тут також пише критику праць Ченька Зібрта:

7 вересня, 1894.

»Вельмишановний Пане Докторе!

Власне сьогодні я одержав нову книжку »Чеського Лїду« і в ній побачив опубліковану мою статейку. Широ дякую Вам за труд перекладу..., перепрошую, що свій текст я написав був по-німецьки. Я писав се у Відні як семінарський реферат для проф. Ягіча... У V книжці »Життя і Слово«, котра нині буде Вам вислана, знайдете мій реферат про Ваші праці. Думаю, що не візьмете мені за зле тих контроверсій, які я, при всій пошані для Вашої методичности, обширного знання і прекрасного способу писання, дозволив собі піднести щодо самої теоретичної основи Ваших праць. Я був би дуже щасливий, коли б тим спонукав Вас висказати свої думки систематично, бо не сумніваюся, що се було б корисне не тільки для Ваших чеських земляків, але і для нас, слов'янських фолклористів, котрі нині, після Вашого Індісулус — а бачать у Вас одну з оздоб сеї науки у Слов'янщині...»⁸

Ваш Франко«

Видаючи літературно-науковий двомісячник »Життя і Слово«, Франко намагався поміщувати в ньому також матеріал, що відносився до раніших зв'язків українців з чужинцями. Ось, наприклад, в листах до чеського фолклориста й професора Карлового університету, Юрія Полівки, Франко пише:

6) Мольнар, Мундяк — Співробітництво..., в »З історії...«, стор. 149.

7) Там же, стор. 144.

8) Листи до Ченька Зібрта. В »Зв'язки...«, стор. 495.

10. 5. 1895.

»Високоповажаний Пане!

... Хотів було удатися до Вас з просьбою роздивитись в паперах чеського Музею, що дістались після Ганки і других, чи нема там листів від наших галичан: Шашкевича, Вагилевича, Головацького, Левицького і др. Я дуже був би Вам вдячний за відомість, а коли б що найшлося, то чи не були би Ви такі добрі зняти копії і прислати мені до опублікування в »Житті і Слові«. Я розпочинаю незадовго друкувати колекцію апокрифів, котрої плян najdete в III кн. »Ж. і Сл.«...⁹

А в листі з 7. 6. 1895 Франко пише:

»Вельмишановний Пане!

Велику і милу несподіванку справили Ви мені своїм шановним листом і присилкою копій листів... до Ганки. Щиро дякую Вам за Вашу працю і зичливість, за котру не знаю, яким ділом гідно Вам віддячитися. Переписані Вами листи я даю зараз до друку до IV книжки »Ж. і Сл.«, всі разом...¹⁰

Але перший крок у цих зв'язках зробив Юрій Полівка, бо доходився його лист до Франка вже з 13. 2. 1894, в котрім він пише:

»Slavné redakci časopisu!

Dočetl jsem se právě v poslední knížce "Етнограф. Обзорня", že jste začal vydávat časopis, věnovaný literatuře, historii a folkloru. Jelikož bych se chtěl informovat o literární práci maloruské i zvláště o lidovém písemnictví haličsko-ruského lidu, prosím uctivě rače mi laskavě poslati 1. číslo časopisu na ukázkou i sdělití mi podmínky předplatné¹¹.

S veškerou úctou oddaný

Dr. J. Polívka"

Що співпраця дальше продовжувалася, то це доказує лист д-ра Полівки з 16. 5. 1900:

»Važeny pane kolego!

Sestavuji nyní materiál pro příští VII sv. a tu dovoluji si připomenouti Vám Váš slib a prositi Vás, byste aspoň pro VII s. článek tento napsal... Nemusim Vás zvláště ujišťovat, jak by nás těšilo, kdyby se náš Sborník mohl pochlubití příspěvkem z Vašeho pera...

Otisk můj jste dostal od p. Hnatiuka. Současně posílám opět na adres p. Hnatiuka pro Váš otisk nevelkého článku ze Sborníka Vs. Millerovi věnovaneho... Srdečný pozdrav p. Hnatiukovi a vyříd'te můj dík za zasláné mi publikace Vaší společnosti¹²...

Моя студія не була б повною, коли б я принаймні коротко не обговорила також листування Івана Франка з двома дальшими чеськими діячами, а саме з Франтішком Главачеком та Ярославом Врхліцьким. Тут я зацитую деякі витяги з листів Главачека до

9) Листи до Іржі Полівки, в »Зв'язки...«, стор. 499.

10) Там же, стор. 500.

11) Там же, стор. 543.

12) Там же, стор. 544.

Франка з 11. 11. 1895 та Івана Франка до Ярослава Врхліцького з 27. 11. 1895. Обидва листи показують, як багатими були тодішні чесько-українські зв'язки, передусім, на полі літератури. Чеська преса друкувала багато матеріалів з української поезії в перекладах, а в інформаціях з України були заступлені різномодні погляди. Франтішек Главачек так пише до Франка:

“Praha, 11. XI. 1895.

Velectěný pane!

Jak jsem Vám již při Vaši návštěvě v Praze oznámil, přeložil jsem novelu “До світла”. Také přeložil jsem “Між добрими людьми”, což za nedlouho vyjde v knižce. Rád bych se nyní dal do překládání některého většího Vašeho díla, ale nevím, které bych měl k tomu vzít; bylo by mi vítáno, kdybych zvěděl, které větší své dílo byste si Vy sám přál, aby bylo do češtiny přeloženo. — “Украдене щастє”, které v překladu Rozvodově bylo podáno “Národnímu Divadlu” k provozování, bylo odmítnuto.

Bude Vám snad známo, že jsem v “Čase” podal obsah dílka “Poraboščajemyj narod” — poslal jsem toto číslo “Času” p. Pavlykovi, právě jako články o Dragomanovi v českých listech. Počet těchto, příznivých článků jest opravdu překvapující — jest to také známkou obratu v nazírání na ruské a maloruské věci u nás.

V tomto směru také neobyčejně se těším na příští ročník “Žyté i Slova”, a na další Vaše články o české literatuře. Konče dovoluji si Vás prositi, abyste laskavě vyřídil můj pozdrav p. Frylingovi a Pavlykovi, i znamenám se v úctě¹³.
Váš oddaný Frant. Hlaváček”.

А тепер лист Івана Франка до відомого чеського поета, Ярослава Врхліцького:

»Вельмишановний Пане Професоре!

Не впевнений в тому, чи Ви так добре володієте українською мовою, як, безперечно, володієте польською, насмілююся — не можучи по-чеськи — написати цією мовою до Вас декілька слів у справі моєї доповіді про переклади Шевченка на чеську мову. Хоч як глибоко я зворушений тим, що така поважна установа, як чеська Академія, призначила мені цей реферат, однак — mea culpa — я дуже запізнився з його підготовкою... Зараз, підготувавши доповідь, я рад би зробити що можна для того, щоб чеський народ, під зівіскою чеської Академії, одержав такий вибір поезій Шевченка, який давав би повну і всебічну характеристику нашого найвизначнішого поета, і, в перекладі, гідному цього поета... Йшлося б ще про життєпис, про характеристику поета і його творів. Такого короткого життєпису, який є у вступі обох перекладів, друкувати не можна. Якщо б Академія не знайшла нікого кращого для написання такого вступу, я взявся б сам за цю працю, обмежившись таким обсягом, на який мені вказала б Академія... Якщо б Академія погодилася на мою пропозицію, в такому випадку я просив би повідомити мене, на коли маю підгустувати працю, в якому розмірі і якою мовою, маю на увазі, яка викликала б найменше труднощів при перекладі (можу писати по-українськи, по-польськи і по-німецьки).

¹³) Лист Франтішка Главачека, в «Зв'язки...», стор. 547.

Відаюся Вашій ласкавій пам'яті. З глибокою пошаною, *Іван Франко*. Львів. д. 27. 11. 1895«¹⁴.

В липні 1895 року Іван Франко вдроте приїхав на тиждень до Праги разом з численною українською делегацією з нагоди Чехо-Словацької етнографічної виставки. Тут він познайомився з декількома чеськими суспільними діячами, а зокрема з майбутнім засновником і редактором видатного чеського журналу «Слованскі пржеглед», Адольфом Черним. Адольф Черний вирішив видавати окремий місячник, який був би присвячений виключно слов'янським справам і тим самим став би посередником між слов'янськими народами в 1898 році. Для забезпечення високого рівня нового органу, Адольф Черний шукав відповідних співробітників в усьому слов'янському світі. Домовившись з Франтішком Ржегоржем, він звернувся 24 червня, 1898 року, до Івана Франка з проханням в обширному листі, в якому згадує свою попередню зустріч із ним у Празі. У своєму листі Черний підкреслює, що він хоче з однаковою любов'ю віддатися усьому, але завжди відстоювати правду. Черний просив Франка стати співробітником його журналу і надсилати йому систематично свої статті, при чому прагнув, щоб український письменник вже до першого номера написав статтю про українські відносини, найновіші прагнення і події. Іван Франко надіслав своєму чеському приятелеві швидко відповідь:

»Високоповажаний Пане!

Спішусь відповісти на Ваш лист, котрий дуже врадував мене. Думка Ваша — видавати часопись, присвячену життю і змаганню усіх слов'янських народів — не знаю, чи щаслива з погляду опортуністичного, але є виразом потреби, здавна відчуваної дуже многими. Я сам не раз жалував, що нема такої часописі, а тепер бачу, що вона може повстати і держатися на відповідній висоті тільки в Чехії. Дай Боже Вам доклати сього. Я зі свого боку готов допомагати Вам усім, що можу зробити для сього.

Та на початок позвольте зробити деякі уваги, а може тільки деякі запитання щодо програми Вашого видання. Ви гарно висловили своє чуття — відноситися до всіх народів з рівною любов'ю і рівною справедливістю і на сьому можна б перестати, коли б Ви хотіли свій журнал обмежити на саму літературу і науку. Але, сходячи на поле політики, треба, здається мені, мати якийсь конкретний програм, щоб не звійти в колізію із публікою і зі співробітниками. Тут журнал не може бути заїздною жорчмою, де кожного однаково радо гостять — чи він аристократ, чи демократ, поступовець, чи ретроград, вузький націоналіст чи інтернаціоналіст. От тимто, признаюсь Вам, я побоююсь трохи за Ваш журнал, що політика може його з'їсти. Я боюсь, що так широкого і високого політичного становища, як би було потрібно, Ви не зможете зайняти — не з особистих причин, але тому, що Ваша чеська публіка до нього не привикла, а й інші Ваші приятелі ледве чи змо-

14) Листи до Ярослава Врхліцького, в «Зв'язки...», стор. 496.

жуть держати крок. А було б шкода, якби через те часопись пропав. Для того я запитую Вас і прошу розміркувати, чи не ліпше було б наразі виключити політику і обмежитися на науці і літературі, власне яко на тім одинокім ґрунті, котрий в'яже, а не розділює всі слов'янські народи. Реферати про політичні організації і робітничі видавництва могли б спокійно міститися в такому журналі, але се не значило б, що він журнал політичний, — противно, в програмі можна б зазначити виразно, що журнал не є виразом жодної політичної партії ані жодного політичного напрямку. Розуміється, я підошло се, як свою приватну думку, а Ви зробіть, як Вам буде вигідніше.

Праці, яких Ви пожадаєте від мене, буду старатися прислати Вам на час, хоча, наприклад, сформульована Вами тема першої статті чи кореспонденції для 1-го номера мені не зовсім ясна. Постараюся зробити загальну характеристику теперішнього стану русинів, хоч моя характеристика наробить Вам ворогів серед Ваших приятелів-поляків. Чи не ліпше було б взяти на I номер літературу, науку і белетристику? . . .¹⁵

Про те, як реагував Адольф Черний, свідчить його відповідь з 7. 9. 1898 до Франка:

»Шановний Пане!

Сердечно дякую Вам за Ваші ласкаві рядки, повні щирости й одвертости. Буду також щирим. Признаюся, що не без боязні вдаюся до видання «Слованского пржегледу», тому що в ньому має знайти також місце і політика — знаю, що це буде тяжка справа проплести між багатьма скелями так званих слов'янських питань. Знаю, що було б зручніше видавати виключно літературну газету — мені це було б миліше як літераторові, але на таку газету ми однак не знайшли б достатньої кількості підписувачів, це була б лише спеціальна газета для вузького кола читачів. Враховуючи одне й друге і маючи на увазі, що чеським читачам необхідно подати і правдивий образ суспільних слов'янських питань, що їх наші журнали або обходили мовчанкою, або прикрашують згідно зі своєю партійною потребою, — я рішив поєднати і одне і друге. Свій місячник ніяк не наміряюся проголосити за політичну газету, але (як взагалі Ви самі дозволили висловитися) скажу, що хочу подавати образ слов'янського життя, не пристаючи при цьому до жодної політичної партії. Власної політики, тобто політикування, в моїй газеті дійсно не буде — хіба реферати про політичні стремління і напрямки, як Ви говорите — про політичну організацію. Розуміється, при цьому буду завжди мати на увазі, щоб я радше з'єднував, ніж роз'єднував. Що стосується мого особистого політичного переконання, то я найкраще визначив би його як любов до правди і права. Тому я завжди на боці пригноблених, хай вони будуть на будь-якому боці. Тому люблю народ і жаль мені тих, якими хотять заволо-

¹⁵ Мольнар, Мундяк — Співробітництво Франка з чеською пресою, в «3 історії . . .», стор. 152, 143.

діти на свою користь чи то шляхта, чи духовенство, чи будь-які реакціонери і пануючі верхи.

Для першого номера, прошу, будьте добрі, напишіть дещо з літератури — буду дуже радо вітати. Огляд сьогоднішнього становища русинів подано згідно з Вашою особистою пропозицією в 2 номері. За ласкаво подані адреси сердечно дякую.

В очікуванні рукопису, бажаю Вам всього доброго, відданий

Ад. Черний.

В Празі, 7. 11. 1898¹⁶.

Листом з 21 вересня, 1898 р., Франко пересилає рукопис статті «Література українсько-руська», що появилася у першому томі журналу «Слованські пржеглед» за 1899 р. Крім загальних відомостей про українську літературу й культуру, Франко написав також окрему статтю про Лесю Українку, що її редактор Черний помістив в другому томі «Слованского пржегледу» за 1899 р.

Черний сам видрукував переклад із «Семпер тіро» І. Франка, написавши до нього передмову й опублікував в «Слованскім пржегледі» за 1907 рік.

В 1907 році, в передмові до чеського видання «Галицьких образків», Черний так писав про Франка:

»Франко є характером сильним і бистрим, критичним, але не руйнуючим — лиш творчим. Нагадує нашого Гавлічека, Наруду, Махара, і тоді зовсім не дивно, що з чеської літератури найкраще перекладав саме цих авторів¹⁷.

Поезією Черного відкривається також збірник «Привіт Іванові Франкові» в сорокріччя його письменницької праці (1874-1914), виданий у Львові. Черний тут називає його спадкоємцем демократичних ідей Тараса Шевченка:

»О, будь славен із краю Тараса, мій брате,
Ти взяв ліру його в свої руки міцні
І зумів спадкоємцем Тарасовим стати.

Коли бачив мету, що була в далині,
Ти із серцем незборним, гартуючи слово,
Йшов туди непохитно, де обрй яснів —

Де шляхів не було, пробивав ти їх знову
І каміння — громаддя з дороги збивав,
Будував для прийдешнього іншу основу¹⁷ . . .«

16) Осип Кравченко, Особисті зв'язки Івана Франка з чужинцями, в «Іван Франко, Записки наукового товариства, т. 33, 1968, стор. 91.

17) Зв'язки Івана Франка з чехами та словаками . . .

17) Там же.

IVANU FRANKOVI

Buď pozdraven, ó bratře z kraje Tarasova,
jenžs jeho lyru silnou rukou uchvátíl
a dědicem jsi stal se jeho tuh a slova!

Kdys, před očima vzdálený, však jasný cíl
a sílu v paži, v srdci, v pohledu i slově,
jси pevným krokem dálnou cestu nastoupil.

Kde cesty nebylo, Ty razil jси ji nově,
byls lamačem, sám lámals tvrdé kamení,
sám v štěrč's je rozbíjel v úloze cestářově.

Ty, v otroctví kdož s Tebou zrozeni,
jси jako Mojžiš kdysi na své cestě vodil,
jak on pln pevné vůle, z níž vše pramení.

Tys věděl, poušť že nadlouho vám bude v podíl,
že dlouho lidu Tvému bude strádati.
že v poušti rod snad vymře, jenž se v poušti zrodil;

že v strastech zoufalství snad mnohé zachvátí,
že budou žádat k hrncům do Egypta zpátky —
však nikdy's nekolísal v chabé závratí.

Vždy vědělš, ač je život lidský příliš krátký,
že nutno stále vpřed a nikdy nazpátek,
ať v cestě poušť a skály, štir či hádky.

A tak, ať syčel odpůrců či živlů vztek,
Ty v čele zástupů jси kráčel pouště plání,
vždy hotov dáti za ně krve poplatek.

Tys dal jim v cestu žitím moudrá přikázání,
od nebes manu hladovým jси vyprosil,
a žíznivým jси vodu loudil z holých strání.

Sám žil jси jenom z touhy své a ze svých sil
a ještě srdcem svým jси krmil lačné davy,
jimž v dálce vyhlížel jси vytoužený cíl.

A jako Mojžiš ani Ty neschýlíš hlavy
v té zemi zaslíbené, jež Ti zářila
před duše zrakem jako fanton přelétavý.

Však jako jemu, také Tobě spanilá
se zjeví s vrchu hory záře purpurová,
než zhasne Ti a než Tě pojme mohyla! . .
Buď pozdraven, ó bratře z kraje Tarasova!

Крім того існує листування Івана Франка з Йозифом Свозилом, Лібором Нідерлом, Ярославом Розводом, Руженою Єсенською та іншими.

(Далі буде)

Оксана КЕРЧ

ЗУСТРІЧІ З ПОЕЗІЄЮ

VI

Ще живучи «на краю світу» в Буенос Айресі, наткнулася я на ім'я Ганни Черінь. Мабуть жила вона тоді в Німеччині і я трохи мішала її з Еммою Андіївською і тільки згодом вияснила, що це дві різні особи й обидві поетки. Дуже хотілося мені її побачити, бо дуже мені сподобався її вірш «Любисток», який я знайшла в якомусь журналі. Також, імовірно, писала вона дотепні пародії чи шаржі, які, — мені здавалося, — були в знаменитій книжці «Карикатури з літератури» під якимсь псевдонімом. Доки ще познайомитись з поеткою, я користувалась її «Любистком» при кожній нагоді. Свое захоплення тим віршем я передала жінкам з жіночої секції «Просвіти», які не лише з таким захопленням як я слухали його, коли деклямувала його з особливим настроєм Нуся Середяк, колишня упістка Дума, але й переписували собі його для «власного вжитку». Коли ми переїхали з південної до північної Америки і поселилися у Філядельфії, мені вже було зовсім близько до таємничої авторки «Любистка». Я зустрілася з нею на одному з її численних літературних вечорів у Філядельфії. Це було в будинку Союзу Українок літом і на зустрічі з поеткою було досить мало людей. І ось Ганна Черінь. Білява, з кучериком на чолі, з приємним голосом і гарною мовою, якої не «попсувало» подружжя з галичанином, молода й енергійна. Я довідалась, що вона живе в Чікаго, студіює бібліотекарство, має доньку. Вона читала тоді уривок повісті про уявну подорож в Україну. В Філядельфії жила ще тоді дуже популярна вчителька Марія Юркевич, яка була вчителькою Ганни Черінь в Києві. Тож поплили спогади про дитинство, навчання, про Київ...

Чікаго від Філядельфії відділяє безмір миль. Але в пресі були часті згадки про творчу жінку, яка брала участь у всіх літературних конкурсах і завжди діставала нагороди — як не першу то напевно другу. Пробігла по траєкторії більших міст Америки й Канади метеором і завжди про неї були захоплені згадки. Поетка почала писати прозою. Її оповідання були такі ж цікаві, як її поезії, вона має бистру спостережливість і вміє оцінювати спостережене з деяким лукавством і дотепом. Одне з її оповідань уже з життя її земляків в Америці називається «Хитра Макітра» і я собі для себе називаю поетку з того часу «Хитрою Макітрою». Розумна з біса ця «хитра Макітра»! Земляків вона оцінює не за регіональними прикметами, не за політичними пересудами, а розумно, глибоко з любов'ю, викриваючи при цьому нещадно наші, на жаль, часті емігрантські помилки. Навіть її «сборне подружжя» з галичанином свідчить про гарну, розумну вдачу. Вона українка не тільки за паспортом.

Якось об'їхавши широке коло американських міст, Ганна Черінь появилася в нашому місті з новинкою: з романом у віршах »Слова, слова«... Того разу було нас на залі багато, її приймали з захопленням, студенти читали її твори, а вона сама знову чарувала нас своєю лірикою. Після вечора ми знайшли час на довшу розмову з нею у нашої спільної знайомої.

Насолоджувалися ми нашим приємним і дотепним розмовником. Ми довідалися від неї, що вона, працюючи в бібліотеці, закупила для себе багато українських книжок та що вона популяризує, як може, нашу літературу. Що вона пише і — не зважаючи на загальний застій видавництва та на мертвий стан наших літературних організацій — ще і видає власними коштами, не зражуючись сумним станом нашої еміграційної літератури. Вона живе біля Чікаго і має біля хати городчик, в якому вирощує квіти, і любить вишивати. Це зовсім зрозуміле, бож українка любить красу і творить її в своєму довір'ї.

З жалем розстаємося з дотепним гостем нашого міста. Як нам бракує такої особи у Філадельфії! Ми розсталися, щоб тільки знову слідкувати за її репортажами в нашій пресі, за її статтями, за її поезіями, розкиданими по журналах. Окрім поетичного таланту, в неї циганська, неспокійна тяга до мандрів і вона вже мабуть об'їхала пів світу. І хоч мандрує світами не лише вона одна і не лише вона пише сподади з мандрівок, репортажі »Хитрої Макітри« таки найцікавіші! Вона вміє вишукати між звичайними подіями в »чужих краях« найцікавіші й оздоблює їх знаменитими спостереженнями і щирим українським гумором.

І хоч захоплюючись її репортажами з Африки, Скандинавії чи Гаваїв, а чи ще куди занесе її добрий вітер, мені спливає на пам'ять її перший вірш, який мене наблизив до тієї гарної поетки — вірш »Любисток«. Цей ліричний, жіночий вірш актуальний по сьогодні. Він віддзеркалює молодість нашого покоління, приреченого на невтишну тугу за рідною землею.

ЛЮБИСТОК

Ми сьогодні знов удвох з тобою
За село ходили — понад став,
Як спочити сили під вербою,
Ти зідхнув і стиха запитав:

— Пам'ятаєш? Зорі як намисто,
Розсипала нічка над селом.
— Пам'ятаєш? — зеленів любисток
У садку твоєму під вікном.

На вечерю кличе мати з ганку —
Ні в садку немає ні в дворі...
— Знов вечерять буде на світланку!..
І всмінулась мати до зорі.

Бо відчула рідна, в тім любистку
Щастя одинак її зустрів.
Мабуть скоро приведе невістку,
Молоду хазяйку у дворі...

Вже давно немає здому звісток,
Тільки ворон криче на біду...
Пам'ятаєш, Галю, той любисток
У твоїм замріянім саду?

Пам'ятаю все мій любий хлопче,
Та хоч жде нас рідна сторона —
Поки ворог той любисток топче,
Доти нам судилась чужина.

ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЇ

Б. і О. ШКАНДРІЇ

ПИСЬМЕННИК, ЕТНОГРАФ, ПРИРОДОЗНАВЕЦЬ*(У сімдесятліття з дня народження
Олекси Івановича Воропая)*

Недалеко від міста Йорку, серед йоркширських піль розкинулось невеличке старовинне містечко Витербі (Wetherby). В ньому від 1961 року живе д-р Олекса Іванович Воропай — письменник, етнограф, природознавець. Він поселився в цьому містечку тоді, коли його призначено на посаду старшого наукового співробітника у слов'янському відділі Науково-Технічної Бібліотеки у Великобританії.

Після довголітніх блукань і поневірянь у згаданому містечку д-р О. Воропай знайшов кінець-кінцем пристановище і притулок, назвавши свою невеличку і скромну хату «Затишком». Тут проминули його найбільш стабілізовані і, мабуть, найщасливіші роки. Тут він запасся чималою книгозбірнею. Тут він розгорнув та поглибив свою творчу працю і став широковідомою постаттю. На жаль, у цьому «Затишку» постигла д-ра О. Воропая найбільша його життєва трагедія: коли він збирався виходити на пенсію, несподівано померла його дружина — Валентина. Вона теж була працівником тієї ж Науково-Технічної Бібліотеки та активною громадською діячкою, головно на полі Організації Українських Жінок. Разом вони працювали, разом подорожували, разом радувались своїми професійними успіхами, а в минулому разом пройшли свої тернисті шляхи, пополам ділячи свою незavidну долю. Смерть дружини залишила в душі д-ра О. Воропая глибоку, болочу й невигойну рану.

Тепер передні вікна «Затишку» заступили мовчазні тіні диких рож. У хаті віє смутком і нудьгою. По кімнатах блукає самотність, а в кожному кутку сидить сива і німа пустка. У містечку Витербі нема ні однієї української людини. Живим словом ні з ким перекинутись. Так

О. Воропай

минають дні, тижні, місяці, роки. Єдиний засіб проти почуття жакливої самотності — це праця, а вечорами — це контакт телефоном з приятелями та знайомими.

Д-р О. Воропай залишився бездітним. Його діти — це літературні, етнографічні та природознавчі твори. Ще й тепер він присвячує їм увесь свій час і всю свою увагу. Це рятує його від скорботи й депресії.

Заки перейти до стислого огляду його літературної та наукової творчості, коротко накреслимо його біографію.

*

Олекса Іванович Воропай народився в соняшній Одесі над берегом козацького Чорного моря. Для батьків, що мали три доньки, народження першого сина було великою втіхою. Це ж народився наслідник їхнього потомства, їхнього маєтку. Справдилось передбачення ворожки, що говорила матері: «Народиться в тебе син, буде якоюсь мірою знаменитий, але житиме за морями, за горами, в чужій стороні».

Бурхливі роки, що почалися в 1917 році, на хвилях Чорного моря понесли батька на еміграцію. Ніхто з родини вже більше не бачив і не чув про його долю. Тоді Олексі було 5 років. З того часу почалося його бідне, невеселе, цьковане московсько-більшевицькою владою, життя. Родина з тавром «неблагонадійних» жила в злиднях та постійному страху. Сестри, рятуючись від арешту, міняли імена, прізвища, адреси. Мати переїхала на Херсонщину до рідного села Надлук. Малий Олекса тут ходив до школи та виростав серед рідної україн-

Д-р Олекса Воропай з дружиною Валентиною

ської стихії. Тут, безперечно, народилися в нього любов і зацікавлення до звичаїв та традицій українського народу. Олексій Іванович залюбки згадує, як то мати оповідала йому казки та народні легенди, а вже пізніше, коли він виріс, умовляла його любити палко й ніколи не покидати рідний край.

А проте своє дитинство і юність Олексій Іванович і сьогодні згадує тільки з болем і жалем: «Коли надходила зима, холод, тоді завжди перед мною стояла грізна проблема одягу, особливо взуття; до того я ще мав і велику ногу». У його щоденнику читаємо: «І хоч яка була бідна, нещаслива моя молодість, та все ж я мав велике бажання вчитись та здобути вищу освіту».

Вже в 1933 році він з відмінними оцінками закінчив сільсько-господарський технікум та дістав посаду агронома-техніка в колгоспах на Вінничині. Можливо, що ця подія і врятувала його від голоду, який тоді шалів на Україні. Крім заробітної платні, він діставав один пуд борошна на місяць. З цього він вислав посилки матері, але ці дорогоцінності пропадали в дорозі. Бідна мати в червні 1933 року померла з голоду в своєму рідному селі. Ця невіджалувана втрата впала гнітючим каменем на молодого сина. А все таки він не впадає в безнадію, не зневіряється, не піддається безжалісній долі й жорстокому розбосві звироднілого окупанта. Він, як герой його повісти Марко Чубатий, шукає доріг, щоб жити й показати ворогові свою моральну й інтелектуальну вищість.

У 1935 році його прийняли до Уманського сільсько-господарського інституту, але скоро виключили, бо виявилось його соціальне походження. Отже, на Україні нема йому доріг до вищої освіти. Послухавши поради одного професора, він їде в далеку чужину і там його приймають до Сільсько-господарської Академії, де він студіює 5 років і дістає диплом ученого агронома.

Слід підкреслити, що страх, голод і холод були супутниками його студентських років. Відомо, що в СРСР студенти з тавром «неблагонадійний» завжди ходили (та й тепер ходять) по «тонкому льоду».

Праця в колгоспах не приносила задоволення молодому агрономові. Московські наглядачі вимагали «виконать і перевиконать» пляни, а селяни-колгоспники не мали ні сили, ні ініціативи, ні моральних та матеріальних стимулів, щоб їх виконати. Ці трударі на українській землі були поставлені в становище кріпаків-рабів. Це становище д-р О. Воропай майстерно описує у своїй книжці «В дев'ятім крузі», присвяченій жертвам голоду 1932-33 років.

Працюючи агрономом, Олексій Іванович збирає й записує легенди, перекази, повір'я та приглядається до знавців цілющого зілля, бо збагнув, як він пише у статті «Симонове зело», що народне знання цілющого зілля — це не тільки матеріал для глузування скептиків, але й потайник, у якому заховані такі скарби людського знання, якими може збагатитися і сучасна наука.

Незадоволений посадою агронома, він вступає в 1940 році до Одеського університету на філологічний факультет. Професор цього фа-

культету, спостерігши, що Олексій Іванович уже запричастився цілющими джерелами народної мудрости та виявляє зацікавлення й любов до звичаїв, побуту й вірувань нашого народу, рекомендує йому перейти на факультет етнографії і фолкльору. Так і зроблено.

Друга світова війна та прихід німців на Україну припинили діяльність університету, а для українського народу принесли нові нещастя.

З відступом німців почався «великий ісход на Захід». Після довгих та часто небезпечних мандрів, які змальовані в щоденнику «В дорозі на Захід», подружжя Воропай нарешті зупинилось у таборі переміщених осіб у м. Авґсбурзі, що в 1945-49 рр. став одним із центрів українського політичного та культурного життя. В Німеччині він зустрічається з недавніми невільниками вже розгромленого Німецького Райху, серед яких найбільше було української молоді, що під час війни в горезвісних таборах «Остарбайтерів» виконували рабську працю та переносили голод, знущання і почуття страшного приниження людської гідности. О. Воропай по свіжих слідах збирає матеріяли про каторжні переживання цих новітніх невільників. Листи, записки, світлинки, своєрідну усну творчість — все це оформлює у книжечку під назвою «Ясир», що являє собою важливий документ цієї доби, і в 1947 р. у таборі «Зомме-Касерне» випускає її друком.

В «Зомме-Касерне» на початку 1946 р. розпочав свою діяльність Український Вільний Університет. Подружжя Воропай відразу вступає до цього університету і в ньому Олексій Іванович продовжує свої студії етнографії і фолкльору.

На початку 1948 року подружжя Воропай поселяється у Великій Британії. Спочатку вони працюють у місті Олдгамі як текстильні робітники. Восени 1949 р. вони переселяються до Лондону, де обоє включаються в громадську працю, а Олексій Іванович на протязі деякого часу працює як член редколегії «Української Думки».

В Лондоні довелося йому бути й безробітним. Саме тоді він використовує час для своєї улюбленої праці в галузі етнографії і фолкльору. Він постійно відвідує багату бібліотеку Британського музею та відшукує там рідкісні матеріяли, що стають цінними джерелами для його наукової праці. Одночасно в журналі «Визвольний Шлях» постійно друкує свої статті та щоденник «Англія зблизька».

В 1958 р. Олекса Воропай захистив дисертацію «Звичаї нашого народу. Етнографія України та інших слов'янських народів та фолкльор» і здобув звання доктора слов'янської етнології. В 1961 р. він захистив другу дисертацію «Вивчення роду *Alor securus L.* (лисохвіст). Проблеми виду та процесів видотворення з уваги на модерну цитогенетику» і здобув звання доктора біології (ботаніки).

*

Як уже було згадано, восени 1961 р. подружжя Воропай виїхали до міста Витербі на працю в Науково-Технічній Бібліотеці.

Д-р О. Воропай є членом таких наукових інституцій:

1. Інститут Біологів Великобританії;
2. Ботанічне Товариство Великобританії;
3. Королівський Інститут Антропологів (і Етнографів) Великобританії;
4. Українська Вільна Академія Наук (УВАН);
5. Український Вільний Університет (в якому був доцентом катедри етнографії);
6. Могиллянсько-Мазепинська Академія (в якій очолює відділ етнографії та фолклору).

Творчість д-ра О. Воропая можна поділити на дві групи: літературу художню і літературу наукову.

До художньої літератури належать:

- »З минулого«, новелі, Авгсбург, 1946;
- »В дев'ятім крузі«, спогади про 1933 рік, Лондон, 1953;
- »The Ninth Circle«, London, 1954;
- »The Ninth Circle«, Harvard University, 1983;
- »Пригоди Марка Чубатого«, повість, Лондон, 1954;
- »В дорозі на Захід«, щоденник утікача, Лондон, 1970;
- »Англія зблизька«, щоденник нового поселенця, том II, Лондон, 1974;
- »Англія зблизька«, щоденник нового поселенця, т. III, Лондон, 1980;
- »Живемо в Англії«, уривки зі щоденника, що мають становити IV том, друкуються в журналі »Визвольний Шлях«.

До наукової літератури належать твори з етнографії та природознавства. Важливіші твори з української етнографії такі:

- »Вогні в церкві«, сучасні українські народні легенди. Авгсбург, 1946;
- »Ясир«, народна творчість у німецькій неволі. Німеччина, 1947; друге доповнене видання — Лондон, 1966;
- »Українські народні приповідки«, Лондон, 1952;
- »Українські народні загадки«, Лондон, 1955;
- »Звичаї нашого народу«, том I, Мюнхен, 1958;
- »Звичаї нашого народу«, том II, Мюнхен, 1966;
- »Симонове зело«, журнал »Визвольний Шлях«, Лондон, 1960;
- »Етнографія — наука про націю«, журнал »Визвольний Шлях«, Лондон, 1963;

»Рослини в звичаях і віруваннях українського народу«, Наукові Записки УТГІ, Мюнхен, 1968.

З природознавства варто згадати такі праці:

- »Цілюще зілля«, журнал »Визвольний Шлях«, Лондон, 1963-64;
- »Процеси видотворення в концепції Д. Т. Лисенка«, журнал »Визвольний Шлях«, Лондон, 1965;
- »Генетика і мічурінський напрямок у біології«, журнал »Визвольний Шлях«, Лондон, 1965.

Звичайно, крім згаданих праць, д-р О. Воропай написав багато дрібніших статей з етнографії та літературознавства, наприклад, про Григорія Сковороду, Тараса Шевченка, Миколу Гоголя, Івана Франка, Михайла Коцюбинського, Лесю Українку та інших наших письменників.

*

Праці д-ра О. Воропая серед читачів, письменників і критиків знайшли широкий відгомін. Взагалі кажучи, цей відгомін був досить прихильний, а для автора підбадьорливий і стимулюючий. Доцільно навести кілька уривків з рецензій, щоб таким чином особам, що не ознайомлені з головними творами д-ра О. Воропая, кинути дещо світла на їхній зміст.

Коли брати до уваги літературні твори, то найбільше рецензій появилось на «Пригоди Марка Чубатого» і на щоденники.

В «Українській Думці» від 28. 8. 1969 р. проф. Петро Чуйко писав: «Щоб зрозуміти значення повісти Воропая «Пригоди Марка Чубатого», потрібно насамперед пригадати, що в цій повісті автор описує українську підсоветську людину, яка в жорстоких умовах через свою інтелектуальну вищість щодо окупантів, уміє жити, й більш того, де є змога, ставити опір знахабленим наїзникам, які фізичною силою хочуть накинати Україні своє панування». Далі автор рецензії писав: «Друга найважливіша властивість цієї повісти та, що автор через Марка Чубатого зумів правдиво подати ті світоглядові зміни, які відбулись у психіці нашого народу, після невдалих визвольних змагань у 1917-20 рр.». Про мову письменника в цій же рецензії читаємо: «Повість написана дуже доброю мовою, яка відбиває кольорит нашого лівобережжя і степу».

Письменниця Софія Парфанович у місячнику «За єдність нації» (листопад, 1954) про людей цієї повісти писала: «Вони люди чистої раси — степової української і в них сила чорнозему. Зустріч з такими людьми наповнює оптимізмом і вірою, що ані діти Марка Чубатого, ані оці діти херсонських чи полтавських степів не загинуть — ані під найтяжчим режимом, ані серед найгіршої завірюхи. Вони родовиті й глибоко закорінені в свій ґрунт і ніякий заволока — чи то москаль, чи німець — не потрапить вирвати їх з корінням. Вони кремезні тілом і духом, а їхня культура й психіка такі різні від московської, що їм боятися немає чого».

Рецензій на згадану повість було багато. Ще більше появилось рецензій на щоденники. Після появи 1-го тому п. з. «В дорозі на Захід» проф. Яр Славутич писав: «...кожна сторінка його щоденника — цікава, правдива, документальна. Це багатюща скарбниця фактів, подій і явищ української еміграційної дійсності в повоєнний час. Не вчинимо перебільшення, коли назовемо автора Самовидцем сорокових років ХХ-го сторіччя» (Виз. Шлях», кн. 3, 1970).

Після появи 2-го тому п. з. «Англія зблизка» письменник Дмитро Чуб в «Українській Думці» від 23. 10. 1975 р. писав: «Треба мати багато наполегливості й любови до своєї літературної праці, щоб з такою послідовністю й систематично нотувати все як своє особисте життя, так і про оточення, культурне життя своєї спільноти, обставини на праці, ставлення англійців та їхню ментальність, події в світі тощо. Тимто Олекса Воропай виконав своєрідну працю, яка для пізніших дослідників нашого еміграційного життя буде цінним джерелом відомостей».

Поет Леонід Полтава в «Українській Думці» від 4. 12. 1980 р. називає щоденник «справжнім скарбом у нашому письменстві» та «дуже багатим джерелом відомостей з різних галузів науки й життя».

Чималий успіх мала книжка спогадів О. Воропая про страшний голод на Україні в 1933 р. — «В дев'ятім крузі». Доказом її вартости є факт, що вона негайно появилася в англійському перекладі, а друге англomовне видання появилася у п'ятдесятиліття голоду з ініціативи й на кошти Фонду Українського Наукового Інституту при Гарвардському університеті.

Найбільш спopуляризували ім'я О. Воропая твори з української етнографії, а головнo два томи «Звичаїв нашого народу». Перший том «Звичаїв» розійшовся повністю, а тому в 1979 р. появилoсь друге видання.

Після появи 1-го тому проф. Григорій Ващенко в газеті «Шлях Перемоги» від 20. 9. 1959 р. писав: «Звичаї українського народу міцно зв'язані з природою і релігійними звичаями. Тому автор побудував свою працю за календарним принципом. В першій частині він описує звичаї, що зв'язані з зимою і весною. Він докладно описує, як наш народ зустрічав свята Андрія Первозванного, Різдво, Новий Рік, Великдень, розповідає про те, як ворожили наші дівчата, докладно описує вечерниці, складчину, колядування, закликання весни, травневі свята, веснянки, гагілки і т. ін. У свій опис звичаїв українського народу автор включив багато колядок, щедрівок, веснянок, різних легенд, поговірок. Звичаї, що збереглися в нашого народу до наших часів, автор пов'язує з звичаями і віруваннями часів дохристиянських, поганських».

Д-р Дмитро Бучинський в «Українській Думці» від 26. 11. 1959 р. писав: «Дуже цінне в книзі Олекси Воропая й те, що він робить багато порівнянь наших звичаїв зі звичаями інших західноєвропейських народів, що його працю роблять ще цікавішою для нашого читача».

Письменник Петро Кізко в газеті «Українець» (Різдво, 1960) зробив висновок: «Написана книга доброю літературною мовою, легким переповідним стилем, з багатьма мальовничими зимовими та весняними образками природи українського села, і тому вона так само читається легко і насолодно, часом як захоплюючий літературний твір».

Справді, д-р О. Воропай — майстер українського слова. Майстерністю позначені не тільки його літературні, але наукові твори. В кожній його праці, чи то більшій, чи меншій, проявляється його мовна культура, його чіткий і зрозумілий кожному читачеві стиль, його відшліфоване слово.

Підбиваючи підсумки свого життя в день 60-ліття, наш письменник і вчений у своїм щоденнику записав: «... я можу сказати, що, не зважаючи на свою бідну молодість в Україні та й труднощі на чужині, я часу даремно не прогаяв, бож студії у двох вищих учбових закладах та й дві докторські дисертації — це не було надто легко для мене. Крім того, я написав уже з десяток книжок та й понад сотню статей на наукові та літературні теми». Ясно, за останнє десятиліття його творчий доробок примножився. Це значить, що дійсно даремно часу він не гаяв, а давав нашому суспільству стільки, скільки міг дати, скільки сил було, скільки дозволяли життєві обставини.

9-го листопада 1983 р. за д-ром О. Воропаєм буде 70 років чесного, шляхетного і працелюбного життя. Але він не покладає рук. Ще й тепер у своїм »Затишку« він постійно працює над впорядкуванням деяких своїх матеріалів, носиться з новими задумами, дбайливо веде свій щоденник, далі цікавиться громадським та літературним життям. Відірваний від українського середовища, він особливо радується кожним гостем, а сам він — втілення щирости, доброти і гуманности.

Прагнучи цією скромною статтею відзначити сімдесятліття д-ра Олекси Воропая, наслідуюсь побажати йому від імені українського суспільства міцного здоров'я, буйної енергії, довгого віку, багато творчих сил і нових успіхів у його науковій праці.

Чи Ви вже вирівняли передплату »В.Ш.« на 1984 рік? Пам'ятайте, наш журнал ступив у своє 37-річчя! Допомогайте його розбудовувати і розповсюджувати в усіх країнах поселення українців!

Д. ЖИЛІНСЬКА

МОЄ ЖИТТЯ В ПОНЕВОЛЕНІЙ УКРАЇНІ (Спогад)

Родилася я в селі Колонтаєв Краснокутського району, Полтавської області. Це велике, стародавнє село, розположене поблизу річок і лісів на дуже родючому ґрунті. В нашому селі були чотири гарні церкви. До славної Полтави від нашого села було приблизно 60 кілометрів, куди мій батько їздив ярмаркувати. Пам'ятаю, як на початку 1932 року згоріла одна церква. Люди бігли гасити з криками, плачем та зойками. Для віруючих людей це була велика трагедія, бо інші три церкви були вже замкнені і було заборонено людям іти до цих церков. В хаті батьки говорили, що якийсь советський активіст облив цю церкву нафтою і підпалив її. Влада забороняла тримати ікони та образи на стінах у хатах. Коли надійшли Великодні свята, то люди хотіли їх святкувати, але не було вже де.

Колгоспні активісти гонили людей на сам Великдень до праці в колгоспі. Пам'ятаю, як мій батько і моя мати гуртувалися з тими, хто шанував свої традиції і релігію, а тому й не пішли у день Великодня до праці в колгоспі. Всіх тих людей, які спротивлялися советській владі, вважали куркулями та й повигонили їх з їхніх же власних хат. Так сталося і з моїми батьками. Тато мій говорив не раз про те, що приїде по нього колись «Чорний ворон» — це чорне авто, яке все частіше й частіше з'являлося по ночах і забирало все більше і більше таких людей, як мій батько. Якось осіннього дня 1932 року прийшли до нашої хати два незнайомі чоловіки й одна партійна сільська жінка, яку ми добре знали. Вони описали все наше майно в хаті та господарство надворі. Все цінне і краще позамикали в скрині, поставили ті скрині в одну кімнату і запльомбували. Двірне господарство, як ось коні, корови, свині та все господарське приладдя у нас забрали і відправили до колгоспу, а нам сказали, щоб ми за 24 години вибралися з хати.

Мої батьки мали добру господарку і були добрими господарями, обое були працьовиті і віруючі в Бога. Моя мати належала до церковного хору в своїй парафії. Коли нас вигнали з хати, а батько вже віддавна знав що його чекає арешт і тюрма, тому залишив нас — всю родину, і втік. Ніхто з нас не знав, куди він утік і де він подівся, лишивши маму і нас трьох дітей. Я мала тоді 11 років, середній брат мав 9, а молодший 5 років.

Перебрались ми до якоїсь старої, обдертої хати, яка вже була не до житку, але ми в ній мусіли жити, бож не було де нам подітися.

Тяжко нам було лишати свою рідну хату, в якій ми народились, жили і працювали — про все це не легко мені оповідати навіть й тепер... Пам'ятаю, як моя мати плакала, тужила за своєю хатою, за

нашим татом і за господаркою. Вона нас, дітей, пестила, голубила і плакала без кінця за всім втраченим...

Вкінці 1932 року люди вже не мали ніяких запасів, навіть і ті, що не були вигнані зі своїх хат, не були розкуркулені, і ніхто не міг другому допомогти, навіть родина — родині. Надходила зима, холод і голод. Не можу я навіть уявити, чи пригадати тепер, як це все ми пережили, а особливо зимові місяці 1933 року в тій розваленій хаті, де навіть і бур'яну бракувало палити в печі, щоб було хоч трохи тепло в такій хаті.

Мати виходила деколи з хати з малою торбинкою в руках і тихо казала, що йде на жорна. Советська влада тоді суворо забороняла мати жорна, але люди їх мали потаємно і на них мололи всіляке сміття їстівне і неїстівне. З того борошна пекли якісь коржі, чи варили галушки або якусь затірку в чистій воді. Одного разу всі ми посліпли. Мати казала, що в тому намеленому був кукіль. Всі селяни у нас знали, що кукіль — це трутина, і від нього навіть сліпли кури. На щастя, нам зір повернувся.

Коли ранньою весною уже потепліло, то в моєму селі почалися страхиття: люди вмирали по хатах, під плотами «здыхали» — це слово ми вживали теж тоді, бож те велике нещастя було від голоду. Здавалось тоді, що всі тратили розум і божеволіли. Наприклад, мого батька брат мав також добру господарку, але вся його родина померла з голоду в своїй хаті, останньою залишилась його жінка і вона перед своєю смертю заміняла свою хату за буханку хліба в одного комуніста. Той комуніст жив у тій хаті весь час, але та буханка хліба не зберегла життя нещасної жінки. Вона теж померла, як і вся її родина була кинута в загальну яму.

Люди тоді божеволіли і боялися одне-одного, бож було тоді й людодіство...

Мати моя спухла, а ми, діти, теж були напухлі... Не могла наша рідна мати вже далі дивитись на своїх пухлих, голодних дітей, не мала ніякої надії, щоб хоч трохи якось допомогти своїм дітям, а також не могла щось зробити і для себе... З тієї розпуки і жалю вона скінчила своє життя самогубством: пішла до річки і втопилась, Сусідка повідомила нас, дітей, що нащу маму знайшли в річці. Витягли її з річки мертву. Пішла я сама до тієї річки, щоб побачити свою рідну матір, бож брати мої вже не могли ходити, не мали вже сили від голоду — один був дуже сухий, а другий спухлий.

Я побачила свою рідну матір мертву. Вона була накрита рядном, а в розпущених косах було багато зеленого жабуриння. Я дуже хотіла знати, хто забере мою маму від тієї ріки і де її поховають? А потім я довідалася, що її забрали на віз з іншими мертвими людьми, завезли на цвинтар та й скинули в загальну велику яму, як собак без жодного хреста чи якоїсь іншої позначки, щоб за якийсь час хтось міг знайти, де його родина. По роках всі ті могили позаростали буйним бур'яном.

І ось так ми залишилися круглими сиротами в холодній чужій хаті, пухлі й голодні. Я була дуже пухла. Мій менший брат також був

пухлий, як і я, та весь час плакав і казав: »Я хочу їсти«. Середній брат був уже дуже сухий — тільки кістки і шкіра, він був спокійний, але його очі світилися якимсь несамоовитим страхом.

Я все мала надію, що піду кудись і щось десь знайду, щоб принести своїм братам щось їсти. Почувши від других людей, що десь за селом у полі люди кудись ідуть і приносять звідси буряки додому. Пішла і я туди по ті буряки, але воно не було так легко. Буряки там були, але їх доглядав якийсь об'їздник на коні з батоном в руках. Наколи він зловив, було, дорослу людину, то старався її заарештувати, а малих дітей бив батоном стільки, скільки йому захотілося.

Довідалась я від людей, що в нашому селі при колгоспі є притулок для дітей-сиріт. Напочатку до того притулку куркульських дітей не брали, але по якомусь часі зайшла зміна. Люди говорили, що це ніби Сталін змінив свій закон і наказав брати всіх сиріт з вулиці — куркульських і некуркульських, а з них, мовляв, ми зробимо советських людей.

Пішла і я зі своїми братами до того притулку і там нас прийняли. Була то велика сільська школа і там по кімнатах на підлозі було настелено багато соломи. На тій соломі покотом лежали пухлі, хворі, голодні діти.

Так почалося моє життя в советському дитячому будинку. Щодня вмирили діти на тій соломі, і щодня привозили нових дітей. Там нас посортували, а з мого села завезли нас у друге село, що було за тридцять кілометрів і називалося Качалівка. Тут була ще більша школа і нас було вже багато більше, бож звозили з багатьох навколишніх сіл малих дітей-сиріт. Життя наше там теж було дуже бідне. Я ще й тепер пригадую, що ми там їли якісь зупи, галушки, різні затірки у воді. Хліба давали нам дуже потрошки — то були кусники хліба завбільшки половини дитячої долоні. Накинулись на нас там і хвороби: дизентерія, тиф та інші. Діти масово вмирили, або, як ми казали тоді, »здихали, як мухи«.

Лежали ми там на мокрій соломі. Хворі діти кривавились від дизентерії, мочились і все робили під себе... Тоді там і померли мої два брати, а я була дуже слабою. Не знаю, яка сила мене зберегла, може молитва рідної матері... Мати моя, як іще була жива, то просила мене: »Іди та щось десь знайди і принеси своїм братам щоб з'їли«. Так мати моя казала мені, бож я була старша і вона все мала якусь надію на мене.

Чула я від багатьох наших людей, що наші матері мріяли про те, що як хтось лишиться живий з родини, то нехай розповість усьому світові про цю тяжку трагедію нашого українського народу.

В будинку нашого притулку була велика ізольована кімната. Там лежали на соломі багато вже помираючих дітей. Ми троє лежали якось одне біля другого. Коли я торкнула свого середушого брата, то він уже був мертвий, але я в той час не могла зрозуміти, чи він умер, чи міцно спить, а коли я його зачала штовхати більше, то він уже не обзивався, бож був таки мертвий. Почала я пильно дивитися на брата і

побачила, що в нього на грудях під рукою був шматочок хліба. Я взяла з його грудей той шматочок хліба і з'їла.

Знаю я, що сьогодні буде дивно для тих, які не переживали голоду, щоб взяти шматочок хліба з грудей мертвого брата і з'їсти. Так воно сталося і я завжди про те нещастя пам'ятаю.

Кожного ранку під'їжджав до того будинку віз із кіньми і забирав мертвих дітей з ізольованої кімнати. Кинули і моїх двох братів на той віз з багатьма іншими дітьми. Я ж була тоді безсила, мала криваву дизентерію і не могла ходити, але й при тих тяжких умовах я хотіла знати, куди завезли тим возом моїх двох братів і де їх викинули з того воза?

Одного разу я якось добилась на цвинтар, де якраз в той час привіз візник на возі купу з горою мертвих дітей. Усе мені здавалося тоді, що ті діти ще дихають. Я бачила, як візник перекинув воза над великою ямою, і туди, в ту яму, падали маленькі трупи дітей. Коли візник побачив мене, то він насварив на мене і витнав геть з цвинтаря.

Все те я переживала у селі Качалівці... Переживала, мучилась, але не знайшла ні могили матері, ані могили своїх братів.

Батько ж мій знайшовся у 1938 році. Він повернувся тоді на Україну десь з глибокої Росії, де ніякого голоду не було.

Хочу згадати ще про церкву, до якої належала вся наша родина. Побудована вона була з червоної цегли. Колгосп засипав її зерном — до самих бань. Зерно те потрухло, зіпсувалось і його вивезли на колгоспні поля для угноєння нашого чорнозему, але бідним, голодним людям, того зерна не дали. Я сама бачила в тій церкві на якийсь метер насипу того зерна, що було вже пророщене і зіпсуте.

Село наше було таке, що його вже тяжко було розпізнати: пусті хати, двори позаростали бур'янами, ні собак, ані котів уже не було видно. Боже, Ти, мій, яке то велике нещастя було по всіх наших селах в Україні в той незабутній час...

ПОЖЕРТВИ НА ДАЛЬШУ РОЗБУДОВУ УВС

Англія:

У.Т.К. «Дніпро» (Манчестер)	£3000.00
Друзі з Мансфілду і околиці	£1500.00
У.Т.К. і Відділ СУБ (Парбі)	£1000.00
Відділ СУБ (Едінбург)	£1000.00
З останньої волі сл. п. Степана Подгензи (Кіхлей)	£ 158.00
Г. Зьомбра (Іпсвіч)	£ 100.00
Збірка на тризні по сл. п. Вероніці Савків (Брадфорд) 7.10.83	£ 45.00
Збірка під час весілля в п-ва Нидза (Кіхлей) 24. 9. 83	£ 15.00
І. Мандрик (Блякберн)	£ 10.00
М. Шевчук (Пертс)	£ 5.00

Всім Жертводавцям щиро дякуємо! Хто черговий?

Роман КУХАР

ІВАН ФИЛИПЧАК — ПРИЗАБУТИЙ ПИСЬМЕННИК (1871-1945)

Іван Филипчак: КУЛЬЧИЦЬКИЙ, ГЕРОЙ ВІДНЯ. Історична повість з XVII стол. Друге видання. Авторова присвята Митрополитові А. Шептицькому. Англomовне й українське введення Ірини Дибко. Портрети Юрія Кульчицького й Ів. Филипчака. На обкладинці ілюстрація турецької облоги Відня, 1683 р. Кліфтон, 1983, стор. 187.

*

Поруч Кащенко, Будзиновського й А. Чайковського, що займалися у своїх творах добою козаччини, багатий цикл повістей та оповідань з рідної історії написав Іван Филипчак, письменник, педагог і громадський діяч. Від попередніх авторів Іван Филипчак відрізняється головню тим, що, подібно до польського письменника XIX стол. Йосифа І. Крашевського, відомого автора «Старої басні», поклав своїм завданням опрацювати в українській літературі різні історичні періоди з буття нашого народу. Хоч і менше відомий сучасним читачам від згаданих вище авторів історичної повісти, Іван Филипчак зовсім незаслужено залишився в тіні, бо широким тематичним zakresленням своєї творчости він перевершив не тільки письменників козацької тематики в нашій літературі, але й авторів інших історичних періодів, як от Маковея, Назарука, Опільського. Для прикладу привести б декілька з його значніших творів повістярського жанру, що охоплюють періоди з княжої, козацької й недавноминулої доби нашого народу.

У своїй повісті «За Сян» Іван Филипчак змалював картину нашого пробойового лицарства з ранньо-князівської доби в X стол. В черговій за періодом повісті «Іванко Берладник» зупинився Филипчак на перших проявах ослаблення Галицько-Волинської держави в XII стол. Дальший твір, «Княгиня Романова», вводить читача в національну проблематику XIII стол., з послабленням князівської влади, зростом сили боярства, дальшим занепадом державного життя, що й віддзеркалив Филипчак з особливою виразністю у своїй розповіді з XIV стол., в повісті «Дмитро Детько». Відродження української національної ідеї поєднує Іван Филипчак з новою козацькою силою у проводі — з її міцною державною владою й сильними особистостями наших гетьманів, як Петро Конашевич-Сагайдачний, Богдан Хмельницький і ціла ланка інших провідних мужів козацької України. Серед української шляхти, освіченої й національно-свідомої, вбачав наш письменник зародок відродженої національної сили того періоду. «Братня любов кріпша від камінних стін», «Кульчицький, герой Відня» — це й його дальші хроніки у звені об'єданого темою національного епосу літературного циклу, що осмислюють у свою чергу добу нашої історії з XVII стол.

Коли ж прийшло до поновного державного заламання, Филипчак дошукується нових сил в рідному суспільстві, що спромоглися б очолити загальні змагання народу й вивести його з національного й економічно-духового поневолення на шлях вільного розвитку. У своїх повістях «Лемко Діллер», «Сила волі», «За вчительським хлібом», він включає і життя представників найменшої національної вітки нашого народу в загально-національний процес, а зокрема займається питанням зростання в силу рідного купецького стану, як і поступом народної просвіти — того ядра національних здобутків, що має запевнити кращу долю народу в майбутньому. Завдяки відданій матеріальній та інтелектуально-духовій службі народові прошарків українського народу, вдумливий педагог і суспільник Филипчак намагається дати відповідь у питанні тогочасної (на початках ХХ стол.) суспільної думки, що шукала виходу з політичного затиску ворожих займанщин. Останніми своїми творами Филипчак доводить періодизацію української історії розповідною методом історичної повісті аж до недавніх часів.

Син письменника, д-р Борис Филипчак, доцінюючи суспільно-виховне значення творчої праці свого батька, з допомогою своєї ж дружини поетки Ірини Дибко приготував до друку замітний твір серед історичних повістей Івана Филипчака, а саме «Кульчицький, герой Відня», що характеризує її автора з найприкметнішого для нього боку. Водночас виходить ця повість у світ другим виданням якраз із приводу 300-річчя турецької облоги Відня. Дану подію тепер відзначуватимуть святково в Австрії, а при цій нагоді книжка доведе (зокрема готованим до друку німецьким перекладом повісти) до відома австрійському населенню про історичний подвиг українського геройського шляхтича з Кульчиць, що суттєво причинився до визволення столичного Відня а час його великої загрози знищення з боку Оттоманської імперії.

На основі джерельної документації, прикметної Іванові Филипчаківі в його історичних повістях, відзначено в його творі «Кульчицький, герой Відня» українське походження розвідника з'єднаних сил християнської відсічі Відня (посередника між обложеною віденською залогою під командуванням графа Штаренберга й головнокомандувача наступальних сил проти турків князя Лютарингського), в той же час і засновника першої віденської каварні. В повісті теж стверджено вирішальну в перемозі союзників допомогу Запорізького війська польському королеві Янові Собеському, якому, зрештою, приписується в історії левину частину заслуги. Повість написана з розповідним хистом і замітна швидким перебігом подій, кольоритними персонажами, рідним запіллям і нав'язанням до видатної європейської теми. Тим вона дуже актуальна і надається зокрема до кіносценарія, що могло б іще більше розпопуляризувати в світі славу українського імені, як це колись трапилось при нагоді випуску голівудського кінофільму «Тарас Бульба». У формі книжки, «Кульчицький, герой Відня» становитиме безсумнівно вартісну лектуру для молоді й дорослих.

МОВНИЙ ПОСІБНИК ДЛЯ ШКОЛИ Й СУСПІЛЬНОГО ВЖИТКУ

К. Церкевич і В. Павловський. **ДОВІДНИК З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.** Том I. Консультанти: Наталія Пазуняк і Микола Дупляк. Передмова Луки Луцева. Науково-Дослідне Товариство Української Термінології. Нью-Йорк, 1982, стор. 285.

*

Вартість нового видання Науково-дослідного Т-ва української термінології — «Довідник з української мови», — безсумнівна. Упорядники цього практичного мовного посібника, д-р Кость Церкевич і Вадим Павловський, відомі працівники в термінологічно-дослідній галузі українського мовознавства, вийшли назустріч гостро відчутній потребі в суспільстві, а подекуди і в наших школах, на книжку енциклопедичного характеру, що авторитетними посиланнями нормувала б практику нашого мововжитку.

На підставі загальноновизнаних праць наших мовознавців, м. ін., «Українського Правопису» (Харківський, з 1929 р.), «Норм української літературної мови» О. Синявського й «Української Мови» В. С. Ващенко склали автори «Довідника» кожному доступний зв'язкий підручник усної й писемної мовної культури — актуальних вказівок та засад вимови, правопису, основних граматичних правил мовлення, вжитку розділових знаків, при чому теоретичний виклад супроводять синтаксичні ілюстрації з класичної літератури та приклади зі щоденного мововжитку. «Довідник» має широкий засяг — він охоплює розділи про загальні мовні знання, фонетику, вимову, лексику, граматику, правопис, розділові знаки, стилістику, фразеологію, порядок слів у реченні, а то й транслітерацію з чужих мов і загальноновживані скорочення слів, чи назов суспільних організацій та установ.

Читаєч, який дбає про чистоту й багатство рідної мови, знайде в «Довіднику» добрий порадики-провідник у цьому напрямку, а декому він допоможе визбутись заниклих уже мовних форм (наприклад, дієприкметникових, як «зворушуючий», замість «зворушливий», «слідуючий», зам. «наступний», або дієслівних, напр., «даш», зам. «даси», чи «іш», зам. «іси»), які, з незнання, ще й далі покутують у суспільстві.

До деяких мовних понять «Довідника» можна б мати застереження. Чому б, напр., не вживати українського терміну «риска», замість ужитого в посібнику «тире» з чужої мови, або поняття «середника», замість «крапки з комою»? Як відомо, «середник» — це не те ж саме, що «двокрапка». Терміни «риска» й «середник» набули громадянства в «Нормах української літературної мови» Олекси Синявського, визнаного авторитету в питанні української мовної культури.

Запримітили ми теж, що деяких використаних у «Довіднику» матеріалів, напр., видання НТШ з 1976 р., «Український Правопис» Пантелеймона Ковалева (включно з розділом «Скорочення слів і назов організацій та установ» там же), не приведено у списку джерельної літератури.

В цілому, треба визнати, що праця Науково-дослідного Т-ва української термінології, яке цим виданням відзначило десятиріччя своєї діяльності, увінчалась черговим успіхом.

Адреса видавництва:

Research Society for Ukrainian Terminology, Inc.
166 First Ave., New York, N.Y. 10009, U.S.A.

З ПАМ'ЯТНОЇ БУВАЛЬЩИНИ

Гаврило Гордієнко: ПІД ЩИТОМ МАРСА. Спогади, том III. Накладом вдови автора Неонілі Гордієнко. Обкладинка мистця А. Мадея. Філядельфія, 1983, ілюстр., стор. 360.

*

У Видавництві «Укрापрес» тількищо вийшла солідна книга — третій том монументальних спогадів проф. Гаврила Гордієнка (1902-1982) п. з. що водночас охоплює і два перші томи загальної праці — «Під щитом Марса». Дружина пок. Автора цим видавничим подвигом і звінчала багатогранну наукову й письменницьку діяльність невтомного громадсько-культурного працівника, абсолювента Української Господарської Академії в Подебрадах, дипломного інженера агрономії, дійсного члена УВАН, професора Українського Технічного Інституту в Нью-Йорку, а над усе — щирого патріота і громадянина УНР, як він завжди до того гордо признавався, сл. п. Гаврила Гордієнка.

«У новій прибраній батьківщині, Америці, — пише Неоніла Гордієнко — після безконечних мандрів і матеріальних клопотів, ми поселилися на постійний побут у місті братньої любови — Філядельфії. Тут, заробляючи на хліб щоденний тяжкою фізичною працею, покійний Гаврило Гордієнко виявив незвичайну творчу енергію і плодovitість у збагаченні української культури. Працював із завзяттям майже дослівно до останніх днів свого життя. Помер 29 серпня 1982 р. й похований на цвинтарі ап. Андрія Первозваного в Бавнд-Бруку, Н. Дж.»

Коротка епітафія, видержана у клясичному тоні, якої не можна висловити краще, знаменує життєвий шлях Автора, а значною мірою і характерну долю рідної людини пера й науки на еміграції. За таких складних буттєвих умов — скільки показних плодів праці! Коли б навіть літературно-наукова спадщина Гордієнка обмежилась до його академічного видання «Історія культурних рослин» (Мюнхен, Український Технічно-Господарський Інститут, 1970), то й цим одним твором залишив би він по собі незатертий слід у ботанічних студіях і тривалу пам'ять дослідника й літературно обдарованого науковця. А він же стільки виданих праць залишив по собі, про що й засвідчує його об'ємиста «Бібліографія» (1982 р.), яка появилася друком коротко перед смертю Автора.

Своїми ґрунтовними спогадами «Під щитом Марса», що їх Гордієнко писав у наміренні «нести в маси українського народу засади всього розумного, доброго й вічного», він чітко віддзеркалив свою добу (від залишення батьківщини після Визвольних змагань, «почерез еміграційний побут у Чехо-Словаччині й участь у державному житті Карпатської України, аж до переселення у США), створивши водночас гарний зразок багатої, об'єктивно написаної й цікавої змістом і стилем мемуарної літератури.

Особливо замітні розділи його спогадів зі спільного студійного перебування разом з дружиною в Господарській Академії в Подебрадах і пізніший період учительської праці на Закарпатті, що послужать цінним документальним матеріалом для дослідників того простору й відтинку часу в бутті наших земляків.

Книга споминів Гордієнка «Під щитом Марса» (а зокрема другий і третій томи загальної праці, наскільки перший — вичерпаний, так і не вдалось перевірити), подає в достовірний спосіб, за поміччю своєчасно веденого щоденника Автора, чергування подій в речовому, з хистом написаному, звітуванні, і в той же час рясніє привабливими прикметами пера авторової особовости, як от його природним відчуттям здорового, щирого гумору.

Працю збагачено унікальними світлинами студентського, громадського і професійного побуту в батьківщині, Чехо-Словаччині й Німеччині з доби «переміщених осіб», а теж репродукціями особистих документів. Книжка змістовна й дуже почитна, а якість її оформлення бездоганна.

«Під щитом Марса», як і іншу літературу авторства науковця й письменника, сл. п. Гаврила Гордієнка, можна набути, звертаючись на адресу дружини:

Neonila Hordienko, 577 Geneva Ave., Philadelphia, Pa., 19120, U.S.A.

Ст. РАДІОН

ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ІСТОРИКІВ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ

Анатоль Бедрій: ОУН і УПА; (нарис). Українська Центральна Інформаційна Служба, Нью-Йорк—Лондон—Мюнхен—Торонто, 1983 р., 64 стор., 22×14 см.

*

Треба привітати появу цієї потрібної для істориків праці Анатолія Бедрія п. з. «ОУН і УПА». У цій книжці зібрано обґрунтовані джерела дані про роллю ОУНр у зформуванні усенародньої збройної формації українського народу — УПА.

Ця книжка д-ра А. Бедрія полегшить досліджування вибуху й постановня збройної боротьби українського народу під час Другої світової війни та хто був її організатором. Аджеж не було ще в історії визвольних воєн і революційної боротьби, щоб нарід сам собою, як маса, вхопився за зброю і став без командирів армією. Кожну визвольну боротьбу ініціювала якась постать з того народу, чи ідейна група людей.

У цій книжці Анатоль Бедрій, без паплюження антибандерівців, кожне твердження обґрунтовує джерелами, подіями, які показують і доказують, що таки ОУНр була тим чинником, що довів до створення загальнонародньої Української Повстанської Армії у 1942 році.

У цьому публіцистичному нарисі д-р А. Бедрій, як і належить у цьому жанрі, описує події такими, як вони були з найхарактернішими фактами:

«Від 1940-их років почали ширитися дві фальшиві версії про УПА. Одна, мовляв, УПА хоч і заініційована ОУН, але від половини 1943 р. вона «відірвалася» чи пак «усамостійнилася» від ОУН, а потім від постановня УГВР у 1944 р., УПА була виключно підпорядкована саме УГВРаді. Цю версію пустила в обіг група, яку популярно називають «двійкарами». В літературі цієї групи роля ОУН у відношенні до УПА від другої половини 1943 р. зведена до підрядного значення.

Другу фальшиву версію поширюють особи різного політичного визначення, які нічого спільного не мали з ОУН, але які добачають різні користі для себе чи своїх груп у представленні УПА в «позитивному» наświetленні. Це головно або мельниківці, або т. зв. «бульбівці». Мельниківці пропагують тезу, що УПА була «понадпартійною» армією від самого початку в тому сенсі, що в ній були рівнорядно заступлені різні середовища, а ОУН пробувала нібито «узурпувати» УПА для себе. «Бульбівці» знову ж, як і різні інші антиоунівці, інтерпретують УПА, як всенародню «безпартійну» армію, створену Боровцем-Бульбою, відношення до якої ОУН добачають лише в негативному аспекті, тобто в намаганні ОУН підпорядкувати УПА собі, у висліді чого неначе знищено в УПА «справжню демократичність» та обернено УПА в «партійну армію», від якої відсахнулися всі «справжні патріоти».

Далі читаємо описи мілітаризації політики ОУН від 30-их років почавши та хто був за й проти такої політики. А. Бедрій стверджує наступне:

»Цей процес не проходив без спротиву, бо деяка частина провідних членів ОУН на еміграції у 30-их роках уважала єдинореальним таке становище, коли була б нагода створити революційну армію, але на базі, на якій творяться регулярні армії. Таке становище вимагало шукати за чужими державами, які дали б згоду на творення на їх території такої української революційно-визвольної армії. Головними речниками такої військової політики були ген. Микола Капустянський, військовий референт ПУН, і його помічники — ген. В. Курманович і полк. Р. Сущко».

»Концепцію творення визвольної армії власними засобами заступали головно крайовий провідник сот. Головінський, підполк. Михайло Колодзінський — військовий реф. КЕ ОУН на ЗУЗ та реф. бойових акцій у КЕ ЗУЗ Роман Шухевич. Цю концепцію також заступали Степан Бандера, Іван Габрусевич, Зенон Коссака, Дмитро Грицай, Ярослав Стецько, Олександр Гасин, Микола Кос, Василь Сидор». А далі у викладі Бедрій подає докази, що ОУН організувала підпільні військові відділи, якими поза ОУН ніхто з-поміж українських політичних партій чи середовищ не займався з опортуністично-приспосованського підходу до життя і з боязні небезпеки підпільної боротьби. Боротьбу ту взяли свідомо на свої плечі, ризикуючи щоденно своїм життям, революціонери ОУН.

А тому постановля пізніше УПА і потреба її виходили з ідейних принципів боротьби власними силами. І цілий цей нарис А. Бедрія «ОУН і УПА» ілюструє, що ідейний принцип мілітарно-бойової політики ОУН прийнятий ще в 30-их роках зреалізували члени революційної ОУН. Ніде правди діти, так було!

Чи ця праця д-ра А. Бедрія зменшить чвари між тричі поділеними українськими націоналістами покаже майбутність. Одне є певне, що по смерті покоління творців розламів в ОУН ця книжка А. Бедрія буде джерелом правди для історика ОУН і революційно-визвольної боротьби українського народу, під час Другої світової війни 1941-1945 рр.

ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

Від 20. 7. 1983 до 20. 10. 1983

Бельгія:

Листа ч. 786 (Вотин). Збірщик — Василь Фединяк. Жертвували: по 1000 бфр. — Василь Фединяк, Гдичинський Ст., Росик Олекса, Михайлюк Федір, Заяць Степан, Чубик Г., Наконечний Петро, Петраш Роман, Сіданик Василь, Куньо Михайло, Юрцаба Микола, Булишин Михайло, Ягільник Олекса, Компричовський М., Пилипець Василь, Василишин М., Фединяк М.

*Індивідуальні пожертви*Англія:

У.Т.К. (Галіфакс) £100.00
 У.Т.К. (Волтгем Крос) . . . . . £ 50.00
 М. Лось (Манчестер) . . . . . £ 10.00
 Дмитро Угрин (Манчестер), як нев'янучий вінок на пошану
 Дружини, що померла 7. 9. 1983 р. . . . . £ 10.00
 По £5.00: О. Сорока (Ноттінггам), В. Васильків (Енфілд), В. Янківський (Болтон). В. Петришин (Гейд) — £3.00; Іван Колодчин (Манчестер) — £1.50.

США:

По \$10.00: О. Васьків (Чікаго), М. Гранківський (Нью-Йорк), Марія Лозинська (Асторія). По \$5.00: К. Крупський (Денвер), Г. Гуць (Темпе), С. Гаврилук (Йонкерс), І. Винник (Нью-Йорк). М. Воскрес (Варрен) — \$2.00; С. Рудяк (Чікаго) — \$1.00.

Канада:

Д-р Р. Рахманний (Монтреаль) \$100.00
 Я. Головач (Оттава) — \$11.24; д-р В. Болюбаш (Вестон) — \$10.00; Е. Бочан (Торонто) — \$10.00.

Австралія:

Наталія Зубенко (Бераля), замість вінка на могилу Михайла
 Гікавого \$35.00
 С. Лісовець (Сумір Гіл) \$23.00
 А. Данилюк (Бераля) . . . . . \$ 5.00

Франція:

І. Попович (Ст. Клявд) — 30.00 фр.ф., М. Лехів (Лівін) — 20.00 фр.ф.

Всім Жертводавцям і всім правдивим активним Приятелям «Визвольного Шляху» щиро дякуємо за приєднання нових передплатників. Хто черговий?

Сл. п. АЛЬБЕРТ ГАЗЕНБРУКС-«ЗАХІДНИЙ»

Бельгієць, воїн УПА, борець за волю України

(Нар. 22. 1. 1915 р. в Остенді, помер 7. 9. 1979 р. в Брюгге, Бельгія)

В.Й.П.

Повних чотири роки мусіло проминути, заки до української громади у вільному світі дійшла сумна вістка про смерть інж. Альберта ГАЗЕНБРУКСА, який у 1943 році на Волині вступив у ряди Української Повстанської Армії, а від осени того ж року аж до березня 1945 року був працівником підпільної радіовисильні ОУН-УПА «Вільна Україна» (код «Афродита»), як диктор французькою та англійською мовами. Схоплений більшовиками та засуджений на 10 років важкої каторги на Воркуті, повернувся до своєї батьківщини і родини у листопаді 1953 року. Його радість при поновній зустрічі з українськими друзями була велика. В 1967 році він був наділений Золотим Хрестом УПА, виданим з нагоди 25-річчя УПАрмії. Через сильно підірване здоров'я не міг активно проявитися в праці українського націоналістичного визвольного руху, хоч як того прагнув. В тому ж часі розпочав писати свої спомини з пережитого. Під тиском бельгійських органів безпеки і теж — на жаль — найближчої родини, від 1970 року був зовсім ізольований від усяких контактів зі своїми українськими друзями та українською громадою. Оце й було головною причиною незаваження українською громадою його передчасного відходу у вічність...

Через сильно підірване здоров'я не міг активно проявитися в праці українського націоналістичного визвольного руху, хоч як того прагнув. В тому ж часі розпочав писати свої спомини з пережитого. Під тиском бельгійських органів безпеки і теж — на жаль — найближчої родини, від 1970 року був зовсім ізольований від усяких контактів зі своїми українськими друзями та українською громадою. Оце й було головною причиною незаваження українською громадою його передчасного відходу у вічність...

На цьому місці слід відмітити, що головна заслуга у відновленні пам'яті серед української громади про сл. п. Альберта Газенбрукса-«Західного» припадає сестрам Галабурдам, а саме пані Марійці Галабурді-Читрин, яка є працівником української радіопрोगрама в Австралії, та панні Наді Галабурді, старшині («сарджент») бельгійської армії в частинах НАТО, в Бельгії.

Про покійного Альберта Газенбрукса, друга «Західного», було вже давніше декілька згадок і свідчень в пресі та в спогадах тих

його друзів, які мали приємність разом з ним працювати для справи визволення України. Більше про нього буде ще написано.

На закінчення цієї короткої згадки, варто б навести декілька уривків з листування д. «Західного» з його друзями. По отриманні Золотого Хреста УПА, Альберт Газенбрук писав у листі до В. Макара під датою 2 жовтня 1967 року:

«... Я зберігаю найкращі спогади з часу нашої співпраці в «Афродиті»... Те, що я робив і що переніс, не мало на меті цих почестей. Я вважав своїм обов'язком працювати разом з Вами, а приятель, чи навіть любов до Вашої батьківщини спонукала мене брати участь, бодай у малій мірі, в тій боротьбі, яку Ви ведете, щоб здобути незалежність для свого рідного краю. Ваш народ, який був і ще тепер є так важко досвідчуваний під ярмом російського большевизму, здобув відразу мою прихильність і це було причиною, що я залишився у Ваших рядах... Продовжуйте цю боротьбу, тривайте на тому шляху, на який Ви ступили, продовжуйте ту боротьбу, яка в деякій мірі є й моєю боротьбою, а напевно прийде день, в якому Україна зазнає тої безмежної радості, яка йде в парі з відзисканням свободи...»

Мир душі Твоїй, благородний бельгійський Друже, і Вічна Тобі Пам'ять!

Володимир МАКАР

ВИПРАВЛЕННЯ ПОМИЛОК

На прохання автора п. К. Крупського просимо Шановних Читачів справити в статті *«Дев'ять книжка авторства О. Звичайної»* («Визвольний Шлях» кн. 7/1983) такі правописні та інші помилки:

Сторінка 869, 12 рядок знизу, написано «дещо навчився», а має бути — дечого навчився; стор. 871, 4-ий відступ згори, написано «Ганни Іванівної, Агафії Іванівної», а має бути — Ганни Іванівни, Агафії Іванівни; ця сама сторінка, рядки 7-6 знизу, написано «замітної у творах О. Звичайної», а має бути — помітної в творах Олени Звичайної; стор. 872, 3 рядок знизу, написано «Хто ж були ті безпритульні? Це в більшості малолітні діти жорстоко знищених українських селян», а має бути — Хто ж були ті безпритульні? Це в більшості малолітні діти українських родин знищених війною та жорстокістю окупаційної влади; стор. 872, середина, написано «професора історії», а має бути — професора гістолгії; ця сама стор., 18 рядок знизу, написано «втєкти. Це ж символічна», а має бути — втєкти. «Це ж символічна»; ця сама стор., 2 рядок знизу, написано «цінному епізоді», а має бути... епілозі; на стор. 873 у рядках 6 і 17 згори виступає слово «земської», «земській», а має бути — земної, земній; стор. 874, рядок 8 знизу, написано «переложеною на англійську мову, а має бути — перекладеною.

Автор названої статті пробував попередити нашу Редакцію про деякі свої поправки до надісланого раніше тексту, але цей його лист не наспів до нас вчасно.

ЗМІСТ ЖУРНАЛУ »ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ« ЗА 1983 РІК

А. АКТУАЛЬНІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ, НАЦІОНАЛЬНІ, КУЛЬТУРНІ, РЕЛІГІЙНІ, МІЖНАРОДНЬО-ПОЛІТИЧНІ І ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ

а) Документи, статті і коментарі на суспільно-політичні та релігійні теми

Бедрій А., д-р: ОУН і УПА. Друковано: Кн. I (стор. 25), кн. II (стор. 148).	
Бедрій А., д-р: Вплив Д. Донцова на формування ОУН. Друковано: Кн. VIII (стор. 899), кн. IX (стор. 1030).	
Бедрій А., д-р: Світоглядowo-ідейна біографія Д. Донцова до 1913 р. Друковано: Кн. XI (стор. 1311), кн. XII (стор. 1415).	
Беркут М.: Чи їх на землі не було? Кн. I	18
Бойко Ю., проф. д-р: Проблеми історіософії українського націоналізму. Друковано: Кн. I (стор. 81), кн. II (стор. 198), кн. III (стор. 344).	
Бородач В.: Дві трагічні дати травня. Кн. V	515
Гайвас Я.: За оздоровлення основ. Друковано: Кн. IV (стор. 424), кн. V (стор. 559).	
Гайвас Я.: Євген Коновалець — це для нас символ і провідник. Кн. IX	1065
Деременда Я.: 40-річчя УПА (Святочне слово). Кн. II	162
Дмитрів І.: Большевизм і імперіялізм — цілі Брежнєва й Андропова. Кн. II	139
Дмитрів І.: Необхідно зберігати засади співпраці в спільноті. Кн. XI ...	1323
Донцов Д., д-р: Нова маска диявола. Кн. III	259
Донцов Д., д-р: Націоналізм чи сервілізм? Кн. VIII	912
Заблоцький Ю.: У 45-ту річницю. (Слово на відзначенні роковин Є. Коновальця в Роттердамі, Голляндія). Кн. IX	1059
Зварич Р.: Міт трьох літер. Кн. V	523
Караванський С.: Велика честь репрезентувати політв'язнів. Кн. IX ...	1070
Карбович З.: За суцільний фронт нації проти ворога. Кн. VI	670
Косенко С.: Москва занепокоєна відродженням релігії і націоналізмів серед поневолених народів. Друковано: Кн. III (стор. 315), кн. IV (стор. 431).	
Косенко С.: Дещо про ситуацію в Україні. Кн. VI	690
Кульчицький-Гут В.: У вичікуванні на дванадцяту. Кн. V	573
Кульчицький-Гут В.: Чи добра нагода вже втрачена? Кн. VII	802
Кушинський А., інж.: Соціально-економічні обставини праці лісових робітників на Закарпатській Гуцульщині. Кн. V	610
Ленк В.: Українська організована молодь. Кн. X	1173
Лесів М.: Пізнаваймо Лемківщину. Кн. XI	1135
Литвин В.: Чи сумерк Європи? Кн. I	12
Литвин В.: Політика і торгівля. Кн. III	309
Литвин В.: Україна проти Москви. Кн. VII	792
Мазур В.: 40-ліття Антибольшевицького Бльоку Народів (АБН). Кн. X ...	1155
Мечник С.: Пропаганда. Кн. VI	700
Мокрий В.: Сьогоднішнє відношення русина до Польщі. Друковано: Кн. IX (стор. 1085), кн. X (стор. 1202).	
Мокрий В.: Бескидська панахида. Кн. XI	1337
Музичка І., о. д-р: Богословія про мирян. Друковано: Кн. II (стор. 206), кн. III (стор. 361).	
Орловський Є.: Колос на глиняних ногах. Кн. X	1167
Пилипенко П.: В 50-річчя найпекельнішого із трьох всеукраїнського голодомору 1933 р. Кн. V	538
Рахманний Роман: Державницька слава Української Повстанської Армії	1431
Романишин О., д-р: До проблематики української зовнішньої і внутрішньої політики. Кн. II	145
Савченко П.: КГБ і В. Гросман про всеукраїнський голодомор у 1933 р. Кн. VI	654
Савчук К., проф. д-р: Роман Шухевич — реалізатор стратегії Української Національної Революції. Кн. III	285

Стецько Я.: Огляд становища в Україні і світі та наші найближчі завдання. Кн. VII	771
Стецько Я.: З'єднані безсмертністю наших душ. Кн. IX	1055
Сулятьч М.: Великий провідник національно-визвольної боротьби України. Кн. VII	806
Тесляр В.: В Польщі »Солідарність« заборонена, що далі? Кн. III	306
Тис-Крохмалюк Ю.: До сорокріччя першої української дивізії УНА. Кн. VIII	918
Щербій В.: Комплекс гельсінських домовлень. Кн. VII	779
Щербій В.: Завтрішнє поневолених народів у спільному змаганні проти імперії. Кн. X	1160
— З доброю новиною (до уярмлених народів Східньої Европи). Друковано: Кн. VII (стор. 828), кн. VIII (стор. 952).	
— Негативний стереотип українця. Кн. XI	1339
— Синод Владик Помісної УКЦ. Кн. IV	411
— Слово Блаженнішого Патріярха Йосифа на відкриття Синоду. Кн. IV	413
— Привітання папи Івана-Павла II, префекта кард. В. Рубіна і секретаря Конгрегації. Кн. IV	414
— Слово подяки Патріярха Йосифа Папі Іванові-Павлові II. Кн. IV	415
— Окреме слово Патріярха до владик. Кн. IV	415
— Кардинал В. Рубін вітає Блаженнішого. Кн. IV	416
— Відповідь Патріярха Йосифа усім. Кн. IV	417
— На вічне поминання ген. Тараса Чупринки. Кн. IV	418
— Урочисте слово Святішого Патріярха Йосифа. Кн. IV	420
— Привітальне слово Ярослава Стецька. Кн. IV	421
— Народи синоду УКЦ. Кн. IV	423
— Привіт Папи Івана-Павла Синодові Помісної УКЦ. Кн. V	528
— Послання Блаженнішого Патріярха Йосифа. Кн. V	531
— Архипастирське послання Собору єпископів УАПЦ. Кн. V	535
— Послання священного Собору єпископів УГПЦ в Канаді. Кн. V	536
— Слово Блаженнішого Патріярха Отця Йосифа в трагічну річницю голоду в Україні 1933 р. Кн. VI	643
— Архипастирське послання УАПЦ. Кн. IX	1027
— Шестидесятиліття царства тиранії і антихриста. (Звернення Проводу ОУН). Кн. II	131
— У поклоні героям — у 50-річчя смерті сл. п. Дмитра Данилишина і Василя Біласа — Звернення Проводу ОУН. Кн. II	137
— В обороні чести української нації. Кн. V	553
— У 100-річчя народження і 10-річчя смерті д-ра Д. Донцова. — Заклик СУВФ. Кн. VI	679
— Звернення Проводу ОУН в 50-ту річницю голоду в Україні. Кн. VI	645
— Ніколи не забудемо Москві — Звернення СУВФ. Кн. VI	652
— Звернення Проводу ОУН в 45-ту річницю сл. п. полк. Є. Коновальця. Кн. VI	662

б) Матеріали VI Великого Збору ОУН

— Політично-програмова проблематика. Кн. III	267
— Засади і завдання української внутрішньої політики. Кн. V	545
— Проблеми стратегії визвольної революції. Кн. VI	680
— На фронті культури: Київ проти Москви	1411

Б. З ПОНЕВОЛЕНОЇ УКРАЇНИ

а) Документи та матеріали

— Ірина Ратушинська й Олександр Шатравка заарештовані. Кн. I	51
— Обшуки. Кн. I	51
— Доля юриста Євгена Крамаря. Кн. I	51
— Засудили Євгена Антоненка-Давидовича. Кн. I	52
— Переслідування баптистів. Кн. I	52
— Про хворобу Юрія Шухевича. Кн. I	53

— У Львові заарештували О. Красівську. Кн. I	54
— Василя Мазурака засудили на 15 років ув'язнення. Кн. I	54
— Засудили Михайла Гориня. Кн. I	55
— Григорій Чубай помер. Кн. I	56
— Місце заслання Д. Квецька. Кн. I	56
— Журнал »Воля і Батьківщина« на Заході. Кн. I	56
— Чорновола змушують »покаятись«. Кн. I	66
Надія Світлична: Переслідування родини політв'язня Й. Терелі Кн. IV ...	543
Надія Світлична: В заслання заарештовано Зоряна Попадюка. Кн. IV ...	454
— Арешти, засуди і розстріли в Україні. Кн. V	567
— Звернення до українських владик, духовенства та вірних. Кн. VII ...	814
— Засуд українських католицьких священників у Львові. Кн. VII ...	815
— Відкритий лист А. Корягіна. Кн. VII	816
— В. Влизнець поповнив самогубство. Кн. VII	818
— Оксану Попович вивезли на заслання. Кн. VII	819
— В. Марченко домагається виїзду на лікування в Італії. Кн. VII ...	820
— Засудили матір і сина Максимових. Кн. VII	820
— В перестрілці з КГБ загинув Борис Тереля. Кн. VII	821
— Інтерновані українці в Польщі. Кн. VII	821
— Помер Михайло Марченко. Кн. VII	821
— Суд над Мирославом Симчичем. Кн. VII	822
— Різні вістки. Кн. VII	823
— Проект закону ССРСР про трудові колективи. Кн. VIII	939
— Секретна постанова в справі русифікації. Кн. VIII	941
— Посилюють русифікацію шкільництва в Україні. Кн. VIII	943
— Звернення Стефанії Петраш-Січко. Кн. VIII	945
— Голодівка Ю. Вадзя і В. Стрільцева. Кн. VIII	948
— Звернення Й. Терелі. Кн. VIII	948
— У Львові замордували Марію Швед. Кн. VIII	949
— Іван Світличний відбув заслання. Кн. IX	1076
— Репресії проти мистців. Кн. IX	1076
— Засудили Зіновія Антонюка. Кн. IX	1078
— Неспокій в Україні. Кн. IX	1079
— Судовий процес в Москві. Кн. IX	1080
— Дружина В. Антоненка-Давидовича померла. Кн. IX	1081
— Інформації про засуд священників та інше. Кн. IX	1981
— Цікава по формі й змісті скоро нби реакція. Кн. IX	1083
— Замордували монахиню. Кн. IX	1083
— Ольгу Гейко поновно заарештували. Кн. IX	1084
— Спосіб заарештування М. Гориня. Кн. X	1191
— Акція проти о. В. Романюка, в'язня Москви. Кн. X	1193
— Юрко Шухевич на заслання. Кн. X	1194
— Москва посилює акцію проти сіоністів у ССРСР. Кн. X	1195
— Тривожні вістки з України. Кн. X	1196
— Щербицький тугіше прикручує гайки. Кн. X	1198
— Труднощі із національним питанням у програмовій комісії КПСС. Кн. X	1199
— В Україні посилюють релігійні переслідування. Кн. XI	1328
— В обороні Йосифа Терелі. Кн. XI	1329
— Запит італійки про українських баптистів »здENERVував« »Радянську Україну«. Кн. XI	1332
— Новий документ з України (Про закордонні радіопересилання в Україну. Кн. XII	1463
— В обороні С. Скалича Кн. XII... ..	1464
— Репресії в Україні продовжуються. Кн. XII	1466
— Про розстріли в Україні. Кн. XII	1466
— З дому неволі. Кн. XII	1466
— Документ всесторонньої русифікації та затиску (»Постанова Колегії Міністерства Освіти УССР«). Кн. XII	1468

б) Поезії

Автор Невідомий	: В зоні. Кн. II	187
	Прощальна заповідь	187
	Літа мої	188
	Пошта	189
Калинець Ігор	: Руйнували церкву. Кн. VII	825
Крамар Євген	: Над портретом Роксоліани. Кн. I	67
	Марійка	67
	Братам ляхам. Кн. III	341
	Перший сніг	343
Богдан Лавра	: Україна. Кн. I	68
	Пісня українських політв'язнів	69
	Дума української ув'язненої жінки	70
	Питання і відповіді. Кн. II	191
	Лист ув'язненої української матері	192
	Наша Україна	193
	Дух відродження	193
	Устаньте, гетьмани з могил! Кн. VII	824
	Українці, нам треба	824
	Час визволення з небес прийшов. Кн. XII	1480
Осадчий Михайло	: Спалах. Кн. II	189
	Багатство	190
	Повір'я	190
	Зоряний ноктюрн	190
	Дерева	191
	Шевченко і Шекспір. Кн. VII	826
	Колоски	827
	Фавстова мить. Кн. VIII	950
	Родильний будинок	950
	Світ «Авророю» дише	951
	Два кораблі	951
	Покликання. Кн. IX	1089
	Смерть Остапа Вишні	1090
	А платили звичайними грішми...	1090
	Карпатське інтермеццо. Кн. XII	1477

В. З МІЖНАРОДНОГО ФРОНТУ БОРОТЬБИ
(З матеріалів АБН, ВАКЛ і ЕРС)

А.Б.В.: Ідейно-дипломатичний успіх української визвольної політики у Вашингтоні. Кн. XII	1447
ІМБ: Політичний аспект відзначення річниць Тижня поневолених націй і Антибільшовицького Бльоку Народів у Вашингтоні. Кн. XI	1300
Коваль З.: Міжнародний суд над Москвою в Осльо. Кн. VII	846
Осінський С.: «Ви є сумлінням вільного світу». Кн. XI	1305
Р. З.: Скріплення світового протибільшовицького фронту. Кн. IV	438
Сінгльєв Джон, ген.: Національне визволення — альтернатива атомовій війні. Кн. I	8
— Заява Європейської Ради Свободи. Кн. I	5
— Визволення — нова стратегія для вільного світу. Кн. III	277
— Резолюція конференції ВАКЛ. Кн. III	278
— ВАКЛ в обороні Юрія Шухевича. Кн. III	280
— ВАКЛ на прославу УПА-ОУН. Кн. III	282
— Засідання Екзекутиви ЕРС. Кн. VII	843
— Заява Європейської Ради Свободи (ЕРС). Кн. VII	843
— Від Житомира до Вашингтону — Звернення ЦК АБН. Кн. XI	1233
— Гимн поневолених народів московської імперії. Кн. XI	1287
Стецько Я.: Сорокові роковини АБН. Кн. XI	1290
— У 40-річчя АБН — Президія СУВФ. Кн. XI	1288

— Україна — предмет світової політики. Кн. XI	1293
— Вашингтонські події. Кн. XI	1295
— XVI Конференція Світової Антисоціалістичної Ліги (ВАКЛ). Резолюції Кн. XII	1457

Г. ІСТОРІЯ, НАУКА, КУЛЬТУРА

Бабяк С., о. д-р: Проблеми збереження української ідентичності і рідне шкільництво. Кн. X	1248
Бернд-Дітер Ф.: Per Aspera ad Astra — позитивний підсумок дотеперішньої діяльності з нагоди ювілейного року УВУ. Кн. VI	752
Боковський В.: Дещо з минулого. Кн. III	367
Боковський В.: Трагедія нації. Кн. IV	387
Вергун І.: Прелат Кирило Селецький (1835-1918). Кн. VII	861
Вергун І.: Чи Туринська плащаниця є Христовою? Кн. XI	1382
Воропай О.: Мемуарна література. Кн. III	374
де Гораль Жан: Московщина в французькій історіографії. Кн. VI	740
Дражньовський О.: Скити. Кн. V	608
Єржабкова Б., д-р: Бібліографія наукових праць О. Кульчицького (1895-1980). Кн. VI	730
Крамар Є.: Справа Кочубея й Іскри. Кн. I	57
Крамар Є.: Славетна жінка в султанському дворі. Друковано: Кн. III (стор. 331), кн. IV (стор. 444).	
Крамар Є.: Більше уваги й пошани до рідної справи. Кн. VI	708
Левадний І.: Видатний син України (Б. Хмельницький). Кн. IX	1051
Одарченко П.: Проф. О. І. Повстенко, видатний архітектор і мистецтвознавець. Кн. VI	744
Стебельський Б.: Завдання української науки на еміграції. Кн. X	1242
Терен-Юсків Т.: Національно-державна мотивація творчості С. Людкевича. Друковано: Кн. VIII (стор. 981), кн. IX (стор. 1104), кн. X (стор. 1235), кн. XI (стор. 1375), кн. XII (стор. 1485).	
Чапленко В.: Лексично-семантичний комплекс назов «Дін», «Дунай», «Дніпро», «Дністер». Друковано: Кн. V (стор. 595), кн. VI (стор. 718).	

Г. ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКА ПАНОРАМА

Будка Ар'є: Російська література і колоніалізм. Кн. VII	798
Городецький І.: Михайло Мороз. Кн. XI	1396
Єржабкова Блянка, д-р: Листування І. Франка, В. Гнатюка та О. Кобилянської з чеськими науковцями. Кн. XII	1495
Жила В.: Франко і Гете. Друковано: Кн. II (стор. 216), кн. III (стор. 352).	
Жила В.: Теодосій Осьмачка як перекладач Макбета Шекспіра. Кн. XI	1113
Качуровський І.: Український парнасізм. Кн. IV	472
Керч О.: Зустрічі з поезією. Друковано: Кн. I (стор. 101), кн. II (стор. 230), кн. V (стор. 622), кн. VIII (стор. 963), кн. IX (стор. 1124), кн. XII (стор. 1506).	
Кузь Б., д-р: Наукова конференція в 120-ліття уродин Ольги Кобилянської. Кн. X	1272
Левадний І.: Михайло Старицький і український театр. Кн. I	117
Литвин В.: Українська Кассандра. Кн. IX	1071
Мегик П.: 50-ліття мистецької творчості М. Дмитренка. Кн. VI	758
П. О.: Фальшування поезій у советському виданні музичних творів Кирила Стеценка. Кн. VI	705
Стебельський Б., д-р: Українське образотворче мистецтво у вільному світі. Кн. I	94
Стебельський Б., д-р: Квіти українського чорнозему. Кн. V	602
Ткачук С.: Українська література в Румунії. Кн. VIII	992
Чорній К., М. і С.: З хроніки мистців в Австралії (про М. Кміта). Кн. V	629
Чуб Дмитро: Творчість видатного літературознавця. Кн. X	1254

Шкандрії Б. і О.: Письменник, етнограф, природознавець (У 70-ліття з дня народження Олекси Івановича Воропая). Кн. XII 1508

Д. З ГАЛЕРІЇ ТВОРЧОСТИ НАШИХ ПИСЬМЕННИКІВ І ПОЕТІВ

а) Повісті, оповідання, новелі, спогади

Бородач Василь: Обніжками українського села. Кн. XII	1441
Воропай О.: Живемо в Англії. Друковано: Кн. I (стор. 109), кн. II (стор. 239), кн. VII (стор. 875), кн. IX (стор. 1135), кн. XI (стор. 1359).	
Гікавий М.: День доктора Дмитра Донцова (спомин). Кн. III	265
Жилінська Д.: Мое життя в поневоленій Україні (Спогад). Кн. XII	1516
Загаєвич В.: »Щасливе дитинство« (спомин). Кн. XI	1353
Зорян: Дорогим незабутнім тіням. Кн. V	520
Карпатський С.: Досвітні сигнальні вогні (Спогади з дій УПА-Захід). Друковано: Кн. I (стор. 34), кн. II (стор. 169), кн. III (стор. 296).	
Карпатський С.: Тернистим шляхом до »Омеги«. Кн. VIII (стор. 924), кн. IX (стор. 1044), кн. X (стор. 1184), кн. XI (стор. 1317).	
Курдюк Я.: Найвірніші побратими. (Етюди). Кн. X	1227
Курдюк Я.: На щовбі повнозрілості. (Етюди). Кн. X	1228
Лівчак Б.: Зі шкільної лавки (спогади очевидця про 1930 р.). Кн. VIII	1005
Михайлів І.: В 50-річчя трагедії моєї батьківщини. Кн. IV	399
Удовченко О.: Голодна зима. Кн. IV	402
Черінь Г.: Палке сонце Іберії. Друковано: Кн. VIII (стор. 968), кн. IX (стор. 1096), кн. X (стор. 1229), кн. XI (стор. 1346).	
Широкий П.: Повстанці у Підгайцях. Кн. X	1181

б) Поезії, поеми

Бабій Олесь : Повстанці. Кн. X	1218
Бірчан Андрій : Юрєві Романовичеві Шухевичу. Кн. XI	1341
Босслав Марко : По Україні. Кн. I	2
Бора Богдан : 1933. Кн. IV	408
Голод	408
Безсмертний лицар. Кн. VI	668
Буряківець Ю. : Мова. Кн. XII	1481
Васильюк Я. : Лазар. Кн. V	530
Воробкевич І. : Рідний край. Кн. X	1225
Вороний М. : Пам'яті Миколи Лисенка. Кн. IV	492
Гетьманець П. : Большевикам. Кн. V	537
Горішний М. : На день свята героїв. Кн. V	521
Грицай О. : На смерть вождя. Кн. VI	666
Карпатський С. : Засіяла зірка ясна. Кн. II	196
Клен Ю. : Женуть селян у колективи. Кн. IV	407
Кобза П. : Син України. Кн. V	594
Купала Я. : На сход. Кн. I	197
Курдюк Я. : У Софійських катакомбах. Кн. VII	853
Крізь вітражні вікна	853
Карпати	854
Доба сувора і проклята	855
Вступ до нової книги	856
Баллада про подорож	856
Покличмо слова	857
Подзвінне П. Андрусіву. Кн. XI	1342
Під Зелені свята	1343
Таким як він...	1343
Тим, які вірять	1344
Молитва перед походом	1344
Десна в дымах	1345
Лавренко М. : З нами Бог. Кн. VII	858
В самоті. Кн. X	1226

Легіт А.	: До друзів. Кн. I	49
	Безхребетний	49
	Північні ворони, у ваші сторони!	50
	Ранок над озером	50
	Українській молоді. Кн. IX	1094
	Досвід цінніший мрії..	1094
	Клопоти	1094
	Розцвітають блавати	1095
	Вірші	1095
	На морі днів. Кн. X	1247
	Вдарте гучно, словесні струни. Кн. XII	1482
	Гетьте, сумніви, розпачу шашлі	1483
	До сонця	1483
	Лети, нескорена душе	1483
Лепкий Б.	: Напис на стрілецьких гробах. Кн. V	521
Малицький Ф.	: Рапсодія про Київ. Кн. VII	858
Матіів М.	: Скажіть! Кн. V	522
Мурович Л.	: Сорок другий славний рік. Кн. I	47
	Україна кличе знову	48
	Спасибі всім вам за усе. Кн. II	194
	Естафета	195
	Баляда про таємницю квітки. Кн. III	330
Мусійчук С.	: На вічну пам'ять вождеві українців-націоналістів Євгенові Коновальцеві. Кн. VI	669
Надсон С.	: Уривок листа до М. Ватсон. Кн. VII	859
Невестюк Ф.	: Стрільці. Кн. V	566
Олесь О.	: Моя Україна прекрасна! Кн. IV	456
Орлюк С.	: Четвертий Універсал. Кн. I	3
Пилипенко Л.	: Долина смерги. Кн. IV	409
Полтава Л.	: Київ (мала антологія). Друковано: Кн. I (стор. 71), кн. II (стор. 181), кн. III (стор. 321), кн. IV (стор. 457), кн. V (стор. 582), кн. VII (стор. 850).	
Полтава Л.	: Із збірки »Смак сонця«. Кн. VIII	1002
	Смак сонця	1002
	Пілотам Аляски	1003
	Sitka	1003
Славутич Яр	: Бердник (із збірки »Живі смолоскипи«). Кн. III	329
	Пам'яті Івасюка, II	329
	Сеник. Кн. IX	1091
	Масютко	1091
	Мельник	1092
Струтинський М.	: Пісня про смерть. Кн. VI	667
Тарасюк Ніна	: Мій край. Кн. XII	1483
Чупринка Г.	: В час борні. Кн. I	4
Шевченко Т.	: Молитва. Кн. III	258
Янів В.	: Із циклу »Світла дороги«. Кн. V	593
	Мить та вічність. Кн. VI	716

Е. ОГЛЯДИ І КРИТИКА

Близнюк С.:	ДУН як вияв правильної постави. Кн. V	633
Гайдамаха А.:	Дев'ята за рахунком книжка. Кн. IV	493
Жила В.:	Співець Карпатської України. Кн. III	378
Жила В.:	Важлива і корисна праця. Кн. V	635
Жила В.:	Цікава і замітна праця. Кн. XI	1404
Керч О.:	Чудові поеми Леоніда Полтави. Кн. X	1268
Крупський К.:	Дев'ята книжка авторства О. Звичайної. Кн. VII	868
Кульчицький-Гут В.:	Із боротьби на ідеологічному фронті. Кн. X	1263
Кухар Р.:	Повість про те, що відійшло. Кн. I	121
Кухар Р.:	Інтимна лірика на національному фоні. Кн. VII	893

Кухар Р.: Советське видання у відчищеній національній шаті. Кн. X	1271
Кухар Р.: Чітка картина підсоветського буття. Кн. XI	1401
Кухар Р.: Іван Филипчак — призабутий письменник (1871-1945). Кн. XII	1520
Кухар Р.: Мовний посібник для школи й суспільного вжитку. Кн. XII	1522
Кухар Р.: З пам'ятної бувальщини. Кн. XII	1523
Лев В.: Чотири мистецькі вистави в УВУ. Кн. IV	502
Лев В.: Три мовознавчі праці видані УВУ. Кн. VII	883
Легіт А.: Не «на схилі», а в наближенні до осяйних вершин. Кн. VII	888
Леник В.: Цінний причинок до історії українського війська. Кн. II	234
Мовчан Ю., д-р: Шпиталь, яким ми всі могли гордитись. Кн. II	236
Наумович С.: Літературознавство Юрія Клинового. Кн. IV	484
Наумович С.: Я, Олексій, пра-правнук царя. Кн. VIII	1020
Наумович С.: Сила і краса. Кн. IX	1128
Одарченко П.: Афоризми Лесі Українки. Кн. II	224
Радіон С.: Популяризація української науки. Кн. IV	501
Радіон С.: Книжка доповнень до Ювілейної книги УАГ. Кн. VII	891
Радіон С.: Навчальні головолітки для молоді. Кн. X	1269
Радіон С.: Бібліографічні праці Максима Бойка. Кн. XI	1403
Радіон С.: Джерело для істориків визвольної боротьби. Кн. XII	1524
Рей Є., полк.: Книжка про вартівничі сотні. Кн. II	235
Роєнко П.: «Про душу в пісні» М. Холодного. Кн. VI	764
Роєнко П.: «Роздуми» О. Тихого. Кн. VIII	1022
Штогрия Д.: Петрарка українською мовою. Кн. IX	1132

Є. РІЗНІ

Славутич Я.: Третя Шекспірівська конференція. Кн. IX	1133
— Студії в УВУ. Кн. IV	507
— Педагогічні курси УВУ 1983 р. Кн. IV	507
— Звіт діяльності Філії УКУ в Лондоні за рік 1981-82. Кн. IV	508
— Бібліографія. Друковано: Кн. II (стор. 254), кн. VII (стор. 895), кн. X (стор. 1280).	
— Каталог книжок Української Видавничої Спілки. Друковано: Кн. II (стор. 249), кн. III (стор. 383).	
— Пожертви на Фонд Оборони України. Друковано: Кн. I (стор. 123), кн. II (стор. 247).	
— Пожертви на пресовий фонд «Визвольного Шляху». Друковано: Кн. II (стор. 247), кн. V (стор. 639), кн. X (стор. 1274), кн. XII (стор. 1526).	
— Пожертви на дальшу розбудову УВС. Кн. XII	1519
— Приклад гідний наслідування. Кн. III	314
— Приєднали нових передплатників для «Визвольного Шляху». Кн. V	640
— Виправлення помилок. Друковано: Кн. V (стор. 607), кн. VI (стор. 767), кн. XII (стор. 1528).	
— Завваги й поправки до статті В. Чапленка. Кн. X	1253
— Зміст журналу «Визвольного Шляху» за 1983 рік. Кн. XII	1529

Посмертні згадки

— Сл. п. Джон Грагам. Кн. II	252
— Сл. п. підполк. Юрій Лопатинський-Калина. Кн. II	253
Климишин М., д-р: У Дігройті помер Ілько Рожак. Кн. VIII	1024
— У світлу пам'ять мужа Ярослава. Кн. IV	512
ІКА: Незабутній Ірині Костів. Кн. V	618
— Помер сл. п. Григорій Кріслатий-Гамалія. Кн. IX	1151
Володимир Жила: Невтомний трудівник відійшов у вічність. Кн. XI	1392
— Сл. п. Любомир Рихтицький. Кн. X	1276
— Сл. п. ред. Іван Крушельницький-Воля. Кн. X	1277
— Сл. п. д-р М. Філь. Кн. X	1279
— Сл. п. mgr Осип Тюшка. Кн. XI	1406
Макар Володимир: Сл. п. Альберт Газенбрук-«Західний». Кн. XII	1527